

KISTÉRSÉGI TÚRAVEZETŐ

I. KÖTET

Magyarország-Románia
Határon Átnyúló Együttműködési
Program 2007-2013
Programul De Cooperare
Transfrontalieră
Ungaria-România 2007-2013

**Két ország, egy cél,
közös siker!**

**Două țări, un scop,
succes comun!**

Magyarország - Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program
2007-2013 program keretében megvalósuló

„Joint educational and distance learning methodology, curriculum and
program to eliminate structural unemployment in tourism”
című, HURO/1001/270/2.3.2 számú projekt

Vezető partner:
Homokháti Önkormányzatok
Kistérségi Területfejlesztési
Közhasznú Egyesülete
www.homokhat.hu

Projekt partner:
Pécska Város Önkormányzata
www.pecica.ro

Európai Unió
Európai Regionális Fejlesztési Alap
Uniunea Europeană
Fondul European de Dezvoltare Regională

Homokháti Önkormányzatok Kistérségi
Területfejlesztési Közhasznú Egyesülete

Pécska Város Önkormányzata

Kiadja: Csengeri Agrár Nonprofit Közhasznú Kft.
H-6722 Szeged, Kossuth L. sgt. 17
Tel: 0036-62/551-000, Fax: 0036-62/551-001
E-mail: agrovik@gazdaportal.hu, Website: www.gazdaportal.hu
Intézmény akkreditációs szám: AL-2095, Program akkreditációs szám: PL-3998

*Jelen kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.
Program honlapja: <http://www.huro-cbc.eu>, <http://www.hungary-romania-cbc.eu>*

KISTÉRSÉGI TÚRAVEZETŐ

I. KÖTET

(jegyzet)

2012.

TARTALOM

BEVEZETÉS	6
1. FEJEZET.	7
ÁLTALÁNOS IDEGENFORGALMI ELMÉLET.	7
A TURIZMUS FOGALMA ÉS RENDSZERE.	7
1.1. Turizmusirányítás Magyarországon	10
1.2. A turizmus nemzetgazdasági szerepe	13
1.3. A turizmus és környezete	14
1.4. A turizmus csoportosítása	15
1.5. Viselkedési kódexek	19
1.6. Magyarország turizmusa a 2011. évi statisztikák tükrében	20
2. FEJEZET.	23
Magyarország földrajza	23
2.1. Általános adatok	23
2.2. Magyarország megyéi és megyeszékhelyei	23
2.3. Magyarország fő tájegységei	24
2.4. Felszín alatti vizeink	25
2.5. Felszíni vizeink	25
2.6. Barlangok	27
2.7. Ősemberi maradványok lelőhelyei	28
2.8. UNESCO Világörökség listán szereplő helyszínek Magyarországon	28
2.9. Hazánk nemzeti parkjai:	30
3. FEJEZET.	32
Művészet, művelődéstörténet	32
3.1. Művészet, művelődéstörténeti vázlat magyarországi kitekintéssel	32
3.2. Az egyházszakadás	41
3.3. Keresztény jelképek	48
3.4. Keresztény naptár	54
3.5. Magyarország néprajza-néprajzi tájai	62
3.6. Magyarországi lakáskultúra	67
3.7. Magyarország néprajzi tájai	67
4. FEJEZET.	69
Túrávezetés módszertana	69
4.1. Történelmi időutazás.	69
4.2. A túrávezető helye és szerepe a turizmusban	69
4.3. A túrávezető segédeszközei és dokumentumai	72
5. FEJEZET.	74
TURISZTIKAI KOMMUNIKÁCIÓ	74
5.1. A kommunikáció fogalma	74
5.2. Kommunikációs szokások a világban	75
5.3. Az emberek és a vendégek jellemzőik alapján történő osztályozás	77
5.4. Turista típusok	79

5.5. Konfliktusok a túravezetés során	80
5.6. Rendkívüli esetek, reklamációk a túravezetés során.	81
5.7. Utas-reklamációk fogadása és azok megoldása	81
5.8. Egyéb rendkívüli esetek	81
5.9. A túravezető legfontosabb dokumentumai.	82
6. FEJEZET.	83
GASZTRONÓMIA.	83
6.1. A magyar konyha	83
6.2. Népi ételeink csoportosítása	84
7 FEJEZET	87
SZÁLLODAI ISMERETEK	87
7.1. A szálláshely fogalma	87
7.2. A szálláshelyek típusai.	87
7.3. A szálloda fogalma.	88
7.4. A szálloda alapvető ellátási típusai	88
7.5. A szálloda osztályba sorolásának feltételei	88
7.6. A szállodák típusai.	91
7.7. Falusi turizmus: Falusi szálláshelyek és szolgáltatásai	97
8. FELHASZNÁLT IRODALOM	101

ELŐSZÓ

Aki ezt a kötetet kézbe veszi egy nagy utazás részese lesz. Egy olyan utazás részese mely az ismeretek világába vezet, a turisztikai, idegenforgalmi ismeretek világába. Szeretnénk olyan hasznos ismereteket közreadni általa, melyek segítségével magabiztosan állnak majd a kistérségi túravezetők a turistacsoport gyűrűjében, a kérdések kerestüzeiben.

Az első kötet az általános idegenforgalmi ismeretek sűrűjébe vezet, míg a második a tájegység sajátosságait, egyediségét mutatja be. Ez a két kötet lesz kísérője a résztvevőnek tudásszerző körútján. A képzés során általános művelődéstörténeti, művészettörténeti kalandozáson túl a természeti értékek világában is megmerítkezik az utazó. És ami a legfontosabb, élményekkel gazdagon érkezik meg az utazás végén. Úgy, mint térségi túravezető, mint a térség nagykövete, tiszteletbeli konzulja, aki arra hivatott, hogy az utazót jó tanáccsal lássa el, megmutassa szépségét, értékeit a benne élő embert és közösségeket a hétköznapiakban és ünnepnapokban.

Aki részt vesz ezen az utazáson egy nagy vállalkozás részesévé válik. Egy olyan vállalkozás részese lesz melynek számos szereplője van a térségben az étterem tulajdonosától kezdve a tájház fenntartó önkormányzaton, a templomot ápoló hitközségen keresztül a helyi értékeket óvó nemzeti parkon, vadászegyesületen, a lovas tanya, csárda tulajdonosán át a falusi vendéglátóig, a szálloda tulajdonosáig. Valamennyien abban érdekeltek, hogy bemutassák értékeiket, élménnyel, mosollyal és szeretettel ajándékozzák meg a látogatót. Valamennyien az összefogásban, együttműködésben érdekeltek.

Ugyanakkor felfedezők is a résztvevők, hiszen felfedezik azt a tájegységet ahol élnek, felfedezik értékeit, szépségeit és felfedezik magukban azt a képességet, hogy miként lehet a megszerzett tudást átadni az ide látogatók számára.

Reméljük, a két kötet hasznos kísérő lesz az „utazás” során, és megfelelő segítséget nyújt az ismeretek megszerzésében!

BEVEZETÉS

A jegyzet **kistérségi túravezető** képzésben résztvevő hallgatók számára készült. A tartalmában erősen heterogén témákat felölelő munka azokat az információkat gyűjtötte össze, melyek a túravezető számára alapvetően fontosak. Fejezetenként csoportosítva ad tájékoztatást a turizmushoz szorosan kapcsolódó témakörökről.

Így az **Általános idegenforgalmi elméleten** belül fogalmak tisztázására, a magyar turizmusirányítási rendszerére, statisztikai régiós és turisztikai régiós felosztásra, a turisztikai vállalkozások bemutatására és a legjellemzőbb és legfrissebb statisztikai adatok közzétételére kerül sor. Az **Általános turizmusföldrajz** témakörön belül átfogó képet kívántunk nyújtani vázlatosan Magyarországról, mely anyagot tanórai magyarázatok, bemutatások teljesítenek ki. A **Művészet, művelődéstörténet** című fejezetben a keresztény kultúra magyarországi emlékeitől indítva egy kronológiai soron keresztül a magyarok hitéletétől a keresztény egyházak kialakulásán keresztül jutunk el, a magyar alföld egyházi, vallási központjáiig. A Tiszától Nyugatra, a török korban elnéptelenedett, majd a Szegedi pusztában újraéledő településszerkezetek: tanyák, tanyaközpontok, falvak és városok lakossága zömmel római katolikus vallású maradt. A tanulmányok során a római katolikus templomok választott titulussain, védőszentjein keresztül, és az épületek fontos részeinek (ajtó, hajó, szentély, stb.) szimbolikáján át, jutunk el a kereszténynaptár-magyarázathoz kapcsolható ünnepekhez, szokásokhoz. E fejezetben szóba kerül az országhatáron belüli sokszínűség, a kialakulások történelmi háttere. Bemutatjuk magyar néprajz és népművészet nagy tájait és azon belül e legkiemelkedőbb népművészeti hagyományokat. A **Túravezetés módszertana** fejezetben magáról a túravezetés sok évszázados hagyományairól szoltunk és a mai vezetővel szemben támasztott követelményeket fogalmaztuk meg. A **Turisztikai kommunikáció** alapvető fogalmait, a jó előadó tulajdonságait és a befogadók, a hallgatóság jellemző típusait soroljuk fel. A **Gasztronómia** fejezetben a magyar konyha sokszínűségére, és a népi ételek megemlékezésével az ételkészítés és étkezési szokások hagyományaira hívjuk fel a figyelmet. A **Szállodai ismeretek** azokat az alapvetőségeket sorolja fel, amely egy, a turizmushoz közvetlenül kapcsolódó szakma művelői számára elengedhetetlenül szükségesek.

Tekintettel arra, hogy a jegyzet a terjedelmi megkötések miatt részletesebb magyarázatokat, mélyebb kifejtéseket nem tartalmazhat, így kiemelten fontos fejezetté lép elő a **Felhasznált irodalom**. Itt soroljuk fel azokat a dokumentum értékű alpműveket, melyek a jegyzet írásában a szerzők segítségére voltak, s ezekre az oktatás során az előadóknak feltétlenül támaszkodni kell. Az elméleti-, a gyakorlati-, valamint a távoktatás során feltétlenül fontos a hallgatósággal együtt, tanári közvetlen vagy közvetett irányítás mellett kidolgozni egy-egy terület (turisztikai attrakció) túrával felkeresendő fontos célállomásainak ismertető anyagát, ha lehetséges, teljes kultúrtörténeti népszerűsítő feltárást végezni a fent említett források felhasználásával.

Szeged, 2012. június 8.

Szerkesztők

1. FEJEZET

ÁLTALÁNOS IDEGENFORGALMI ELMÉLET

A mai értelemben vett turizmus, mint gazdasági és társadalmi hatásokat kiváltó jelenség a 20. század második felében jelent meg. Először a fejlett gazdasági és társadalmi berendezkedéssel rendelkező nemzetgazdaságokban figyelhető meg számottevő térhódítása, majd a közepesen és a gyengén fejlett országok is bekapcsolódtak a turizmusba.

A 1950-es évektől a forgalom folyamatos növekedésének lehettünk tanúi, amelyet hosszú ideig a negatív környezeti hatások sem tudtak megtörni. A Turisztikai Világszervezet statisztikái szerint napjainkban a turistaérkezések átlagosan évi 5%-os növekedése mellett hasonlóan dinamikus ütemben emelkednek a nemzetközi turizmusból származó bevételek is.

A turizmus fejlődését nagymértékben befolyásolta a világgazdaság és a küldő, illetve a fogadó országok makrogazdasági folyamatai.

A nemzetközi kereslet leginkább a fő küldő országok (Németország, Nagy-Britannia, Skandináv államok, USA, stb.) gazdasági helyzetétől függ. A gazdaság erősödésével a rendelkezésre álló jövedelem is emelkedik, így a diszkrecionális jövedelem aránya is növekszik, melyet a fejlett országokban tipikusan utazásra költenek el az állampolgárok. Ezzel szemben a gazdasági megszorítások idején jellemzően csökken az utazások gyakorisága és a turisztikai bevételek nagysága. Megállapítható, hogy a nemzetközi érkezések száma szignifikánsan együtt változik a gazdaság GDP-jével (bruttó hazai termék: az adott idő alatt az országban előállított javak és szolgáltatások összessége).

1. A TURIZMUS FOGALMA ÉS RENDSZERE

A turizmus legszélesebb körben elfogadott fogalmi célzatú definíciója a World Tourism Organisation (WTO) határozta meg 1989-ben, a Hágai Nyilatkozatban:

*„a **turizmus** magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat”*

1963-as római ENSZ Konferencia a Nemzetközi Turizmusról c. tanácskozáson meghatározásra kerültek a következő közismert, bár jelentésükben közel sem lehatárolt fogalmak:

A **látogató**, minden olyan személy, aki az állandó lakóhelyén kívüli más országba utazik bármely céllal, kivéve azt, hogy a meglátogatott országban kereső foglalkozást folytasson. A **turista**, aki legalább 24 órát tölt el a desztinációban és utazásának célja szabadidő-eltöltés, üzlet, rokonok meglátogatása, stb. A **kiránduló** 24 óránál kevesebbet tölt el a meglátogatott területen vagy országban (beleértve a hajóúton résztvevőket, a tranzitutasok kivételével).

Az idegenforgalom komplex gazdasági-társadalmi jelenség, amely mint rendszer, a keresletet jelentő turistát, valamint a fogadó területet megtestesítő kínálati oldal foglalja magába. A keresleti és kínálati szektor közötti kapcsolatot a közvetítő szektor biztosítja.

A **keresleti oldalon** az utazni vágyó, leendő turista áll. Ahhoz, hogy valaki turistává váljon, (vonzóerő által felkeltett) motivációval, szabadrendelkezésű, azaz diszkrecionális¹ jövedelemmel valamint (fizetett) szabadsággal kell rendelkeznie.

A **kínálati oldal** a fogadóterület, egyben a turisztikai termék oldala. A kínálat legfőbb eleme a vonzóerő, amely hatás alapján lehet helyi, regionális vagy nemzetközi.

¹ Az egyén jövedelméből a létfenntartásra fordított összegen felüli jövedelemrész, melynek felhasználásáról az egyén szabadon rendelkezhet.

A vonzerő mellett számos egyéb tényező befolyásolja a kínálati oldal iránti keresletet. Ilyen például a szállás, étkezés, közlekedés, infrastruktúra, szórakozási lehetőségek stb. mennyisége és (napjainkra egyre inkább előtérbe kerülő) minősége.

Az **attrakciók**, vagy más néven **vonzerők** ugyanolyan változatosak, mint a motivációk. A csoportosításuk is többféle lehet. A leggyakrabban használt csoportosítás megkülönböztet természetes (természet adta) és ember alkotta vonzerőket.

A természetes vonzerők csoportja a **víz**, amely lehet ezen belül akár egy tenger (pl. Adriai-tenger), egy tó (Balaton) vagy egy folyó (Tisza).

A **napfény és klíma** tökéletes összhangja népszerű desztinációvá tehet egy térséget (pl. Méditerrán terület, Olaszország, Dél-Franciaország).

A **hegyek és a hó** egymást erősítve téli (sí) turizmus kialakulását teszi lehetővé, mint például az Alpok, Kárpátok, Pireneusok térségében.

A **különleges flóra és fauna** – fokozatosan csökkenő természeti környezet következtében – méltán tarthat számot nagyfokú érdeklődésre. Legtöbb országban fokozott, helyi és nemzetközi védelem alatt állnak, mint például a Yellowstone Nemzeti Park (USA), Hortobágy, Serengeti Nemzeti Park (Tanzánia), stb.

A **gyógy- és termálvizekhez** több évezredes múlttal rendelkező fürdőkultúra kapcsolódik. Korábban a természetes módon a felszínre érkező források voltak népszerűek, rájuk fürdők épültek (Budán a Rudas, a Király és a Gellért fürdők). Máshol kellett várni a mélyfúró technológia fejlődésére (19. sz. közepéig), hogy több száz méter mélységből a felszínre jusson a melegvíz, erre jó példa a pesti Széchenyi Gyógyfürdő, Hajdúszoboszló, Gyula, Szeged, Mórahalom példája. Külföldön Karlovy Vary, Vichy, Baden-Baden, Herkulesfürdő, stb. emelhető ki.

Ember alkotta vonzerők közül az egyik leglátogatottabbak az **egyházi, szakrális helyszínek**. A nagy vallások szent és tisztelt helyei, mint Jeruzsálem, Vatikán, Mekka, Lourdes, Fatime, stb. egész évben fogadják a látogatók millióit.

A **történelmi városok** szinte egész évben egyenletes fogadják a turisták áradatát, ilyen többek között Róma, Párizs, Athén vagy London.

A **történelmi helyszíneket** szintén nagyszámban keresik fel az érdeklődők, mint például Waterloo-t, Verdunt, Stonehenge-t vagy éppen Auschwitz-ot.

Egyedi és maga nemében grandiózus épületek is komoly vonzerőre tarthatnak számot. Piramisok, Eiffel-torony, Kínai nagyfal, cordobai mecset.

Egyes múzeumok és értékes gyűjtemények jelentős motiváló erővel bírnak. Közülük pl. a madridi Prado, a szentpétervári Ermitázs, a párizsi Louvre, a Vatikán Múzeum a londoni British Múzeum, vagy a budapesti Szépművészeti Múzeum széles körben legismertebbek.

A **különböző fesztiválok** a művészetek szerelmeseit vonzzák, például a cannes-i, a velencei filmfesztiválra, salzburgi vagy szegedi szabadtéri játékokra.

Ünnepek és népszokások a globalizáció ellenére egyre több vendéget csábítanak. A rio-i és a velencei karneváltól a mohácsi Busójárásig az utazások legfőbb motivációja lehet.

A **világvárosokban** mindig van valamilyen kiemelkedő jelentőségű látványosság, esemény, attrakció, egzotikum: Tokió, New York, Isztambul, London, stb.

Nagy sportesemények a világ minden országából vonzhatja az érdeklődőket. Ilyenek az olimpiák, labdarúgó Európa-, és világbajnokságok, a forma1-es futamok.

A **tematikus parkok** fogadják a világon a legtöbb látogatót. Milliók keresik fel pl. a világ Disney-landjait, melyek a kikapcsolódni, szórakozni vágyó családok számára biztosítanak szinte korlátlan lehetőségeket.

A **nagy szerencsejáték központok** (Las Vegas, Monte-Carlo) a gazdag és tehetős turistákat vonzza.

A **helyi gasztronómia** kipróbálása számos turista esetében az utazást illetően lehet fő motivációs tényező is. Ugyanakkor a globalizálódó világunkban a kínai, az olasz, vagy indiai konyhával már nem csak az „anyaországokban” lehet találkozni.

A **világkiállítások, nemzetközi szakvásárok és kongresszusok** rendszeres időközönként nagy tömegeket motiválnak utazásra.

Az attrakció fajtája, egyedisége és képe meghatározza a ráépülő turizmus vonzáskörzetét. Megkülönböztethetünk **helyi, regionális és univerzális vonzerőket**.

A helyi attrakció vonzásköre lehet akár egy koncert, színházi előadás, sportesemény. A regionális vonzás esetén már beszélhetünk nemzetközi, határon átnyúló turizmusról. Az univerzális vonzáskör a világ minden részéről motiválja a vendégeket utazásra.

Összefoglalva tehát a kínálati oldal legfontosabb tényezője a **vonzerő**, amelyre épül az **idegenforgalmi infrastruktúra**, amely a vonzerő fizikai megjelenítésében játszik fontos szerepet. Ha például a vonzerő a gyógyvíz, ennek az infrastruktúrája a gyógyfürdő. Vagy az olimpia, mint vonzerő ráépülő infrastruktúrája az olimpiai stadion. Az **elsődleges szuprastruktúrát** két részre osztja a szakirodalom, **kereskedelmi szálláshelyekre**, mint például szállodára, panzióra, üdülőházra, kempingre, turistaházra, ifjúsági szállóra valamint **vendéglátó ipari egységekre**, mint melegkonyhára, cukrászdára, bárba, borozóra, italboltra és diszkóra. A következő sáv a **másodlagos infrastruktúráé**, ehhez tartoznak a piachelyek (isztanbuli bazár) áruházak, bevásárlóközpontok (bevásárló turizmus miatt fontosak), pénzváltók, utazási irodák, kölcsönzők. Ide tartozik még a **személyes szolgáltatások**, mint például az egészségügyi, szépségápolási vagy szexuális igényeket kielégítő tevékenységek, illetve helyszínei. Az utóbbi szolgáltatás tartozhat akár a vonzerő kategóriába is pl. a thaiföldi szexturizmus.

A turizmus tömegessé és globálissá válását a közlekedési eszközök dinamikus fejlődése tette lehetővé. Bizonyos mértékben a turizmus fejlődése a közlekedés fejlődésével megegyező folyamatot jelent. Az 20. század közepére tehető a nemzetközi tömegturizmus kialakulása, amely a sugárhajtású személyszállító repülőgépek fejlődésének első mérföldköve.

A turizmus kialakulásához elengedhetetlen a közlekedési infrastruktúra kiépítése és megléte. A **megközelíthetőség** kulcs fontosságú, hangsúlyos, ugyanis az egyik nem létezik a másik nélkül. Közlekedés nélkül nincs turizmus, turizmus nélkül nincs közlekedésfejlesztés. Kifejezetten a turisták kiszolgálására fejlesztették ki a különféle közlekedési eszközöket és szolgáltatásokat. Ilyenek a személyszállító óceánjáró-hajók, a charter repülőgépek, a sífelvonók, gumikerekes városnéző „vonatok”, sétahajók, stb.

A **közvetítő szektor** tartalmazza a non-profit és for-profit szervezeteket. Az állami támogatással működő országos idegenforgalmi intézmények kihelyezett külképviseleteik segítségével jelentős marketing munkával a keresleti oldal turistáit az kínálati területre, a desztínációba próbálják csábítani.

Míg a non-profit cégek leutaztatással valamint a beutaztatás erősítésére fektetnek hangsúlyt, addig a for-profit cégek csak nagyon kis hányada foglalkozik beutaztatással (incoming). Az utazási irodák, utazási ügynökségek és utazásszervezők tevékenységük fő profilja: a kiutaztatás (outgoing).

Idegenforgalmi országos, határon átnyúló hatással rendelkező non-profit szervezet Magyarországon, a **Magyar Turizmus Zrt.**

1.1. TURIZMUSIRÁNYÍTÁS MAGYARORSZÁGON

A magyarországi turizmusirányítás a **Nemzetgazdasági Minisztérium** alá tartozik. A közvetlen irányítást **helyettes szakállamtitkár** végzi, aki a **Turizmus Főosztályt** felügyeli, s a főosztályvezető irányításával a szakmai kompetenciát jelenti. Az **Országgyűlés** törvénnyel, a miniszter rendelettel szabályoz. A magyar idegenforgalomban tevékenykedők 2012-ben várják az Országgyűléstől a Turizmus Törvény elfogadását, melynek országos vitái lezártak tekinthetők. A Nemzet Gazdasági Minisztérium 100 %-os tulajdonát képező **MT ZRt.** végzi Magyarország turisztikai marketingfeladatait belföldön és külföldön.

1.1.1. Az Országgyűlés a magyar turizmusirányításban

- Törvényalkotás (ágazat működésének feltételrendszerét, a turizmus fejlődését és a turisztikai ágazat vállalkozásainak működését biztosítja és szabályozza.)
- Törvényekkel szabályozza: az idegenforgalmi adókivetést, a turizmus költségvetési támogatását, a turizmus szempontjából fontos jogintézmények - például a Széchenyi Pihenő kártya (SZÉP) - működtetéséhez szükséges feltételeket.

1.1.2. A Turizmus Főosztály

- A korábbi szakállamtitkárság neve változott meg, s lett Turizmus Főosztály, élén helyettes szakállamtitkárral, aki ellátja a turizmus állami irányításával kapcsolatos feladatokat.
- Kidolgozza a turizmuspolitika koncepcióját, valamint ennek részeként a fejlesztési és marketing-koncepciót.
- A miniszter részére javaslatot tesz a turizmus rövid, közép- és hosszú távú céljainak kialakítására.
- Hazai támogatási rendszer működtetése mellett közreműködik az Európai Unió turizmust érintő támogatási programjainak kidolgozásában.
- Kapcsolatot tart fenn az Európai Unió intézményeivel, aktívan részt vesz a nemzetközi turisztikai szervezetek munkájában.
- Tevékenységében együttműködik az oktatási intézményekkel és a civil szervezetekkel.

1.1.2.1. Nemzeti Turisztikai Bizottság

A turisztikai irányításban speciális szerep jut ennek az 1996. óta működő testületnek (korábbi néven OIB: Országos Idegenforgalmi Bizottság), amelyben a legfontosabb turisztikai civil szervezetek vezetői, valamint a regionális idegenforgalmi bizottságok képviselői vesznek részt. A 32 fős NTB a turizmust irányító legfelső vezető döntés-előkészítő és tanácsadó szerve. Összetételénél fogva képviseli a turisztikai szakma szinte minden területét, így a napirendjére kerülő témák is változatosak. Az átfogó és előremutató témák sorában kiemelt szerepe van a Nemzeti turizmusfejlesztési stratégiának, a Turizmus Törvény előkészítésének, a Magyar Turizmus Minőségi Díjnak.

Az NTB javaslatai az önkormányzati miniszter asztalára kerülnek, akinek a munkáját hivatott segíteni. Tehát lerövidíti a piaci szereplők és az állami döntéshozók közötti kommunikációs utat, rávilágít latens témákra és feladatokra, egyben javaslatot tesz a megoldásra. Az NTB tagjai tevékenységüket felkérésre, de szabadidejükben (fizetség nélkül) látják el és legfőbb céljuk a szakma érdekeinek érvényesítése. A bizottság összetétele garantálja a sokoldalú megközelítést, és a magas szintű szakmai tudást.

1.1.3. Magyar Turizmus Zrt.

- A Nemzetgazdasági Minisztérium 100 %-ban tulajdonában lévő, nemzeti turisztikai marketing-szervezet, amelyet az **Országos Idegenforgalmi Hivatal**, majd a **Magyar Turisztikai Szolgálat** jogutódaként hozták létre.
- **Vezetője:** vezérigazgató
- Magyar nyelvű honlap: www.itthon.hu
- Angol és német nyelvű honlap: www.hungary.com
- tevékenységének célja, hogy hozzájáruljon a hazai turisztikai kínálat piacra viteléhez, és ez által elősegítse a Magyarországon realizálódó belföldi és nemzetközi turizmusból származó bevételek növelését,
- támogatja a magyar gazdaságban újabb munkahelyek létrehozását és fenntartását
- hozzájárul a magyar GDP kiegyensúlyozott növekedéséhez, és pozitívan befolyásolja az ország folyó fizetési mérlegét,
- Magyarország, mint turisztikai desztináció arculatépítése, imázsának javítása, ismertségének növelése belföldön és külföldön,
- a magyar turisztikai kínálat piacra juttatásának segítése versenysemleges módon belföldön és külföldön,
- a regionális együttműködések támogatása a turizmusmarketing területén,
- promóciós és PR-tevékenység folytatása belföldön és külföldön,
- turisztikai információ biztosítása a belföldi és a Magyarországon tartózkodó külföldi turisták, a potenciális utazók, a döntéshozók, a belföldi és a külföldi turisztikai szakma számára,
- feladatait a központi egységeken kívül a belföldi hálózatát alkotó Regionális Marketing Igazgatóságai és Regionális Turisztikai Projekt Irodái, külföldi képviselői és a Magyar Turizmus Zrt.-vel névhasználati szerződésben álló Tourinform-hálózat segítségével valósítja meg,
- a belföldi turizmus élénkítése terén hangsúlyos szerepet szán az ország 7 turisztikai régiójában működő **Regionális Marketing Igazgatóságnak (RMI)** /A Dél-alföldi Régióban, **DARMI** Gyula Erkel tér 1. és a két Regionális Turisztikai Projekt Irodának (RTPI).
- MT Zrt. Balatoni Regionális Turisztikai Projekt Iroda Balatonfüred, Blaha Lujza utca 2.
- Magyar Turizmus Rt. - Tisza-tavi Regionális Turisztikai Projekt Iroda címe 5350 Tiszafüred, Kossuth tér 1.

1.1.4. Regionális Marketing Igazgatóságok

A regionális irodák fő feladata a régiók identitásnövelése, a vidék felzárkóztatása és ismertetése, a régiós szolgáltatók minőségi turisztikai termékek kialakítására és szinten tartására való ösztönzése.

A belföldi keresletélénkítés érdekében elsődleges feladat a szolgáltatók versenysemleges piacra juttatása és piacon tartása.

Az RMI-k/RTPI-k a fentiek érdekében a régió marketingtervében foglaltaknak megfelelően kapcsolatot tartanak a helyi turisztikai szolgáltatókkal és regionális szervezetekkel, részt vesznek a termékfejlesztésben, a kiadványok elkészítésében, képviselik a régiót, illetve annak szolgáltatóit a belföldi és külföldi turisztikai kiállításokon, közreműködnek a regionális pályázatok kezelésében és elbírálásában.

1.1.4.1. Magyarország statisztikai régiói

1.1.4.2. Magyarország turisztikai régiói

1.1.5. Tourinform irodahálózat

Magyarországon mintegy 150 Tourinform iroda működik. Itthon és külföldön jól ismert jelképpel jelzett turisztikai információs irodák, amelyekben tájékozódhat az adott település, régió, sőt az egész ország turisztikai kínálatáról.

A Tourinform irodák munkatársai magyar és idegen nyelven tájékoztatják a turistákat szálláshelyekről, vendéglátóhelyekről, közlekedésről, programokról, látnivalókról, szolgáltatásokról.

A Tourinform irodákban hozzájuthat ingyenes turisztikai kiadványokhoz, vásárolhat térképeket, útikönyveket, turisztikai kártyákat, képeslapokat, lefoglalhat helyi turisztikai programokat, szálláshelyeket, jegyet válthat különféle rendezvényekre.

1.1.6. Utazási vállalkozások

Utazási irodák különféle idegenforgalmi szolgáltatások közvetítésére jöttek létre. A szolgáltatókkal közvetlen kapcsolatban állnak, termékeiket jutalékért értékesítik. Emellett egyéni turistáknak és zártkörű csoportoknak utazásokat szervez. Valamint viszonteladóként értékesíti az utazásszervezők (touroperator) útjait.

Utazásszervezők a profit orientált idegenforgalmi piac nagykereskedői, akik saját kockázatukra vásárolnak nagy mennyiségben (pl. szállodát, repülőgépet bérelnék) egyes szolgáltatásokat. Ezekből új turisztikai terméket, csomagutút (package) állítanak össze, meghirdetik az utazóközönség felé (pl. Interneten, vagy katalógus formájában) és üzleti partnereiken keresztül értékesítik.

Utazási ügynökségek a közvetítő szektor kiskereskedői, akik kiskereskedelmi tevékenységet végeznek. Csomagtúrákat értékesítenek program- és árváltozás nélkül, jutalék fejében. A tevékenység egyéb szolgáltatással, pl. jegy eladás, pénzváltás, utasbiztosítás kötés, stb. kiegészül.

Az idegenforgalom rendszerén belül a kereslet, a kínálat és az ár alkotják az **idegenforgalmi piacot**. Ez a piac napjainkra világméretűvé vált, ugyanis megfelelő áron elvben a világ bármely pontján keletkező kereslet a világ bármely pontján keletkező kínálattal kielégíthető.

1.2. A TURIZMUS NEMZETGAZDASÁGI SZEREPE

A WTTC (World Travel and Tourism Council) által kialakított szimulált szatellit számlarendszer² segítségével állapítható meg. Ez alapján az összes magyarországi turisztikai fogyasztás mintegy 1000

² Dr. Nemes Andrea: Beszámoló a WTO Nizzai Világkonferenciájáról 1999. 06. 15/18. „A turizmus szatellit számlarendszere módszertanának kialakításában, pontosításában évek óta több szervezet, a WTO, az OECD Turizmus Bizottsága és a WTTC elismert szakemberei dolgoztak és dolgoznak szerte a világban. Az ENSZ javaslatainak figyelembevételével egy olyan módszertant alakítottak ki, amely a nemzeti számlák mellett fut és nemzetközileg összehasonlítható adatokat biztosít az egyes országok saját statisztikai intézményeinek közreműködésével. A turizmus a többi gazdasági ágazattal azonos bázison szerepel. A turizmus szatellit számlarendszere azonban nem csak a gazdaságelemzők, statisztikusok módszertani eszköze. Legalább olyan fontos eszköznek kell lennie a politikusok számára is, hiszen a turizmus egyre több nemzetgazdaságban meghatározó jelentőségre tett és tesz szert. Több országban, így Magyarországon is jelentős szerepet játszik az ország fizetési mérlegének javításában. A turizmusnak a gazdaság teljesítményéhez való való hozzájárulásának meghatározásához a turizmus szatellit számlarendszerének alkalmazására van szükség. Népszerű helyeken árfelhajtó hatást eredményez az ingatlan piacon és fogyasztási cikkek körében. Az idegenforgalomra pozitívan ható közgazdasági tényezők a rendelkezésre álló reáljövedelem növekedése, a jobb jövedelemelosztás, a stabil valutahelyzet, a kedvező konjunktúrahelyzet.

md forintot tesz ki, mely eléri a magyar GDP 8,8%-át. A vendégek közvetett fogyasztását is figyelembe véve ez az arány a 12%-hoz közelít. A turizmus – szolgáltató ágazatként – a munkaerő-igényes tevékenységek közé tartozik. 2005-ben mintegy 400 ezer fő foglalkoztatott – a nemzetgazdaság egészét tekintve annak 10%-át – tovagyűrűző hatását is figyelembe véve a munkavállalók 13-14%-át.

1.3. A TURIZMUS ÉS KÖRNYEZETE

Az idegenforgalom nyitott rendszer. A turizmus szereplői a környezethez való kapcsolatuk közvetlen, egymással állandó és folyamaos kölcsönhatásban állnak. **A turizmus környezetének hatótényezői:**

A **gazdasági környezet**, amely az általános gazdasági viszonyok, ár- és adóviszonyokkal befolyásolják a turizmus szereplőit. Meghatározza a kereslet nagyságát, valamint a kínálat minőségét és összetételét. Az idegenforgalom egy ország gazdaságára többféle módon hathat. A fizetési mérleget pozitívan alakítja (például a deviza bevétel miatt), kiegyenlítő hatással van az ipar, mezőgazdasági és idegenforgalmi területek között. Az idegenforgalom munkaadó, munkahelyteremtő egy ország gazdaságára nézve, magas az élők munkai igénye, valamint széles skálán mozog a foglalkoztatottak végzettségi szintje. Egyre önállóbb gazdasági tényező (mint például Ausztriában, Spanyolországban, vagy a harmadik világ országaiban), viszont egyoldalú gazdasági szerkezetet alakíthat ki. Más ágazatokat (élelmiszeripar, építőipar, közlekedés) is termelésre ösztönöz. Importfüggőséget is okozhat.

A pozitív **politikai környezet** alapvető elvárás, ugyanis a turizmus a béke iparága. Ahol nem megfelelő a közbiztonság, a békés, konszolidált belpolitikai és gazdasági viszonyok alapfeltételei hiányoznak, ott nem alakul ki a teljes társadalom számára pozitívan kiható idegenforgalom. A politikai szerepvállalás elengedhetetlen, hogy megfelelő módon kiépüljön a turizmus fogadórendszere, gondolok itt az alapvető infrastrukturális ellátottságra, a belföldi és nemzetközi idegenforgalmi marketingre. Sajnos a 20. században a világ számos pontján a politikai környezet befolyásolja az utazási lehetőségeket. A vízumkényszer eltörléséről vagy bevezetéséről szintén politikai szinten döntenek, ami közvetlenül befolyásolja az utazási szabadságot.

A **közlekedéspolitikai** tartósan kihat a turizmusra, mivel az idegenforgalom helyváltoztatást is jelent. A közlekedés és idegenforgalom között kölcsönös a kapcsolat, ezért a függőség egyre inkább érezhető. Az idegenforgalom függősége a közlekedéstől: közlekedés nélkül nincs idegenforgalom, míg a közlekedés függősége az idegenforgalomtól: az idegenforgalom a közlekedés fejlesztésének fontos indítéka. A megközelíthetőség ebben a tekintetben elengedhetetlen fogalom.

A **területrendezési politika** az idegenforgalom számára azért jelentős, mert lehetővé teszi az alapinfrastruktúrák fejlesztését, élethelyek vonzónak tételével – bevételek gyarapításával – életminőség-szint emelésére is képes. A területrendezési politika az elmaradott térségek felzárkóztatásának eszköze. A turisztikai adottságokkal rendelkező, elmaradott térségeknek a turizmus kitörési pont lehet. A területfejlesztéssel új vidéki helyszínek bekapcsolódhatnak a gazdasági életbe. Pályázati források lehívásával valamint – akár több területre kiterjedő, de főként – idegenforgalmi együttműködések kistérségi kooperációt eredményezhetnek.

A **kultúrpolitika** hatására régi szokások és hagyományok éledhetnek újjá, valamint építészeti műemlékek megőrzése és továbbfejlesztése történhet meg.

A **technológiai környezet** elemeinek fejlettsége szükséges volt a mai turizmus kialakulásához. Különösen a közlekedés fejlődése tette lehetővé hogy egyre nagyobb tömegek egyre nagyobb távolságra történő utazáson vegyenek részt. A modern számítógépes rendszerek robbanásszerű fejlődése, az Internet széles körben való elterjedése, a virtuális valóság fogalmának megjelenése következtében nagymérvű növekedést generált a világturizmus forgalmában. Az előbb említett két tényező fejlődése valamint az alapinfrastruktúra fejlettsége, a fogadóképesség, az idegenforgalom alapfeltételeknek is

nevezhető. A szociokulturális és társadalmi környezet tényező a turizmus kialakulásában és fogadó képességében játszik fontos szerepet, melyek között a társadalmi viszonyokat, a társadalmi rétegek életszínvonalát, életkörülményeit, iskolázottságát, vendégszeretetét, különféle magatartási formákat, stb. lehet alapvető tényezők.

Ökológiai (természeti) környezet és turizmus egyensúlyi kapcsolata elengedhetetlen, ugyanis a természeti adottságok, a levegő, a vizek, a növény- és állatvilág sérülése esetén nem csak visszafordíthatatlan kár, hanem vonzerő pusztulása is bekövetkezhet. Érdekes paradoxon, hogy azokat a természeti környezeteket, amelyeket a mezőgazdaság és az ipar nem tud elhelyezkedésük, térszintjük alapján hasznosítani, azt a turizmus viszont igen. Példa rá a sziklás tengerpart vagy a meredek sziklafal.

A **nemzetközi környezethez** a béke, a kultúrák közti sajátosságok elfogadása és tisztelete, a tolerancia jelenléte a küldő és a fogadó szereplői részéről ugyancsak meghatározó módon hatnak a turizmus rendszerére.

1.4. A TURIZMUS CSOPORTOSÍTÁSA

Többféle tematika alapján lehet a turizmust csoportosítani, kategóriákat megállapítani.

A **turizmus iránya szerint** megkülönböztethető **beutazó** (aktív, incoming) és **kiutazó** (passzív, outgoing) idegenforgalom.

Eredet alapján belföldi és külföldi turizmus.

Időszak alapján nyári turizmus, téli turizmus, főszezon és szezonon kívüli turizmus. Európában a nyári turizmus a nyári évszak hónapjaira terjed ki, amely egybe esik a szabadságolások időszakával. Nagy tömegben indulnak útra a turisták Európa északi országaiból (Nagy-Britannia, Németország, Benelux-államok, Skandinávia, stb.) és a mediterrán éghajlatú főként Földközi-tenger partvidékét választják célpontnak. Nem csak a turisták kelnek útra, hanem egy országon belül a dolgozni vágyó dolgozók is, akik 3-4 hónapra szezonális jelleggel a fogadó területen dolgoznak. Erre Balaton jó példa, mivel sok fiatal próbál érvényesülni, hogy a tóparti szállodákban, éttermekben vállalnak szezonális munkát, pincérként, recepciósként, animátorként. A téli turizmus a magashegységgel rendelkező országokra jellemző, azoknál ahol hónapokon át biztosan a turisták rendelkezésére áll a hó. Európában főként Ausztria, Szlovákia, Szlovénia, Franciaország, Németország rendelkezik jó minőségű, hóbiztos sípályákkal. Persze a hegyvidékek nem csak télen fogadják a turistákat, nyáron a természetjárók, a hegyi kerékpárosok, a klimatikus gyógyhelyek vendégei népesítik be a magasabb térszinteket.

Magyarországon az idegenforgalmi szezon június közepétől egészen augusztus 20-áig tart, nagyjából két hónap. Az előtte és utána lévő 1 hónap (május és szeptember hónapok) előszezonnak és utószezonnak nevezhető.

Szálláshely alapján szállodai és szállodán kívüli turizmus (apartman-turizmus). Egyes szakemberek különbséget tesznek szálláshely típusok között. A szálloda egyre népszerűbb vált az elmúlt évtizedben, köszönhetően a gyógy-, és wellness-szállók térnyerésének. A szállodán kívüli szálláshelyeket (kollégiumok, apartmanok, stb.) általában a kispénzű vagy még vagy, már nem kereső vendégek veszik igénybe.

Korcsoport szerint ifjúsági és seniorturizmus. Az ifjúsági turizmus a 15-24 évesek idegenforgalma, akik nem a szüleikkel és még nem a saját, megalapítandó családjukkal utaznak szabadságra. A fiatalok főként a tavaszi, főként a nyári, az őszi és téli szünetekben utaznak. A senior vendégek 60 év feletti, hivatalosan már nem aktívak, viszont a nyugdíjból rendszeres áldoznak kisebb-rövidebb utazásra. A nyugdíjas vendégekkel való foglalkozás előnye, hogy rengeteg szabadidővel rendelkezik.

nek, így elméletileg bármikor utazhatnak. Kedvelik az elő- és főszezon utakat, ugyanis az időjárás már nem annyira forró, utazásra alkalmasabb valamint a főszezon árán olcsóbban tudnak eljutni szezonon kívüli árral a desztinációba. Az ifjúsági turizmust is meg kell becsülni, mert ők is általában csoportosan szoktam utazni, osztálykirándulás vagy terepgyakorlat formájában, míg a nyugdíjasok klubokba tömörülve kelnek útra.

A **turizmusban résztvevők szervezettsége alapján szervezett utazásban résztvevőket és nem szervezett utazókat** különböztethetünk meg. A turizmus nagy hányadát jelentik azok a személyek, akik családtagoknál, rokonoknál és ismerősöknél szállnak meg, s saját tulajdonú közlekedési eszközök vesznek igénybe, ezek a személyek nem jelennek meg a vendégéjszaka-számba, nem növelik a hivatalos vendégszámot, nincsenek regisztrálva, idegenforgalmi adót nem fizenek. Az angolnyelv ismerete, internet és az online foglalás elterjedésének hatására lehetővé vált közvetlen (direkt) módon szállást és menetjegyet foglalni.

1.4.1. Tömegturizmus

A tömegturizmust a turisták nagy száma miatt a turisztikai terméket tömegtermeléssel kell előállítani. A tömegturisztikai termékek kevésbé különböztethetőek meg egymástól, mivel legtöbb mediterrán tengerparti nyaraláson legtöbbször ugyanazokat a szolgáltatásokat tartalmazza a turisztikai csomag (pl. fish-pikink, fakultatív kirándulások, stb.). Egyre inkább növekszik a tömegturizmushoz kapcsolódó fogyasztói cikkekre költött összeg, ilyen termék a vízi sporteszközök, sífelszerelés. Bizonyos piacokon néhány utazásszervező (touroperator) vállalat domináns, piacvezető helyzetben van, erre jó példa a Neckermann, a Thomas Cook. Az új turisztikai attrakciók kialakulását a turisztikai vállalatok végzik, nem pedig a fogyasztóé vagy a helyi lakosságé a kezdeményező szerep. A legtöbbször közel azonos szolgáltatások miatt a fogyasztók körében jellemző az érzékenységi. Ezen kívül előnybe részesítik azokat a desztinációkat, ahol a 4S³ megtalálható. 4S a tömegturizmus egyik jelképe: Sun, Sea, Sand, Sex szavak magyarul napsütést, tengert, homokot és szexet jelentenek. A turisták egy helyen tömeges megjelenése nagymértékben kihat a desztináció fizikai környezetére és akár a vonzó fizikai állapotára is. Ilyenkor előfordulhat a környezetrombolás, a helyi gazdasági tevékenységek kiszorítása, a kulturális értékek kommercializálódása. Sajnos a turisták –sokszor tudtukon kívül – szennyeznek és pusztítják a fogadó területet. Ehhez az utóbbi kifejezéshez kapcsolódik Craik 1991-es turizmus hasonlata: „A turizmus olyan, mint a tűz. Megfőzheti ebédedet, vagy leégetheti a házatad.”

1.4.2. Szabadidős és hivatásturizmus

A turizmus két nagy kategóriájánál, a **szabadidős és a hivatás turizmust** kell megkülönböztetni. A szabadidős turizmus célja elsősorban a pihenés, egészségmegőrzés, szórakozás, tanulás, különböző sportolási és kulturális szükségletek kielégítése. Általános jellemzői közé tartozik, hogy nagy tömegeket érint, erős szezonális jellemző, saját erőből és saját szabadidő terhére történik. S általában egyéb turisztikai szolgáltatások is igénybe vesznek. A hivatás turizmus célja az üzletkötés, a piacutatás, képzés, továbbképzés, stb.

1.4.3. Új vonal: az alternatív turizmus

3 Stancliffe, 1992. Puczkó-Rátz, 2001. A The ARK Travel Bug Campaign során az ARK cég a tömegturizmus jellemzésére használt 4S (Sun, Sand, Sea, Sex) helyett egy új elemet tartalmazó 4S-t javasol: ebben az első három meg egyezik a fentiekkel, de a negyedik 'S' a Saving the World (Föld megmentése) kifejezés 'S' betűje.

A tömegturizmus ellentétjeként jelent meg az 1980-as években az alternatív turizmus, amely számos turizmusforma összefoglaló megnevezése. Az alternatív turizmus új forma, ugyanis a hagyományos, megszokott turizmushoz képest az új típusú turizmusfejlődés alternatívát kínál mindazok számára, akiknek fontos a természeti környezet és akik nem akarják szükségtelenül károsítani a turisztikai erőforrásokat.

Az alternatív turizmus általános jellemzése közé tartozik a turisták viszonylag kis száma, a lassú, fokozatos fejlesztés, a maximum helyett az optimumra való törekvés, a helyi közösség hosszú távú érdekeinek figyelembe vétele. Mennyiségi szempontok helyett a minőségi szempontok kapnak nagyobb hangsúlyt.

A **kulturális turizmus** olyan utazást jelent, amelyben a motiváció új kultúrák megismerése, kulturális eseményeken való részvétel, kulturális attrakciók meglátogatása. A vonzerő a felkeresett desztináció sajátos, egyedi kultúrája, amely addig képes csak turistákat vonzani az adott területre, amíg meg tudja őrizni, egyediségét, autentikus mivoltát.

A kulturális turizmus elsősorban pozitív hatásokat eredményez, hiszen az attrakcióként szereplő kiállítások, fesztiválok, színházi előadások a helyi lakosság számára rendelkezésre álló kulturális kínálatot is bővítik. Ebben az esetben a turizmusnak azt a funkcióját kell kiemelni, hogy pótlólagos keresletet és ez által bevételt nyújt olyan kulturális programoknak, intézményeknek, amelyek nélkül esetleg nem lennének képesek fennmaradni. A kulturális vonzerők ezen kívül hozzájárulnak egy desztináció kínálatának diverzifikálásához és az adott terület imázsának javításához. A kulturális turizmus által vonzott legjelentősebb piaci szegmens jobban képzett, rendszerint átlagos vagy magasabb jövedelmű, középfokú vagy idősebb turistákat jelent, tehát azt a réteget, amelyet szinte minden desztináció a legszívesebben lát (Richards, 1994, 1996, Rätz-Puczkó 2001.).

Az **örökségturizmus** az egyik legösszetettebb alternatív turizmusforma, mivel örökségen szinte bármi érthető, ami a múltból maradt ránk, és amit meg akarunk őrizni a jövő generációnak. Így az örökségturizmus alapjául szolgáló attrakció lehet történelmi örökség, építészeti örökség, régészeti örökség, vallási örökség, ipari örökség, tengeri örökség, katonai örökség, kulturális örökség vagy természeti örökség. Természetesen nem lehet minden attrakció egy csoportba besorolni. A turizmus e típusának fejlődése általában hozzájárul az örökségattrakciók fenntartásához, illetve növeli a helyi közösség büszkeségét és identitástudatát.

Az **etnikai turizmus** fogalma tulajdonképpen kettős: egyrészt az etnikai hovatartozáson, mint motiváción alapuló utazást takar, másrészt, pedig olyan turizmust, amelynek célja egzotikus, bennszülött etnikai csoportok életmódjának, szokásainak, kultúrájának megismerése.

Az első típusba tartozó etnikai turizmus hatásai elsősorban pozitívak, a turisták többnyire valóban érdeklődnek a helyi kultúra értékei iránt, meg akarják ismerni a gyökereiket. Az ilyen jellegű utazások tehát erősítik a bennük részt vevők identitástudatát és növelik a fogadó ország iránti keresletet (kedvező gazdasági hatásokat eredményezve), jelentős társadalmi-kulturális vagy fizikai károsodás nélkül (a megnövekvő látogatószámmal általános együtt járó kedvezőtlen hatások adott esetben ugyan elkerülhetetlenek, de a turizmus e típusából rendszerint nem származik pótlólagos negatív változás).

Amennyiben az etnikai turizmus célja egzotikus, idegen kultúrák megismerése, a jelentkező társadalmi-kulturális hatások jóval kedvezőtlenebbek lehetnek a fogadó közösséget illetően. A turisták pusztán jelenléte kulturális változásokat eredményezhet egy olyan desztinációban, ahol jelentősek a kulturális különbségek a helyi lakosság és vendégek között, különösen miután ennek a turizmustípusnak a lényege a személyes kontaktus kialakítása. Viszonylag nagy a veszélye annak, hogy a helyi kultúra egyes elemei kommercializálódnak, átalakulnak annak érdekében, hogy a közösség minél jobban képes legyen kielégíteni a turisták várakozásait.

Az etnikai csoportok kultúrája az egész világon jelentős turisztikai attrakciónak tekinthető és a turizmus szektor mindenütt épít is erre az attrakcióra. Az egyiptomi beduin törzsektől az észak-amerikai indián rezervátumok lakóiig szinte minden turisták által látogatott etnikai csoport rendelkezik turisztikai terméknek tekinthető kulturális programmal. Amennyiben ezek a programok valóban hite-

lesen tükrözik az adott nép kulturális önazonosságát. A turisták igényeinek, menetrendjének, szűkre szabott idejének és hiányos kulturális felkészültségének figyelembevételével kialakított programok azonban korábban értéknek tekintett hagyományok pusztá show-műsorrá válását is eredményezhetik.

A **falusi turizmus** klasszikus értelemben olyan turisztikai tevékenységet takar, amelynek során a turista a városi stressztől mentesen, tiszta természeti környezetben megismerkedik a falusi élettel, szokással, hagyományokkal, megkóstolhatja a helyi ételeket és italokat, lehetősége van bekapcsolódni a ház körüli munkába vagy a házigazdák által folytatott mezőgazdasági tevékenységbe. Magyarországon a falusi turizmus gyakorlata egyelőre elég gyakran csak falun történő szobakiadást jelent, a turisták motivációja ebben az esetben csupán az, hogy olcsóbban jutnak szálláshoz, mint a városban vagy üdülőhelyen. A vendégek egy részének azonban van igénye arra, hogy megismerje a helyi életmódot, személyes kapcsolatot alakítson ki házigazdáival és várható, hogy a jövőben az ilyen jellegű igény növekszik. A falusi turizmus fejlődése általában pozitív hatásokkal jár együtt, elsősorban magának ennek a turizmusformának a belső jellemzőiből következően: a benne részt vevő turisták száma általában korlátozott, a fizikai környezetet jelentősen átalakító fejlesztésre nincs szükség, a vendégek és a házi gazdák között a kulturális különbségek általában nem jelentős, a turisták költsége, pedig hozzájárul a helyi bevételek növekedéséhez. A falusi turizmus esetek többségében csak kiegészítő jövedelmet biztosít a helyi lakosságnak, a létrehozott új munkahelyek száma tehát viszonylag alacsony. Negatív hatások többnyire csak abban az esetben jelentkeznek, ha az adott desztináció saját adottságainak és teherbíró képességének figyelembevétele nélkül túlzott fejlesztésbe kezd.

A **kalandturizmus**, olyan aktív utazást jelent, amelyek többnyire természeti környezetben valamilyen veszélyérzettel, izgalommal kombinált élményt nyújtanak. Az utazás során a turisták valamilyen új, különleges élményt akarnak átélni, vagy ki akarják próbálni saját korlátaikat.

A természeti környezet általában háttérrel szolgáltatja az utazás során élvezett tevékenységhez (amelyek között meg lehet említeni – napjainkra egyre népszerűbb és divatosabb – vadvízi evezést, búvárkodást, sziklamászást, hegyi kerékpározást stb.)

Bizonyos mértékben a kalandturizmus az alternatív turizmus feketebáránya. Tény, hogy a természetben vagy természet közeli helyszínen valósul meg, de egyben fokozhatja az ökológiára ható negatív hatásokat, pl. a turisták letapossák a növényzetet, jelenlétükkel megzavarhatják a vadon élő állatokat, búvárkodás gyakran együtt jár a korallok letörésével vagy a vízi élővilág megkárosításával.

A **természeti turizmus** olyan utazást takar, amelynél az attrakció alapja a természeti környezet vagy annak valamilyen specifikus összetevője (pl. növényvilág, állatvilág, tájkép, éghajlat stb.). Számos – a természetben lejáródó – tevékenység sorolható ide, mint a hegymászás, túrázás (hiking, nordic walking), állatmegfigyelés, természetfotózás, horgászat, vitorlázás, vadászat, tájfutás, nemzeti parkok és más védett területek meglátogatása. A turisták jelenléte a természetben hasonló – a konkrét tevékenység típusától függően különböző mértékű – hatásokkal járhat, mint a kalandturizmus esetében. A fogadó közönséggel kialakult kapcsolat szintje legtöbbször alacsony, ennek következtében a természeti turizmus többnyire nem gyakorol kedvezőtlen hatást a desztináció társadalmi-kulturális jellemzőire. Amennyiben azonban a desztináció viszonylag elzárt, kis népességű, a turisták és a helyi lakosok között pedig jelentős a kulturális különbség, az etnikai turizmus esetén bemutatott kedvezőtlen hatások a természeti turizmus fejlődésével is együtt járnak. A gazdasági hatások mértéke viszonylag jelentéktelen, hiszen a természetben nincs mire költeni.

Az **ökoturizmus** – The Ecotourism Society (1991) szerint – természeti területekre történő céltudatos utazás a természeti és a kulturális környezet megismerése érdekében, olyan módon, ami nem változtatja meg a desztináció ökoszisztémáját, és egyben biztosítja azt, hogy a helyi lakosság számára a természeti erőforrások megőrzése anyagilag is hasznos legyen. Az ökoturizmus hasonló a természeti turizmushoz, viszont bővebb az ökoturizmus, mivel a természeti adottságok mellett attrakcióként magában foglalja a kulturális értékeket is, szűkebb azonban abban az értelemben, hogy nem terjed ki a természetben végzett tevékenységek teljes körére: azokat foglalja csak magában, amelyek esetében a turistát a környezet megismerésének vágya, a tanulásvágy, valamint a környezet megőrzésére való törekvés motiválja.

1.5. VISELKEDÉSI KÓDEXEK

Nemcsak a turizmusban jelent meg az egyre érzékenyebb típus a természeti környezet iránt, hanem turisták körében is. A környezeti etika fogalmát is már évek óta használják, ami annyit tesz, hogy a turista meg akarja ismerni az iparág működésének és saját tevékenységének lehetséges határait, valamint törekszik az inkább környezetbarát megoldások kiválasztására, még azon az áron is, ha azok újkor nagyobb kényelmetlenséggel vagy magasabb költséggel járnak.

A viselkedési kódexek (Code of Conduct, Code of Ethics) azokat a tevékenységeket tartalmazzák, amelyeket a turistáknak utazásuk, és a desztinációban való tartózkodás során érdemes elkerülni. Ezek a kódexek, olyan hasznos tanácsokat adnak, amelyek nemcsak utazás közben, de a mindennapokban is érvényesek lehetnek. A kódexekben leírtak csak ajánlások, önkéntességen alapulnak, betartásukra senki sem kötelezhető.

A viselkedési kódexek többféle tematika alapján készíthetők:

Egyes tevékenységre vonatkozóan (kempingezés, hegymászás, hiking). Célterületek különböző típusaira (kulturális örökség, nemzeti park, sarkvidék). A szálláshely egyes fajtái szerint (szállodák, kempingek). A turizmus hatásainak különböző típusaira vonatkozóan és általános jelleggel is.

Magyarországon már évtizedek óta ismert egy viselkedési kódex, „Az erdők fohásza”:

VÁNDOR,
ki elhaladsz mellettem,
ne emelj rám kezet!
ÉN VAGYOK
tűzhelyed melege hideg téli éjszakákon,
én vagyok tornácod barátságos fedele,
melynek árnyékába menekülsz a tűző nap elől,
és gyümölcsöm oltja szomjadat.
ÉN VAGYOK
a gerenda, mely házadat tartja,
én vagyok asztalod lapja,
én vagyok az ág, amelyben fekszel,
a deszka, amelyből csónakodat építed.
ÉN VAGYOK
házad ajtaja,
bölcsőd fája...
koporsód fedele.
VÁNDOR,
ki ha elmegy mellettem,
hallgasd a kérésem:
NE BÁNTS!

Nagyon érdekes, szép és, megszívlelendő. A turista a túra útvonalán, néhány helyen találkozhat ezzel a verssel, melyben foglaltakat érdemes szem előtt tartani és megfogadni a kérést. Tisztelni és óvni kell a természeti értékeket, nem csak a fákat.

Egy másik munka, az Ocean Blue Foundation által készített viselkedési kódex "5R"-rel jelöli a javasolt fő tevékenységeket, viselkedési módokat:

- Csökkentés (Reduce)
- Újrahasználat (Reuse)
- Újrahasznosítás (Recycle)
- Visszajuttatás (Return)
- Tisztelet (Respect)

1.6. MAGYARORSZÁG TURIZMUSA
A 2011. ÉVI STATISZTIKÁK TÜKRÉBEN

A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma 2011-ben

Megnevezés	Vendégek száma		Vendégéjszakák száma	
	(1000 fő)	(előző év 100 %)	(1000 éj)	(előző év 100 %)
Külföldi	3671	106.0	9920	103.2
Belföldi	3915	97.6	9515	104.5
Összesen	7586	101.5	19435	99.4

* MT ZRt. adatbázisából kiemelve (itthon.hu/szakmai oldalak/statisztikák)

1.6.1. Tények és adatok Magyarországról

Terület	93 030 km ²
Népesség	9 982 000 fő (2011. évi népszámlás)
Népsűrűség	107.0 fő/ km ²
Főváros	Budapest
Főváros népessége	1 733 685 fő (2011. január 1.)
Szomszédos országok	Ausztria, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia
Államforma	köztársaság
Hivatalos nyelv	Magyar
Vallás	51.9 % római katolikus, 15.9 % református, 3.0 % evangélikus, 2.6 % görög katolikus, 1.0 egyéb keresztény, 11.1 egyéb felekezethez tartozó, 14.5 felekezet nélküli
Hivatalos ünnepnapok	január 1, március 15, húsvét, pünkösd, május 1, augusztus 20, október 23, november 1, december 25-26.
Idő	GMT + 1 óra /CET/
Pénznem	forint
GDP 2007	140.303 millió dollár (milliárd forint)
GDP változás 2007/2006	101.1 %
Egy főre eső GDP 2007	14.050 dollár
Internet használat a lakosság körében	42.3 %
Nemzetközi repülőterek	Budapest, Debrecen, Sármellék
Nemzeti légitársaság	2012-ben megszűnt
Tagság nemzetközi turisztikai szervezetekben	World Tourism Organization (UNWTO) European Travel Commission (ETC), Visegrádi Négyek

Forrás: CIA Factbook, Internet World Stats. KSH

1.6.2. A Nemzetközi turistaérkezések számának alakulása (millió fő)

Forrás: UNWTO 2008

Földrészek	2007	2008	2008/2007	Részesedés (%)
Európa	488.0	488.5	+ 1 %	52.9
Afrika	44.9	46.9	+ 4.6 %	5.1
Amerika	142.5	147.6	+ 3.6 %	16.0
Ázsia	185.4	188.3	+ 1.6 %	20.3
Közel Kelet	47.5	52.9	+ 11.3 %	5.7
Összesen	908.3	924.2	+ 1.8 %	100

1.6.3. A magyarországi turizmus főbb mutatói

1.6.3.1. Határforgalom

Megnevezés	2009	2010	2009/2010
Külföldi látogató száma (ezer fő)	31 131	32 317	+ 3.8 %
Külföldre utazó magyarok száma (ezer fő)	12 293	12 733	+ 3.6 %

1.6.3.2. A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma 2011-ben

Megnevezés	Vendégek száma		Vendégéjszakák száma	
	(1000 fő)	(előző év 100 %)	(1000 éj)	(előző év 100 %)
Külföldi	3 671	106.0	9 920	103.2
Belföldi	3 915	97.6	9 515	104.5
Összesen	7 586	101.5	19 435	99.4

1.6.3.3. Kereskedelmi szálláshelyek bevételei

	2010	2011	2010/2011
Belföldi szállásdíj-bevétel (millió forint)	51 671	48 927	- 5.5 %
Külföldi szállásdíj-bevétel (millió forint)	77 414	78 573	+1.5 %
Egyéb bevételek (millió forint)	95 768	106 784	+ 11.5 %
Összesen (millió forint)	224 853	234 284	+ 4.0 %

1.6.3.4. A turizmus gazdasági jelentősége

	Közvetlen Milliárd forint	Közvetlen %	Közvetett Milliárd forint	Közvetett %
GDP 2004	877	5.0	1 390	8.5
GDP 2005	978	5.2	1 654	8.8
	ezer fő	%	ezer fő	%
Foglalkoztatás 2004	398	8.3	490	12.5
Foglalkoztatás 2005	303	7.9	482	12.6

1.6.3.5. Kereskedelmi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma turisztikai régióként 2011-ben

Régió	Belföldi (fő)	Külföldi (fő)	Összesen (fő)
Budapest Közép-Dunavidék	1 339 704	5 247 654	6 587 358
Észak-Magyarország	1 120 192	206 789	1 326 981
Észak-Alföld	1 121 866	508 417	1 630 283
Tisza-tó	176 670	63 470	240 140
Dél-Alföld	827 567	228 759	1 056 326
Dél-Dunántúl	619 526	209 044	828 570
Balaton	2 482 346	1 537 566	4 019 912
Közép-Dunántúl	568 739	242 806	811 545
Nyugat-Dunántúl	1 415 751	1 113 868	2 529 619

1.6.3.6. A Turizmus Devizaegyenlege 2010/2011 évek adatainak tükrében

Megnevezés	2010 (millió Euro)	2011 (millió Euro)	2010/2011 (%)
Deviza bevételek	3 170	3 137	- 1.0
Devizakiadások	1 425	1 390	- 2.5
Devizaegyenleg	1 745	1 747	+ 0.1

**Statisztikák a MT ZRt. adatbázisából kiemelve (itthon.hu/szakmai oldalak/statisztikák)*

2. FEJEZET

MAGYARORSZÁG FÖLDRAJZA

2.1. ÁLTALÁNOS ADATOK

Magyarország Európa középső részén, a Kárpát-medencében, az Egyenlítőtől és az Északi-sarktól kb. egyenlő távolságra, az északi szélesség $45^{\circ}48'$ - $48^{\circ}35'$ és a keleti hosszúság $16^{\circ}05'$ - $22^{\circ}58'$ között helyezkedik el. Kelet-nyugat kiterjedése 520 km, észak-déli irányú kiterjedése (a határok között legnagyobb távolsága) 320 km. Tőle csaknem egyforma távolságra van az Atlanti-óceán és az Ural-hegység illetve a Földközi- és az Északi-tenger. Az országnak nincs közvetlen tengerpartja, legközelebb az Adriai-tengerhez fekszik, körülbelül 300 kilométer távolságra, míg az Atlanti-óceántól 1300-1700 km távolságra van. Magyarország területe az 1920-as évek elejétől $93\,036\text{ km}^2$, amivel az országok méret szerinti rangsorában, a középmezőnyben található. A magyar államhatár teljes hossza 2246 kilométer. Ebből Szlovákiára 679, Ukrajnára 137, Romániára 453, Szerbiára 164, Horvátországra 355, Szlovéniára 102 és Ausztriára 356 km jut.

Magyarország a mérsékelt övben fekszik, területén a kontinentális éghajlat uralkodik, de módosítja azt az óceáni és a mediterrán éghajlat hatása is. Hazánk legdélibb és legészakibb pontja közötti nem is egészen három földrajzi foknyi különbség nem jelent lényeges éghajlati eltérést Magyarország északi és déli területe között. A földrajzi szélességek alapján hazánk a mérsékelt övbe tartozik, évi középhőmérséklete 10°C , a négy évszak jól elkülönül egymástól, időtartamuk is megközelítőleg azonos. A domborzat közvetlen éghajlati hatása abban jelentkezik, hogy 100 méterenként $0,5^{\circ}\text{C}$ -ot csökken a hőmérséklet. Az Alföldön 10°C az évi középhőmérséklet, ugyanakkor az ország legmagasabb pontján, a Kékesen csak 6°C . A domborzat közvetett éghajlati hatása abban jelenik meg, hogy az Alpok, a Kárpátok és a Dinári-hegység gyengítik, vagy megakadályozzák a különböző légtömegek beáramlását.

Magyarország lakossága 10,2 millió, Európa lakosságának 2%-a, 118 fő/km^2 . Hazánk területének több mint a fele 54%, szántóföld, közel 11% egyéb művelt terület, 10% legelő, 10% nem művelt terület, 15%-a erdő.

Magyarország színtezési hálózatának fő alappontja, azaz a **színtezési ősjegy a Nadap (Velencei-hegység)** melletti felhagyott gránitbányában (173.8385 m) van, a **segédszíntezési ősjegy Mór-ágy-nál** van. (A színtezés az Adriai tenger Fiume-i Szapary mólójánál elhelyezett színtezési alappont-hoz („0” szint) van viszonyítva. A Balti tenger „0” alapszintje a Kronstadt-i mólón, az Adriai tenger szintjénél $67,5\text{ cm}$ -el magasabban van. Hazánk szintadatai 1945 után a Balti tenger „0” szintjéhez lettek meghatározva.)

2.2. MAGYARORSZÁG MEGYÉI ÉS MEGYESZÉKHELYEI

Budapest főváros.	Budapest	Komárom-Esztergom . . .	Esztergom
Baranya	Pécs	Nógrád	Salgótarján
Bács-Kiskun	Kecskemét	Pest	Budapest
Békés	Békéscsaba	Somogy	Kaposvár
Borsod-Abaúj-Zemplén	Miskolc	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyíregyháza
Csongrád	Szeged	Jász-Nagykun-Szolnok	Szolnok
Fejér	Székesfehérvár	Tolna	Szekszárd
Győr-Moson-Sopron . .	Győr	Vas	Szombathely
Hajdú-Bihar	Debrecen	Veszprém	Veszprém
Heves	Eger	Zala	Zalaegerszeg

Megyei jogú városok: valamennyi megyeszékhely, valamint Dunaújváros, Érd, Hódmezővásárhely, Nagykanizsa, Sopron.

2.3. MAGYARORSZÁG FŐ TÁJEGYSÉGEI

(1) Az Alföld 52.000 km²-rel, hazánk legnagyobb kiterjedésű tájegysége, eurázsiai sztyeppvidék legnyugatibb része hazánk keleti részén helyezik el. Az Alföld szerkezetileg fiatal töréses katlansülyedék, morfológiai szempontból feltöltéssel elegyengetett síkság. A területen alig van szintkülönbség. Hazánk legmélyebb pontja, egyben az ország legmélyebb pontja is Gyálarét közelében található. Míg a legmagasabb pont az Alföld északkeleti részében található Hopórtyonál (186 m).

Éghajlatának alapvető jellemvonása a szárazság (500-650 mm), a kevés felhőzet, a tartós nap-sugárzás és ezek együttes következménye: a nagy napi és évi hőingás (évi közepes 23-24 °C). Az Alföldön a legforróbb a nyár. A nyár eleji csapadékmaximum után gyakorta aszályok következnek. Magyarországnak e részén a legalacsonyabb az erdősültségi fok (9%). Hazánk magasabb térszínekkal rendelkező tájain ez az érték, akár 20% fölötti is lehet. Az alföldi tájak és települések jellegzetes fája a homokot megkötő akác.

Az Alföld természeti erőforrásokban gazdag területnek mondható. Az 1960-as évek közepén beindult szénhidrogén kutatás eredményeként a magyar kőolaj- és földgáztermelés súlypontja áttevődött az Alföldre. A geotermikus hőenergiát gyógyászatban valamint fűtésre használják. Az ásványi eredetű nyersanyagokat (agyag, homok, folyami kavics) az építőanyag-ipar hasznosítja. Az Alföld nagy tájai a Dunamenti síkság, a Duna-Tisza közti síkság (Kiskunság), Észak-bácskai löszös hát-ság, a Mezőföld, a Drávamelléki-síkság, a Felső-Tiszavidék, Közép-Tiszavidék, az Alsó-Tiszavidék, az Észak-alföldi hordalékkúp-síkság, a Nyírség, a Hajdúság, a Körös-vidék és a Körös-Maros közti síkság.

(2) A Kisalföld az ország északnyugati részén fekszik, teljes területe 10.000 km², ebből magyar rész 4000 km². A Kisalföld a Kárpát-medence második medencesíksága. A területén három állam Szlovákia, Magyarország és kisebb részben Ausztria osztozik. A területet a Kárpátok, a Nyugat-magyarországi peremvidék és a Dunántúli-középhegység határolja. A Duna kiegyenesített főága két részre osztja: Dunamenti – alföldre és magyar Kisalföldre. Fő tájai a Győri-medence, Győr-tatai teraszvidék, Szigetköz, a Rábaköz, a Marcal-medence, és a Fertő-Hanság medence.

(3) A Nyugat-magyarországi peremvidékét az Alpok nyúlványai, az előtte elterülő nyugat-magyarországi kavicstakarós terület, a Kemeneshát, valamint Őrség, Hetés és a Göcsej egymástól elkülönült jellegzetes kis néprajzi tájai nem kapcsolódnak szervesen sem a Kisalföldhöz, sem a Dunántúli-dombsághoz. E terület éghajlatát a kiegyenlítettség jellemzi. Itt nem ismerik a nyári aszályokat és a hótalan csikorgó teleket, mert Magyarországon az óceáni hatás itt érvényesül a legnagyobb mértékben. Itt a legmagasabb az évi csapadék mennyiség is, 900-1000 mm/év. A napsütéses órák száma itt a legalacsonyabb, 1700-1800 óra évente. Ellentétben Csongrád és Békés megyékkel, ahol több mint 1950 az évi napsütéses órák száma. A bő csapadéknak és a vidék forrásainak köszönhetően sűrű vízhálózattal rendelkezik a térség. A fő tájai a Soproni- és Kőszegi-hegység, a Vasi-völgyesség, a Vasi-hegyhát (Őrség, Hegyhát és a Kemeneshát) és a Nyugat-zalai-dombság.

(4) A Dunántúli-dombvidék a Dunántúli déli részére terjed ki, a Zalától a Dunáig terjedő és északon a Dunántúli-középhegység és a Sió által határolt területre illik. Ezt a gazdagon tagolt felszínt Zalában a változatos völgyek, vizenyős rétek, nagy kiterjedésű tölgyerdők és a dombok peremére épült települések jellemzik. Annak ellenére, hogy a felszín nagyon változatos, az éghajlata mégis kiegyensúlyozott. Egyenletesebb mind a hőmérséklet, mind a csapadékmegoszlás tekintetében, mint például az Alföldé. Az évi középhőmérséklete is alacsonyabb az Alföldénél. A évi csapadék mennyiség 700-800 mm-t is meghaladhatja. E dimbes-dombos vidék erdőkben gazdag terület, főleg a bükkösök és a tölgyesek jellemezik. Nagy tájai a Zalai-dombság, a Belső-Somogy, a Külső-Somogy, a Baranyai-tolnai dombság, a Hegyhát, a Dél-baranyai-dombság (más néven: Hegyföld), a Szekszárdi-dombvidék valamint a Mecsek és a Villányi-hegység.

(5) A **Dunántúli-középhegység** délnyugat-északkeleti csapásirányú röghegység-vonulat, amely – Keszthelytől Budapestig – közel 200 km hosszúságú és 40 km szélességű. A Dunántúli-középhegység a Kisalföld és az Alföld között éghajlati választóként szerepel, mivel csapásiránya keresztezi a nyugatias és északias páradús szeleket. A hegység ásványi nyersanyagokban és bányakincsekben, országos viszonylatban gazdag. Említést érdemel a bauxit, a lignit, a mész és márga, de főként a barnakőszén kell kiemelni, amely kitermelése a rendszerváltozás óta jócskán lecsökkent. Nagy tájai a Bakony, a Vértes, a Velencei-hegység, és a Dunazug-hegység (ezen belül a Gerecse, a Nyugati- vagy Magas-Gerecse, a Budai-hegység, a Pilis, és a Visegrádi-hegység különíthető el).

(6) Az **Északi-(vagy más néven Belső-kárpáti-) középhegység és medencesor** hazánk legváltozatosabb és legmagasabb nagytája (Kékes 1015 m). A középhegység az Északi-Kárpátok belső, medenceperemi övezetének része, tehát nem önálló szerkezeti-geomorfológiai egység. A tektonikus-eróziós völgyekkel és kismedencékkel tagolt hegység a Duna és az Ipoly völgyétől a Bodroghöz süllyedékéig terjed. A középhegység Magyarország leghűvösebb éghajlatú nagytája. A hőmérséklet és csapadék a magasság növekedésével változik. Nagy tájai a Börzsöny, a Cserhát, a Karancs és Medves, a Mátra, a Bükk, a Észak-borsodi-hegyvidék, a Cserhát, a Zempléni-hegység és az Északi-medencesor (ezen belül megkülönböztethető Nógrádi- és Borsodi-medence).

2.4. FELSZÍN ALATTI VIZEINK

A felszín alatti vizeink lehetnek: talajvíz, rétegvíz, ásványvíz, hévíz, karsztvíz, artézi víz.

A **talajvíz** a felszínhez közel, az első vízzáró réteg fölött található, erősen szennyezett lehet, ivásra, emberi fogyasztásra, az ásott kutakból nem ajánlott.

A **rétegvíz** a vízzáró rétegek között helyezkedik el, legtöbbször tiszta ivóvizet szolgáltatnak (kivéve Békés megye egyes részein a megengedett határérték feletti arzéntartalma miatt). Az első rétegvíz sok helyen szennyezett (nitrát, nitrit, stb.).

A természetben előforduló forrás vizét akkor nevezhetjük **ásványvíznek**, ha legalább 1000 mg/l oldott anyagot tartalmaz.

A **hőforrások** (hévizek) rendszerint közethordalékok, vagy vetődéseken át a felszínre törő 20 °C-nál melegebb rétegvizek.

A **karsztvíz** mészkő, dolomit (esetleg lösz) kőzetekbe bejutó oldó, szállító, építő, romboló munkát végző víz, amely karsztforrásként tör a felszínre. Többnyire hajszálrepedések mentén lép reakcióba a kőzettel, s így keletkezhetnek a felszíni tálszerű berogyások a dolinák, (töbrök).

Az **artézi víz** a két vízzáró réteg közötti, nyomás alatt álló víz. Fúrt kutakon keresztül jut a felszínre. (Magyarországon az első „nyilvános” artézi kút Hódmezővásárhelyen létesült 1879-80-ban.)

2.5. FELSZÍNI VIZEINK

2.5.1 Folyóvizek

A folyók forrás és tenger közötti szakaszában gyarapodó vízhozam rendjében: forrás, ér, csermely, patak, folyó, folyam, tenger kategóriába sorolható.

Folyóvizeink, a környező hegységben (Alpok, Kárpátok) erednek és a Duna vízgyűjtő rendszeréhez tartoznak.

A **Duna** hazánk területén Rajkától-Hóduszáig 417 km hosszúságú. Felsőszakasz jellege a Dunakanyarig tart, eddig főleg eróziós, romboló munkát végez. A közép és alsó szakaszrészén építő és szállító tevékenység jellemzi. Szigeteket, hordalékkúpokat hoz létre. Nullszintje Budapestnél 96,68 m. A jobb parti mellékfolyói: Lajta, Rábca, Rába(Marcallal), Sió, Dráva, továbbá több patak. Bal parti mellékfolyói: Szlovák területéről érkeznek (Vág, Nyitra), az Ipoly határfolyó.

A **Tisza** Tiszabecstől-Röszkéig 600 km hosszon erősen kanyargó folyóként szeli át az Alföldet. Vízjárása ingadozó. Szabályozásakor 136 nagy kanyarulat átvágásával 453 km-rel rövidítették meg. Fontosabb jobb parti mellékfolyói: Bodrog, Sajó (Hernáddal), Zagyva, továbbá patakok, csatornák. Fontosabb bal parti mellékfolyói: Túr, Szamos, Kraszna, Keleti (Ny.) főcsatorna, Körös, Maros.

A Körös folyó szükségtározói: Begécsi, Mályvádi, Mérgesi.

2.5.2 Állóvizek

Hazánkban több, mint ezer tó van, s ennek 90 %-a az Alföldön található.

Keletkezésük szerint lehetnek:

- természetes,
- mesterséges.

Ezekben belül:

1. szélvájta erózió által (Sóstó),
2. süllyedéssel (Balaton, Velencei),
3. kráterekben (pl.: vulkáni) (Tihanyi Felső-tó, Szt. Anna tó),
4. gleccserek által (Csorba tó),
5. természetes elzáródással (suvaszás, hegycsuszamlás) (Arlói tó, Gyilkos tó 1838),
6. bányaműveléssel (Sástó, Megyerhegyi tengerszem),
7. folyókanyar átvágással (morotvák) (Atkai-holt Tisza, Mártélyi holtág, stb.),
8. folyóvizek felduzzasztásával (Kisköre, Lázberci víztározók).

2.5.3 Magyarország tavai

Természetes:

• Balaton, 591 km ²	• Sós-tó
• Velencei-tó, 27 km ²	• Fehér-tó
• Fertő-tó, 82 km ² (magyarországi része)	• Baláta-tó
• Szabadszállási-tó (15 km ²)	• Kelemen-tó
• Zabszék-tó (12 km ²)	• Vörös-tó (Jósvafőnél) dolinató, stb.
• Kolon-tó	

Mesterséges:

• Kisköre, 127 km ²	• Szajki
• Lázberci	• Markazi
• Rakacai	• Csórréti
• Zámolyi	• Tatai öreg-tó stb.

Balaton:

591 km². Közép-Európa legnagyobb tava. Gyorsan felmelegszik. Medencéje árkos vetődéssel keletkezett. Hosszúsága 78 km. Szélessége 12-15 km. Tihanynál 2 km. Átlagos mélysége 3 m, a tihanyi Kútban 12,4 m. Vízutánpótlását főleg a csapadék és a Zala folyó adja (tszf.: 106 m).

Velencei-tó:

27 km². Jelentős részét vízínövények sás, káka, nád fedi. Mélysége 1,5 m, erősen feltöltődött, pusztuló tó. Dinnyési fertő: madárrezervátum. (tszf.: 103 m.)

Fertő-tó:

322 km², ebből 82 km² tartozik Magyarországhoz, a többi rész Ausztriához tartozik. Vize sekély, főként nádasok borítják. (1867-1869 között kiapadt) Pusztuló tó. (tszf.: 115 m.)

Mohos tavak:

- Keleméri Nagy-Mohos: 10-12 millió éves 3 ha.
- Keleméri Kis-Mohos: 8-10 millió éves 2 ha. Jégkorszak utáni hegycsuszamlással keletkeztek.
- Kállósemjéni Nagy-Mohos: ősi folyó mederkanyarulatának elzáródásával keletkezett, úszóláp növényzet.
- Nagy Csomádi Mohos tőzegláp: (1040 m) vulkáni kráterben keletkezett, 10 m vastagságú tőzegláp, 80 ha.

2.6. BARLANGOK

Hazánk területén több ezer feltárt, és jelentős számú még feltáratlan barlang található. Általában mészkő vagy dolomit hegységekben keletkeznek, a karsztjelenségeknél ismert módon. Más kőzetben előforduló „barlangok” repedések, leginkább a magma kihűlése folytán jöttek létre, vagy tektonikus földmozgás által keletkezett kőzettáblák közötti járható rések. (Csörgőlyuk, Vadleány.)

2.6.1. Vezetővel látogatható barlangok:

• Baradla, (Domica): Aggtelek
(összjárata ~ 22 km)	• Pálvölgyi barlang: Budapest (> 3 km)
• Abaligeti barlang	• Szemlőhegyi barlang: Budapest (> 2 km)
• István barlang: Lillafüred	• Tavas barlang: Tapolca
• Forrás barlang: Lillafüred	• Lóczy barlang: Balatonfüred

2.6.2. Szigorúan védett, zárt barlangok:

• Mátyáshegyi barlang.: Bp. (4,2 km)	• Vass Imre bg.: Tohonya vgy.
• Ferenchegyi barlang.: Bp. (* 4 km)	• Kossuth bg.: Tohonya vgy.
• Hárshgyi Báthory bg.: Bp.	• Sátorkopusztai bg.: Dorog
• Legény barlang: Pilis	• Meteor barlang: Bódvaszilas
• Leány barlang: Pilis	• Csodabogyós bg.: Balatonederics
• Béke barlang: Szomorhegy	• Szabadság barlang: Égerszög, stb.

2.7. ŐSEMBERI MARADVÁNYOK LELŐHELYEI

- Lambrecht Kálmán barlang: Varbó
- Subalyuk barlang: Cserépfalu
- Kecskés galya barlang: Cserépfalu
- Sólyomkút barlang: Garadna völgy
- Balla barlang: Répáshuta
- Istállóskői barlang: Szilvásvár
- Szeleta barlang: Lillafüred
- Herrman Ottó barlang: Lillafüred
- Puszkaporos fülke: Lillafüred
- Agyaglyuk barlang: Diósgyőr
- Kőlyuk barlang: Kőlyuk galya (ősemleri rajzok) stb.

2.8. UNESCO VILÁGÖRÖKSÉG LISTÁN SZEREPLŐ

HELYSZÍNEK MAGYARORSZÁGON

1972-ben az UNESCO megfogalmazta a Világörökség Egyezményt, 180 ország írta alá, ezzel kötelezettséget vállalva arra, hogy a saját területén fekvő világörökségi helyszíneket óvja és megőrzi a későbbi generációk számára, illetve, hogy lehetősége szerint hozzájárul a Világörökségi Listán szereplő helyszínek védelméhez.

A világörökségi helyszínek olyan kulturális vagy természeti szempontból egyedinek számító értékek, melyet az UNESCO keretén belül működő Világörökségi Bizottság (World Heritage Committee) az általa igazgatott Világörökség Programba felterjesztett. A program célja az emberiség kulturális és természeti örökségének védelme, azok nyilvántartásba vétele. A programot a Világ kulturális és természeti örökségének megóvását célzó egyezmény (Convention Concerning the Protection of World Cultural and Natural Heritage) név alatt 1972. november 16-án alapították. Az alapítás óta több mint 180 ország ratifikálta a megállapodást. 2004-ben 788 különböző világörökségi helyszín volt 134 országban.

1987-ben Magyarország fővárosa (és egyben a legpopulárisabb utazási célpont), **Budapest**, a **Duna partja** és a **Budai várnegyed** vált hazánkban Hollókővel elsőként Világörökség listán szereplő helyszínné. A Citadellától egészen a Margit hídig mindkét oldal nemzetközi védelem alatt áll. Míg a budai oldalon a Szabadság-szobor, a Budai vár, a Magyar Nemzeti Galéria, a Mátyás templom, a Hadik András szobra stb. addig a pesti oldalon Kossuth tér épületei, szobrai a Parlamenttel, a Magyar Tudományos Akadémia, a Vigadó, a Belvárosi Plébánia templom stb.

A Cserhát vonalai közt meghúzódó palóc falu, **Hollókő** 1987-ben lett védett. Budapesttől 100 km-re fekvő falu, Magyarországon az egyetlen falu, amely nemzetközi védelem alatt áll. A legfontosabb feltételnek, azaz az egyedi és egyetemes jelentőségnek Hollókő azzal tesz eleget, hogy a 17-18. században kialakított falu a hagyományos településformáját, a tradicionális építészet és a 20. század megelőző falusi élet páratlan példája, melyet sikerült eredeti állapotában megőrizni. Hollókő szelíd és harmonikus szimbiózisban fejlődött a természettel és napjainkra sem vált Szabadtéri Múzeummá: mindmáig élő, lakott település. Vendégcsalogató rendezvénye a Hollókői Húsvét és a Málnafesztivál.

Az Aggteleki Nemzeti Park alapítása után 10 évvel, a területen lévő **Szlovák karszt** és az **Aggteleki Karszt** barlangjai kerültek fel az UNESCO Világörökség listájára 1995-ben. Határon átnyúló kapcsolat a szlovák és magyar barlangok kapcsolata. Domica falunál van a szlovák oldal bejárata. A barlangban a hazai és a szlovák cseppkövek legszebb prezentációjával találkozhat az érdeklődő.

A **Pannonhalmi Bencés Főapátság** alapítása után 1000 évvel 1996-ben vették fel az UNESCO Világörökség listájára. Géza fejedelem alapította a Szent Márton hegyén egy egyedülálló építészeti emléket felvonultató oktatási intézetet. A szerzetesek Itáliából és Csehországból érkeztek a fejedelem invitálására. Az épület gótikus templommal, könyvtárral, rendházzal, fiú gimnáziummal valamint hazánk első nyelvemlékével, a Tihanyi Apátság alapító okiratával 1055-ből rendelkezik.

A **Hortobágyi Nemzeti Parkot** hazánkban elsőként, 1973-ban alapították. A folyamatos területgyarapodás hatására legnagyobb kiterjedésű nemzeti parkká vált 82.000 hektárjával. 1999-ben lett nemzetközileg védett terület. A pusztai nomád életformát és szikes tájat bemutató Pásztor Múzeum a méltán híres kilenclyukú hídnál található. A térség legismertebb rendezvénye az évi rendszerességgel megrendezésre kerülő pásztortalálkozó.

A **pécsi ókeresztény sírkamrák** 2000-ben került fel a listára. A régészeti bemutatóhely Pécs belvárosának északnyugati részén, a pécsi székesegyház környékén található, a 4. századból fennmaradt nekropolisz, ahová a város ókeresztény lakói temetkeztek. 2010-ben Európa Kulturális Fővárosa lesz (Essennel és Isztanbulla), ennek köszönhetően Európa megismerheti a Dél-Dunántúl központját, amely így duplán válik értékes kulturális központtá a közeljövőben.

A Fertő tavat és az azt övező tájat, azaz a **Fertő-tájat** 2001-ben vette fel az UNESCO a világörökségek közé. A felvételt Ausztria és Magyarország közösen kérelmezte, mivel a Fertő túlnyomó része Ausztriához tartozik, s a határ mindkét oldalán nemzeti park védelmezi. Az északnyugati határszélen lévő táj a felvételt népi építészetével, műemlékeivel, kastélyaival az egymást követő (többek között a római) civilizációk régészeti emlékeivel, szőlő- és borkultúrájával valamint változatos növény- és állatvilágával érdemelte ki.

Tokaj történelmi borvidéke 2002-ben került fel a világörökség listára. Hazánk egyik leglátogatottabb borvidéke ismertségét Lórántffy Zsuzsannának és Szepsi Laczkó Máténak köszönheti. Lórántffy a hadi események miatt a szüretet novemberig késleltette, aminek következtében a szőlőszemek töppedté váltak és összeaszalódtak, így a borok édesebbek, tüzesebbek lettek. Mindez a 17. század közepén történt. A korabeli államok vezető is megismerkedtek a tokaji aszúval, jó példa rá a XIV. Lajos, francia (Nap) király, akitől a következő mondat származik: „a borok királya, a királyok bora”.

Bár Budapest 1987-ben már felkerült a listára és akkor védetté nyilvánították a Budai várnegyedét és a vele szembe lévő Parlament és Vigadó térségét. 2002-ben az **Andrássy út és történelmi környékét** a Millenniumi Földalatti Vasúttal védelem alá helyezték. A több mint 2 km hosszúságú út Budapest turisták által az egyik legfrekvenciáltabb része, ugyanis itt található a szintén védelem alatt álló Hősök tere Szépművészeti Múzeummal és Műcsarnokkal. Az Andrássy út közepén elhelyezkedő Terror Háza Múzeum, a Bajcsy-Zsilinszky kereszteződéshez közel pedig Ybl Miklós főalkotása, az Állami Operaház található. Egyik fontos kereszt utcája a Nagymező utca, amelyet számos színháza miatt a „pesti broadwaynek” is szoktak nevezni.

UNESCO Világörökség listán való szereplésre több magyar térség is pályázatot nyújtott be, a bővül a Világörökség lista, és a következő helyszínek jöhetnek számításba:

Az **Ipolytarnóci Ősmeradványok** világhírű őslénytani lelőhely, egy 20 millió évvel ezelőtti vulkáni katasztrófa során betemetett „ősvilági Pompeji”, nem csoda, hogy Európa Diplomás. A terület tudományos vizsgálatai 1836-ban kezdődtek el, 1944 óta védett.

A **komáromi erődrendszer** részei (Monostori, Igmándi, Csillag erődök) a Duna jobb oldalán, a mai magyarországi Komárom területén helyezkednek el. A Duna Vág összefolyásánál, stratégiai fontosságú helyen már a római korban is őrhely állt. Amelyet az évszázadok során bővítettek, utolsó nagy építkezés a 19. században folyt. A szabadságharc egyik olyan erődje volt, amelyet az osztrákok nem tudtak elfoglalni. (A másik az újvidéki Pétervárad erőd volt) Napjainkban múzeumként működik a komáromi erődrendszer.

A **rózsadombi termálkarszt** 15-20 millió évvel ezelőtt fejlődött ki. A termálkarszthoz tartozik nagyjából 80 barlang és majdnem 30 km földalatti folyosó rendszer.

A **Tihanyi félsziget, a Tapolca tanúhegyei, és a Hévízi-tó** méltán válhat a Világörökség listán szereplő helyszínné. Ugyanis hazánk egyik leglátogatottabb helyéről van szó, a Balaton turisztikai régióban – Budapest után – itt realizálódik a legtöbb vendégéjszaka. A Balaton északi partja és a Balaton-felvidék változatos tájjal fogadja a kikapcsolódni vágyókat. A Tihanyi-félsziget mind kultúráját,

mind természetét és mind rendezvényét tekintve a Balaton régió legkedveltebb desztinációja. Hévízi tó pedig maga nemében egyedülálló tőzegmedrű forrástó.

A **római limes** vonalán napjainkban bemutatásra kerülő római kori emlékei kerülhetnek védelem alá. Már 1987-ben Nagy-Britanniában lévő Hadrianus fala került fel a Világörökség listára. A katonai táborokat, tornyokat és útszakaszokat magában foglaló magyarországi határvonal szakaszának jelenleg folyik a feltérképezése. A rómaiak miután elfoglalták a Dunántúl, Pannónia néven a Római Birodalom provinciájává vált. Pannónia határa pedig a Duna lett, ezt a természetes határvonalat erősítették meg kétezer évvel ezelőtt a rómaiak.

Mezőhegyesi Állami Ménes Birtok több mint 200 éves múlttal rendelkezik, ugyanis 1784-ben a kalapos király, II. József alapította. A ménes birtok területén a látogató megismerkedhet a 18-19. századi épületekkel és a lótenyésztés hagyományaival.

Magyarországi tájház hálózat tartalmazza a különféle helyszíneken elhelyezkedő 18-20. századi vidéki és falu kultúrájának és építészeti emlékeknek a megnyilvánulásait. A hálózatot változatossá teszi a parasztházak, a mezőgazdasági épületek, a műhelyek és azok berendezési tárgyai.

Északkelet Kárpát-medence fatemplomairól az első írásos dokumentum 1049-ből származik. Viszont a legtöbb védelem alá helyezhető templom a 18. században épült. Mivel több szomszédos országban (mint például Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában) található ilyen jellegű épületek, ezért egységesen szeretnék védett nyilvánítani határon átnyúló hálózatot és együttműködést kialakítva.

Lechner Ödön és kortársai, a szecesszió. A szecesszió atyának is nevezett Lechner Ödön a századforduló egyik meghatározó magyar építész. Kortársai számos szecessziós épületet tervezett. A szecesszió – a többi építészeti stílushoz képest – rövid ideig tartott viszont hatása jóval később is érződött különféle művészeti ágakban, mint például festészet. A Dél-Alföld gazdag ilyen stílusú épületekben, emblematikus képviselői a kiskunfélegyházi, a kecskeméti városháza, a szegedi REÖK palota stb.

A **Dunakanyar kulturtáj** méltán válhat a világörökség részévé, ugyanis a csodálatos természeti táj mellett hazánk történelmi helyszíneit is fel tudja sorakoztatni. Mint például Esztergomot, Visegrádot, Dobogó-kőt stb.

2.9. HAZÁNK NEMZETI PARKJAI:

A nemzeti park, olyan jellegzetes, természeti adottságaiban lényeges meg nem változtatott, olyan nagyobb kiterjedésű területe, melynek elsődleges rendeltetése a különleges jelentőségű, természetes növény- és állattani, földtani, víztani, tájképi és kultúrtörténeti értékek védelme, a biológiai sokféleség és természeti rendszerek zavartalan működésének fenntartása, az oktatás, a tudományos kutatás és a felüdülés elősegítése.

Az **Aggteleki Nemzeti Parkot** 1985-ben alapították. Napjainkban 20.000 hektáros területével hazánk legkisebb kiterjedésű nemzeti parkja. A karszt területen a mészkövek felszín feletti és alatti kifejlődéseinek megtekintésére érkeznek nagy számban a látogatók. A Baradla-barlang a legnépszerűbb, évi több mint 200.000 látogatójával. 1995-ben felkerült az UNESCO Világörökség listára.

A **Balaton-felvidéki Nemzeti Park** 56.000 hektáros területe Tihanytól a Kis-Balatonig húzódik. 1997 óta működő park területén, vulkáni tevékenység maradványaival, gejzír kúpokkal, vulkáni hegyek és tanú hegyekkel, a tihanyi Belső-tóval valamint nem utolsósorban a Balaton-felvidék gazdag kulturális örökségével ismerkedhet meg a látogató.

Az 1977-ben alapított **Bükki Nemzeti Park** – 43.200 hektáros területtel – hazánk legmagasabban fekvő védett terület egysége, a Bükk átlagmagassága 900m. A terület erdőszűrési fok 97% (!). A vendég hazánk legszebb természeti képződményeivel (Istállóskő, Suba-lyuk, Szeleta, Szent István-,

Szent Anna-barlang stb.) és festői tájaival (Lillafüred, Szinva-völgy, Szalajka-völgy, Szilvásvár) ismerkedhet meg.

A **Duna-Dráva Nemzeti Parkot** 1996-ban alapították, teljes kiterjedése több mint 49.000 hektár. A nemzeti park a Duna és a Dráva folyók és hozzákapcsolódó árterületek, holtágak élővilágát védi. Valamint külön kiemelendő a sátorhelyi Történelmi Emlékhely, az abaligeti barlang, a Gemenci kisvasút.

A **Duna-Ipoly Nemzeti Park** 1997-ben jött létre. Helyszínei hazánk egyik legnépszerűbb vidéke: Dunakanyar, Pilis, Visegrádi-hegység, Börzsöny, Szentendrei-sziget egyes részei, Ipoly-völgy. Értékei közt említendő a tájképi szépség, az élőhely gazdagsága. Az érintetlen Magas-Börzsönyt az „érintetlen panorámák hegységének” is szokták nevezni. Földalatti képződményei a Szemlő-hegyi barlang és a Pál-völgyi barlang.

A **Fertő-Hanság Nemzeti Park** 1991-ben alapították. A Fertő és a Hanság megmaradt mocsár- és lápvídekén, a Répce-folyó árterületén. A területe 23.500 hektár. 2001-ben UNESCO Világörökség listán szereplő helyszínév tették. A területén található egyedülálló kultúr-, és ipartörténeti emlékek: a fertőrákosi kőfejtő valamint a szintén fertőrákos térségében található Mithras-szentély.

A **Hortobágyi Nemzeti Park** hazánk első és legnagyobb nemzeti parkja. Területe több mint 82.000 hektár. Mind élővilága és mind kultúrtörténeti emlékei miatt érdemes meglátogatni. A terület egyedülálló szikes pusztája, ahol a külterjes rideg állattenyésztéssel kapcsolatos tárgyi emlékekkel a Pásztor Múzeumban találkozhat a turista. A jellegzetes, őshonos magyar házi állatokkal, mint például a szürke marhával, rackajuhval, mangalica disznóval valamint különféle kutyákkal (komondor, puli, kuvasz) ismerkedhet meg az érdeklődő.

A **Kiskunsági Nemzeti Park** 50.000 hektáros területét 1975-ben alakították ki. A kunsági szikes területek és tavak védeltségét élveznek, mint például az izzási Kolon-tó. A park elhelyezkedése mozaikos, kilenc területi egységből áll.

A **Körös-Maros Nemzeti Park** 1997-ben jött létre, 50.000 hektáros területen helyezkedik el. A védett területi közé tartozik a kardoskúti Fehér-tó, a Körös vidék, a Nagy- és Kis-sárrét, kigyósi és csanádi puszták valamint a Magyarországon egyedülálló dévaványai tűzokrezervátum.

Az **Őrségi Nemzeti Park** hazánk legfiatalabb parkja, 2002-ben alapították. Területe 44.000 hektár. A folyók és patakok által szabdalta dombvidéki táj különleges élővilágot rejt, mint például az alpesi gőtét, a fekete gólyát, a vidrát míg növények közül az áfonyát, a kakasmandikót és a cikláment.

3. FEJEZET

MŰVÉSZET, MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

3.1. MŰVÉSZET, MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI VÁZLAT MAGYARORSZÁGI KITEKINTÉSEL

3.1.1. Ókeresztény emlékek (IV-X.)

Az ókeresztény művészet Kr.u. az első évszázadokban fejlődött ki a Római Birodalomban. Kezdetben a római antik művészettel párhuzamosan fejlődött, majd Nagy Konstantin császár 313-ban kiadott rendelete (Milánói Edictum) jelentett nagy fordulatot a keresztény művészetben. Az ókeresztény művészet csak a katakombák falait díszítő festményekre és valamivel később a kőszarkofágok reliefjeire szorítkozott. A katakombák falait sokhelyütt képekkel díszítették. A szokásos római dekorációs készlet ábrázolásai jelképes értelmet nyertek (horgony, halak, kosár kenyér, stb.).

A falképek mellett megjelentek a szarkofágok antik hagyományokban ágyazódó képi díszítőelemei: Ádám, Éva megkísértése, Ábrahám áldozata, Mózes a kőtáblával, Jónás, Dániel, stb.

A tanításra emlékeztető ábrázolások lazán kapcsolódnak egymáshoz. Cél nem az Írás (Szentírás=Biblia) szövegének hűséges megjelenítése, hanem inkább a felületeknek tanító történetekkel való díszítése volt. Sokszor a szimmetria volt a fontosabb, mint a történeti hűség, pl. Dánielt nem hét, hanem kettő, vagy négy oroszlánnal ábrázolták.

Pécsi ókeresztény sírépítmények

Magyarországon Pécsen (római kori nevén Sopianae) Kr. u. IV. századi ókeresztény lakosság jelentős számú sírépítményt (kápolnát, sírkamrát, épített sírokat) emelt az egykori temetőben. Ez a magyar ókeresztény temetői emlékegyüttes a legjelentősebb az Itálián kívüli nekropoliszok emlékeanyagában. Pécs mai belvárosában mintegy 200 éve folynak régészeti kutatások. Pécsen, 1782-ben bukkantak rá az első ókeresztény emlékekre, melyet a benne lévő freskók alapján a Péter-Pál sírkamrának neveztek el. A közben eltelt több mint 2 évszázad alatt 16 sírkamrát, több száz sírt és azokban több ezer sírleletet találtak.

A legújabb és legjelentősebb feltárás eredménye a Cella Septichora (Hétkarélyos sírkamra) nagy valószínűséggel a Kr. u. IV. század legvégén vagy az V. század elején-végén épült, egyszintes, sírkamra nélküli kápolna lehetett. A nyugati bejáratával szemközt, Kelet felől apszis zárja le az épületet, amelyhez északon és délen is három-három félköríves alaprajzú terem kapcsolódik. Külső méretei: 22,80 m hosszú, 17,35 m széles. A falak vastagsága 90—125 cm-t is elér. A Cella Septichora néhol 2 m magasságban is megmaradt falai egy kb. 20 x 15 m-es teret, határolnak. A Septichora feletti rétegekben sírok kerültek elő. Az épületen belül vakolatdarabokat, közöttük festetteket is, apróbb római tárgyakat találtak.

Fenekpuszta a Balaton közelében

Pécsi leletekkel egyidős Fenekpuszta, mely már a rézkorban is lakott volt. A Zala folyó és a Balaton közelségébe volt a vonzerő, ahol időről időre megtelepedtek az emberek ezen a területen. A folyamatos jelenlétüket a bronz, majd a vaskorból is előkerült leletek bizonyítják. Majd Kr. u. 2-3. században vált jelentőssé az akkor már Valcumnak nevezett település, mert itt keresztezte egymást a provincia két jelentős kereskedelmi és hadi útvonala: az Adriától Aquincum (Óbuda) és a Savariától (Szombathely) Sopianae (Pécs) felé tartó út. A római korban, a 4. század közepén átépítették és megerősítették a települést: és egy 377x358 m alapterületű, 44 kör alaprajzú toronnyal védett erődvárost hoztak létre, amelynek 22 épületét tárták fel. Az erődváros tökéletesen védhető volt, mert lakosai a

rómaiak távozása után is ott maradtak. 433-tól a hunok fennhatósága alá került a Dunántúl, 456-tól már a keleti gótok székhelye lett, később az avarok segédnépként keresztény vallású lakosságot telepítettek a környékre, akiknek sajátos anyagműveltségét Keszthely-kultúrának nevezi a régészeti kutatás. Valcumot a 10. század elején a honfoglaló magyarok pusztították el.

3.1.2. Románkori emlékek (X-XIII.)

3.1.2.1. Kereszténység kezdetei a magyarság körében

Az új hazát kereső magyarok találkozhattak a **keresztény hittel**, a Kaukázus vidékén, vagy Levediában, a bizánci központokban, ugyanis a kazárok, az alánok már keresztények voltak. Hallhatták **Cirillt és Metódót**, de igazi keresztény „élmény” csak a Kárpát-medencében érte őket.

Eleink **tűzimádók** voltak. A világot három részre osztották: az alsó régióban a gonosz szellemektől nyüzsgő alsó világ /a népmesék tetejetlen fája!/ a világfa középső részénél a földi /középső/ világ lakói az emberek, akiket a fa gyümölcseivel táplál, fent a lombkoronánál a Felső Égisten lakozik a mindenség fedelme, és a hét rétegű eget benépesítő jótékony szellemek. E három világ között a **sámánok, táltosok** teremtek illetve tartottak kapcsolatot. A sámánok az **életfát** a jurta közepén állították fel, amelynek frissen vágott ágain /lépcsőin/ a sámán felhatolhatott az ég rétegeibe, a jurta füstnyílásán át kiemelkedhetett a Nap fényébe.

A **Kárpát-medence** lakossága, ahol őseink letelepedtek már évszázadok óta **ismerte a kereszténységet**. Sirmiumi (Szerémség = Sremska Mitrovica)⁴ téglá görög felirata az V. századból: „Krisztus, mi Urunk, segíts a városon, taszítsd ki az avarokat, tartsd meg a rómaiak országát és e sorok íróját! Ámen.”

Szent Jeromostól olvashatunk a gót, szarmata, kvád, alán, hun, vandál, markomann pusztításokról, rablásokról, akik az egyház szolgálta, az apácakolostoroknak sem kegyelmeznek, a templomokból kidobálják a vértanúk tetemeit, az oltárokhoz kötik a lovaikat⁷. Keszthely mellett (Fenekpusztán) a Balaton átkelőjét biztosító erőd falain belül ókeresztény bazilika épült, úgymint Pécs is az „öt templom” városában, s ezek átvészelték a népvándorlás viharait: a cella trichora, vagy a cella septichora.

Magyar honfoglalóink a Kárpát-medencében – annak mocsaras, füves, fás síkságain – láthatták és megtapasztalhatták a régi építmények romjait, maradványait. Egyik-másik templom meglévő fala is állhatott, s talán még keresztény papok is lehettek e vidékeken. A nomádok egymást váltó uralma alatt már a letelepedett szláv földműves lakosság meglétére és keresztény mivoltára utalnak, s bizonyítékul szolgálnak az ószláv jövevényszavaink: apáca, barát, bérnál, csoda, diák, keresztel, malaszt, pap, pokol, tömjén, vecsernye, stb. A kalandozó magyarjaink viszont a nyugati portyáik alkalmával közvetlen kapcsolatban is kerültek egyházi épületekkel, keresztényekkel. Az ismeretlen, mozgékony és rajtaütésszerű hadviselésük sikeres rablásokat eredményezett, olykor a világvég eljövételét annak bizonyosságát tudatosítva „a magyarok nyilaitól ments meg Uram minket” fohászkodó keresztényekben.

Az **első magyar, aki megkeresztelkedett Bulcsú vezér volt** – a bizánci Szkylitzésznek a krónikájában olvasható. Konstantinápolyban maga a császár vállalta a keresztapaságot. Nem **sokkal később, 948 körül Gyula is** hasonló lépésre szánta el magát. Bulcsú azonban megtagadta keresztény hitét, újfent támadásokba kezdett, először Bizáncra, majd a frankokra rontott, de a Lech-mezei csatában lakolt tetteért. Gyula szálláshelyén (Apulum-Gyulafehérvár) otthont adott bizánci térítőknél, lányát, aki szintén megkeresztelkedett Géza nagyfejedelem vette feleségül. **Géza nagyfejedelem 972-ben**

⁴ Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára Akadémia Kiadó Bp. 1980.*

tárgyalásokat kezdett, majd 973 húsvétján 12 küldötte megjelent II. Ottó császár udvarában, hogy kijelöljék és körülhatárolják a missziós területeket.

Géza nagyfejedelem kezdte el építtetni **996-ban** a mai Pannonhalmát, s a befejezése, és népünk megtérítése, az egyház szervezőmunka fiára, Istvánra maradt. **1001.** január 1-én Istvánt királlyá koronázták, s ugyanez év húsvétján Ravennában III. Ottó és II. Szilveszter pápa zsinatot tartottak: és ekkor készült az **esztergomi Szent Adalbert érsekség alapító levele**, élére Radlát (szerzetesi nevén Sebestyént) állították. Ugyanekkor jelölik ki az **egri**, a **kalocsai**, a **veszprémi** püspökség, **pannonhalmi apátság** joghatósági területét is. **1009-ben**, a győri várban **újabb püspökségek** (győri, pécsi, gyulafehérvári) szervezésére kerül sor, majd Ajtony bukása után **1030-ban Csanád vezér székhelyén**, Marosvároton szervezték a király püspökséget, melynek az élére Gellértet állította. A térítés, a szervezés nem ment zökkenők nélkül, a nagy király, István halála után, az utódlás és a kereszténység is rövidebb-hosszabb ideig válságba került, amit trónviszályok és pogánylázadások jeleznek.

A XI. század végén (1092) másik kiemelkedő uralkodónknak, László király II. törvénykönyve még mindig a hit ingatagságát igyekszik erősíteni, miszerint e sorok olvashatók: „...a pogányok által elpusztított templomokat a király parancsára, az egyház papjai építsék újra”, vagy „...aki pedig len a vásárnapot ...nem ünnepezné meg, az 12 napig kenyéren és vízen vezekeljen...”

3.1.2.2. Keresztény templomok Magyarországon

A **templom** az istentisztelet helye. A bibliai időkben azonban egészen Salamon király uralkodásáig nem volt állandó helye az istentiszteletnek. Templomot más városokban nem volt szabad építeni, ezért a **templom** a bibliai szóhasználatban kizárólag a jeruzsálemi templomot jelentette. Később a kereszténység térhódításával elterjedt a templomépítés, s így az építőművészetnek megszámlálhatatlan gyönyörű alkotása született.

Magyarországon Keszthely közelében lévő „**Fenekpusztán**” a IV. században épült ókeresztény bazilika, melyet talán a helyben maradt szláv lakosság javított ki a hun-avar pusztítás után és Privina fejedelem építői alakíthatták hármasszentélyzáródásúra és egészítették ki oldalkápolnával, s erősítették meg támpillérekkel.

Pécsett (az egykori Sopianae, vagy „ad Quinque Basilicas” vagy „Fünfkirchen”) a mai belvárosban, a Dóm téren a IV. századi ókeresztény épületek közül: bizonyára (1) a mai székesegyház helyén állt a püspöki templom. A közelében pedig a (2) Cella Septichora a „Hétkarélyos” sírkamra. (3) a Szent Péter és Pál képével díszített festett sírkamra, (4) a „Korsós”- sírkamra (Cella Trichora), (5) a „Basilica”-sírkamra.

A Honfoglalásunkat követő X. században, annak utolsó harmadában elkezdődött az uralkodók, s természetesen házuk népének a megkeresztelése. Az erdélyi Gyula, lánya Sarolt, Géza nagyfejedelem, és fia Vajk.

Ezzel együtt megkezdődött Magyarországon a kolostorok, templomok építése. Az első templomot és kolostort Géza nagyfejedelem építteti 995-ben **Székesfehérváron** a mai püspöki főszékesegyház bejárata előtt állott, illetve alapítja 996-ban az apátságot **Pannonhalmán**, s ezt követően a X. század végén és a XI. század elején egyrészt királyi törvénykezés útján nemcsak az egyházi központokban (a püspökségekben), hanem szerte az országban („Tíz falu építsen egy templomot...”) épülnek a keresztény templomok.

A térítő munka Nagy Szent Gergely pápa instrukciója, és Szent Ágostonnak az angolszász térítés tapasztalatai szerint indult: „Hosszan gondolkozva az angolok dolgán, úgy döntöttem, hogy bálványtemplomaikat nem kell szétrombolni, csak a bennük felállított bálványokat kell megsemmisíteni. Hintsétek meg a templomot szenteltvízzel, aztán állítsátok fel az oltárokat, helyezzé-tek el

benne az ereklyét. Ha a templom jól van megépítve, használjátok úgy, hogy a démonok tisztelete helyett az igaz Isten szolgálatára alkalmazzátok. Ha a nép látja, hogy a templomos helyeit nem veritek szét, könnyebben kigyomlálhatjátok szívükből a tévedéseket, s az igaz Isten megismerésére és tiszteletére jönnek össze, ahol gyülekezni szoktak. Ha megszokták, hogy állatokat ölje-nek démonjaik számára, ünnepet kell szervezni, csak más formában. A templomszentelés évfordulóján, a vértanúk ünnepein (akiknek ott őrzik az ereklyéiket a kereszténnyé lett pogány templom körzetében), lombsátrakat kell felállítani, s vidám együttesben ünnepséget kell rendezni. Az állatokat nem a szentélynek kell felajánlani, hanem az Isten dicséretére kell elkölteni, hálát adva minden ajándék adományozójának, mert ha meghagyjátok nekik a test örömeit, készségesebben nyílik meg a szívük a belső örömekre. Kétség nem fér hozzá, hogy lehetetlen egyszerre mindent kiirtani szívükből. Ha magas hegyre akarsz felhágni, kezd lassú léptekkel, ne ugrásokkal. Így tett az Isten Egyiptomban a zsidókkal is.”⁵

3.1.2.2.1. Monostorok, templomok az Alföldön

Szer Monostora⁶

A középkori település központjában állt Szer monostora, melynek három fő építési periódusa van. A Legrégebbi templom egyhajós, eredetileg torony nélküli, kőből készült épület volt, melyet később homlokzati toronnyal és sekrestyével bővítettek. Az építőanyagot, az ún. darázkövet a közelben bányászhatták, erre utal talán a nem messze fekvő Kötörös nevű helység is. Ez a templom nem sokkal az ezredforduló után épülhetett. A pogánylázadások vihara súlyosan megrongálta. Újjáépítették ugyan, de rövid idő múltán, a XI. század végén csaknem kétszer ekkora különleges alaprajzú építményt emeltek a valószínűleg Közép-Európából érkező bencés szerzetesek. Valószínű, hogy ettől az időtől kezdve válik Szer a Bor-Kalán nemzetség központjává és temetkezési helyévé.⁷

Az is lehetséges, hogy a nemzetség a hatalmas birtokot ekkor kapta, ám magukat Ond vezértől származtatták, mint erre Anonymus is utalt. A XII. sz. végén élt a nemzetség legkiemelkedőbb alakja, Kalán pécsi püspök, majd esztergomi érsek, akinek a nevéhez fűződik a ma is álló pécsi székesegyház átépítése.

Kalán püspök magas egyházi méltósága mellett világi hatalmat is kapott és nagy gazdagságra tett szert. Egy ideig III. Béla király után második ember volt az országban. Feltehetőleg neki köszönhető az újabb építkezések, a hatalmas háromhajós templom, mely méreteiben megegyezik a jáki templommal, padozatát vörös márvánnyal borították, falait freskók díszítették. A fehér márvány oltárhoz három lépcső vezetett, melyet vörös márványból faragott díszes rács választott el a templom hajójától. Újjáépítették a kolostort is. A hatalmas U alakú emeletes épület zárt belső udvart fogott körül. A templom főkapuja elé előcsarnokot emeltek, bejárati faragványok és szobrok ékesítették. Sajnos nagyon kevés faragvány maradt meg, hiszen a XIX. század végén a romok között mészégető kemencek működtek, amelyek csaknem minden fellelhető elpusztítottak. A faragványok finom kőanyagát a Pilisből szállították valószínűleg hajón, az akkori Tisza partján fekvő építkezéshez. A megmaradt néhány faragványon felismerhetjük III. Béla esztergomi építőmestereinek stílusát. A kapubéllet oszlopszobrai még így töredékesen is a hazai román kori művészet egyedülálló, kiemelkedő alkotásai. Francia példák nyomán készülhettek, valószínűleg francia építőmesterek irányítása alatt, de a helyi megrendelő igényének megfelelően Pál apostol életének különböző állomásait szimbolizálják⁸.

A tatárok felgyújtották az épületeket, az ásatás során előkerültek a kormos, égett köveket, bezuhant gerendákat. Az újjáépítés során az elpusztult előcsarnok köveiből fallal vették körül a monostort.

⁵ Levárdy Ferenc: *Magyar templomok művészete Szent István Társulat Budapest 1982*

⁶ Trogmayer Ottó – Zombori István: *Szer monostorának története.*

⁷ Trogmayer Ottó – Zombori István: *Szer monostorának története.*

⁸ Trogmayer Ottó – Zombori István: *Szer monostorának története.*

A templomot újjáépítették ugyan – már előcsarnok nélkül –, de a kolostor épületei sokkal kisebbek lettek, a védőfalat pedig mély árokkal övezték. A korai kolostor romjai fölött Szer mezővárosának több osztatú házai épültek, s ezek már jobban hasonlítottak a múlt századi tanyák házához. Mátyás uralkodása alatt a Kalán nemzetség kihalt, s birtokainak egy részét, így szert is, a király a Nádasdiaknak ajándékozta. A törökök az egykori budai országút mentén lévő fontos településeken kisebb őrseget állíthattak. Szeren újabb sáncárokkal erősítették meg a templom és a kolostor akkor még épen álló falait.⁹

Vésztő-Mágor¹⁰

Békés megye múltját a Vésztő melletti Mágori dombon kiválóan lehet tanulmányozni. A Holt-Sebes-Körös bal partján, a folyó lefüződött kanyarulata által körülölelt folyóháton emelkedik a 93,9 méter tengerszint feletti magasságú Mágori domb. A 250 x 170 méter alapterületű telephalom 9 méternyire emelkedik az egykori Sebes-Körös ártere fölé. A dombon megkezdett, majd 1970-től minden évben folyamatosan végzett és 1978-ban befejezett régészeti ásatás eredményeként ismertté vált Békés megye első birtokos nemzetségének, a Vatától származó Csolt nemzetségnek a monostora. A mai Békés megye nagy részét (a békési-sárréti területet feltétlenül) a 10. században a Csolt nemzetség (Vata) vette birtokába, vezetői kisajátíthatták a békési földvárat. Vata 1046. évi lázadása – nemzetségszűke hatalma megtartásáért – már nem István király államszervezése ellen irányult, hanem Péter királynak a kereszténységet terjesztő törekvése ellen.¹¹ Kristó Gyula szerint „elképzelhető, hogy Vata nem nemzetségszűke, hanem nagy területet uraló törzsfő volt, akit társadalmi állása és hatalma alapján Ajtonyhoz hasonlíthatunk. Mutat nyom arra is, hogy Vata és társai fel kelésüket megelőzően már keresztények voltak.

1030-at követően biztosan érződött a csanádi egyházmegyében Gellért irányításával folyó térítő tevékenység hatása Vata szállásterületén. Amikor Vata a fegyvereket a latin rítusú katolikus egyház ellen fordította, akkor tulajdonképpen a törzsi szeparatizmus képviselőjeként a kialakuló egységes magyar feudalizmus törekvéseivel szegült szembe. A lázadás leverése, melynek az adott időben törvényszerűen be kellett következnie – a nemzetség területén, Békés megye területének nagy részén – alapot teremtett a nyugati kereszténység és ezzel együtt a feudalizálódás térhódításának. Ennek első szervezeti lépéseit az állami és egyházi igazgatás szerveinek megteremtése, a dukátus létrehozása jelentette. Feltehetően I. András műve volt a bihari dukátus létrehozása, mely nagy részben a bihari, békési és kis részben a zarándi területeket foglalta magába, tehát Vata szállásterülete is beletartozott. Ez 1046-1049 táján történhetett, egyidejűleg a megye megszervezésével. Vata szállásterületét részint Bihar, részint Békés várához csatolták, ily módon Bihar és Békés megye alakult ki. Közös határaik a Nagy- és Kissárréti területén, az egész középkoron át ingadoztak. A sok értékes adatot tartalmazó pápai tizedlajstrom összeírásai az 1332-1337 közötti évekből nemcsak a megye egyházas helyeit említik, hanem a pap által fizetett pápai tized összegéről is tudósítanak. Tola apát faluja [Csolt]-beli János 15 garast fizet. Tola apát faluja a Mágori domb környékén feküdt, Csolt faluval azonos. A falu a Csolt nembeliek birtoka volt, itt állott nemzetségi monostoruk. Ez a fizetett összeg megfelelt a legtöbbet fizető Békés megyei helység – Békés – tizedének. A 14. században a Csoltoktól leszármazott Ábrahámfiak szerepelnek az okiratokban. E család nevét attól az Ábrahámtól – Dénes fia Ábrahám – nyerte, aki 1358-ban Németi birtok határtársa volt. A nemzetség származási vonalát Karácsonyi János állította össze. 1357-ben a váradi káptalan előtt letett egyezségben találkozunk a monostorral és annak birtokosaival. Ekkor az Ábrahámfi családba tartozó Gerlai János fia János, nővérének Lépes Demeternének leánynegyedét Békés vármegyei öt birtokból kiadja¹². 1383-ban az Ábrahámfiak megosztottak Békés megyei javaikon: „Vésztő (Vestheü) nevű birtokot úgy osztották fel, hogy egy rész a Körös (Crisii) folyón épített hídtól kezdve a többször említett Miklós részéül jutott. Emellett a Körös folyón levő malomról oly módon készítettek egymás

9 Trogmayer Ottó – Zombori István: Szer monostorának története.

10 Juhász Irén: A Csolt nemzetség monostora (a kiállítás forgatókönyve)

11 Juhász Irén: A Csolt nemzetség monostora (a kiállítás forgatókönyve)

12 Juhász Irén: A Csolt nemzetség monostora (a kiállítás forgatókönyve)

között felosztást, hogy a Csolt (Cholta) birtokon, a monostor oldalán fekvő malom az előbb mondott Miklósé lett”¹³. A monostort ez az 1383. évi adat csak földrajzi irányjelzőként említi, így nem dönthető el, vajon élt-e még falai között szerzetes, vagy csak elnéptelenedett épületcsoportra vonatkozik az oklevél utalása. Később ismeretlen okok miatt megszűnt a nagy múltú monostor, és területileg a szomszédos Mágorhoz csatolták. Mágornak nem volt temploma, ezért a falu a monostor templomát plébániaként használta. 1479-ben egy oklevél Mágort más néven Csoltnak nevezi, birtokosai továbbra is az Abrahamfiak. 1654-ben már Mágor is pusztaként szerepelt az összeírásokban, Fáshoz tartozott. 1733-ban, a törökök kivonulása után elkészítették Békés vármegye területén található templomok jegyzékét. Itt még *mutatkozik két torony, és sokan mondják itt szerzetesi kolostor is volt*. Az elhagyott templom tornyai 1786-ban dőltek le, a monostor anyagát felhasználták a megrongálódott vésztői templom javításához, valamint a környező kúriák építéséhez¹⁴.

Békés megyének ezen része 1798-ban került a Wenckheim-család birtokába, az épületek végleges pusztulását a család 1810-1812 között végzett pinceépítése okozta. A pince boltozatának kiképzéséhez felhasználták a lebontott romok anyagát, majd a megmaradt csonkokat termőfölddel terítették le, és szőlővel ültették be a dombot. A kettős domb északi részének tetejére, pedig urasági nyári lakot építettek.

3.1.2.2.2. Keresztény templomok belső tere

A keresztény templomaink szakrális belső tere három jól elkülöníthető részre osztható:

(1) **Szentély:** az Isten tiszteletére, közösségi imára és áldozatbemutatásra kijelölt különleges hely. (**Apszis** = félkör alaprajzú, fél-kupolával fedett tér, templom főhajójának ill. szentélyének félkör alakú lezárása.) A római katolikus templomok szentélyben helyezik el a **templom főoltárát**, és templom vagy az egyházközség **védőszentjének képét**, a főoltárképet: ami lehet festmény, vagy szobor is. A főoltárban, illetve a főoltáron van a **tabernákulum** (Szentségház). A görög – keleti (ortodox), vagy görög katolikus templomokban is fontos szerepe van a szentélynek. E templomokban a szentélyt a templomhajótól az **ikonosztázion** (képállvány) választja el. Az ikonosztázionon a képek meghatározott hierarchikus rendben vannak elhelyezve.

Az IKONOSZTÁZ a legjellegzetesebb része az ortodox (görögkeleti vagy görög katolikus) templomoknak, amely az a képfal, amely elválasztja az oltárt a templomhajótól. A képfal eredete az V. századba nyúlik vissza, amikor mindössze egy alacsony elválasztó rácsból állt, amelynek a bejárata mellett oszlopokon jobbról és balról Krisztus és Szűz Mária ikonja függött. A VI-VII. században kialakult az alapképsor; majd a késői bizánci korban az ikonosztázion jelenlegi, mennyezetig érő formája. (Ettől függetlenül ma is vannak ortodox templomok, melyeknek képfala nem ér a mennyezethez.) Az ikonosztázion mindkét formájának meg vannak a maga előnyei. Az alacsony ikonosztázion nem töri meg a templom architektúráját, hiszen fölötte be lehet látni a szentélybe, s egyben nem szigeteli el annyira az oltárt a hívektől. A magas ikonosztázion viszont a maga tartalmi gazdagságával, szinte igehirdetési funkciót tölt be, különösen az egyszerű, teológiai képzetlen hívők körében. Az alacsony ikonosztázionok általában kőből, a magasak általában fából vannak. Az ikonosztázionon három ajtó van (a Szentháromságot szimbolizálja), a középső kétszárnyú királyi kapu (két szárnya Krisztus két természetét (emberi és isteni) jelképezi). A királyi ajtó két szárnyán általában az Örömhírvétel (angyali üdvözlés) vagy/és a négy evangélista ikonja található. A két oldalsó ajtók képein Szent István diakónus (első vértanú) vagy/és Áron (Mózes testvére, zsidó főpap), Gábor arkangyal és/vagy Mózes ikonja van. A királyi ajtón egyedül a püspök mehet át istentiszteleten kívül és nem szertartási ruhában. Az oldalsó /diakónusi/ ajtókon közlekedik a pap, a diakónus, valamint az oltárban segítő személyzet. Nők nem léphetnek be, idős szerzetesnők kivételével, akik erre az illetékes püspöktől külön engedélyt kaptak takarítás, illetve szertartási ruhák rendbehozatalára.

¹³ Juhász Irén: *A Csolt nemzetség monostora (a kiállítás forgatókönyve)*

¹⁴ Juhász Irén: *A Csolt nemzetség monostora (a kiállítás forgatókönyve)*

(1) Az ikonosztázion alsó képsorában a királyi ajtótól D-re (jobbra) Krisztus ikonja, mellette pedig Keresztelő Szent János képe van. A királyi ajtótól É-ra (balra) Isten Szülőjének (Szűz Mária) képe mellette pedig a templom védőszentjének (szegedi szerb templomban Pl. Szent Miklós püspöknek) az ikonja található. Ha az alsó sorban vannak még képek, azok általában ószövetségi tárgyú ábrázolások.

(2) Az ikonosztázion második sorában a 12 nagyünnep 6 – 6 képre bontva, középpont az Utolsó Vacsora jelenete található.

(3) a harmadik képsorban középet Krisztus királyi, vagy főpapi öltözetben a 12 apostollal van ábrázolva.

(4) Ha van negyedik képsor, abban a próféták ikonjai foglalnak helyet középen az Isteni Gyermecket tartó Szűz Máriával, mivel több prófécia is a Messiás (Mégváltó) eljövételéről, és Szűztől való megszületéséről szól.

(5) A képállvány legmagasabb pontján, középen a keresztre feszítés ábrázolása látható. A feszület és annak két oldala felől Szűz Mária és Szt. János apostol látható.

(2) **Hajó** az a hely, ahol a hívek elhelyezkednek a szertartás ideje alatt. A vallás gyakorlása közben általában elválasztják a két nemet egymástól a keresztény ortodox templomokban, a református templomokban meg vannak a kialakult vagy előírt ülésrendek. Jellemző hogy a főhajó első padsorai-ban (ortodox keresztény templomokban, körben az ülőhelyek nagy részénél) a köztisztelőben álló, legtöbb egyházi adót fizető, vagy az egyházat leginkább támogató hívők névreszólóan kis réztáblával megjelölve volt foglalt helyük. A református templomokban főleg faluhelyen külön ülnek egymástól a nős férfiak, a legények, a férjes asszonyok és a leányok, így alkotva négy csoportot. Az **ortodox-vallásban** (szerb, román templomainkban) a hajó két részre van osztva; a közvetlen főbejárat utáni un. „előhajó”, a **pronaosz** a női templom, amelyet ikonokkal, és/vagy diadalívvel választanak el a középső résztől, a férfi templomtól, melynek a neve: **naosz**.

(3) **Előtér, bejárat (kapu) toronnyal.** A bejárat díszítése, hívogató szobrai, faragott kövei, vagy a domborműves bronz ajtó sejtelmessé teszi a belépést. Az illető – ha először lép át az ajtó küszöbén – nem tudja mi vár rá, milyen kép fogadja, mi lesz az első benyomása. Ha szép díszes a kapu, akkor bent is díszes minden. Izgalom és várakozás fogja el az először belépőt. De aki templomba megy, Isten házába – nem lehet bizonytalan. Tudja, hogy Jézus várja! „Én vagyok az ajtó; ha rajtam megy be valaki, üdvözl...” (Jn 10,9) vagy „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és meg vagytok terhelve, és Én megnyugvást adok néktek.” (Mt 11,28) Ezért a templomok ajtója művészien kialakított, szép, olykor régi, patinás, hogy élvezet legyen rajta keresztül belépni, hogy várja a belépő Jézussal való találkozást. A belépés nagyon fontos pillanat. Az ajtó, mintegy határkő. Ha nem megyek be, kint maradok – nem leszek, nem lehetek részese az eseménynek, a benti zárt világnak, misztériumnak: kirekesztettnek érezhetem magam. Ha belépek – nem csak egy közönséges ajtó küszöbét léptem át, hanem a templomét. Bent vagyok. Istenhez, Jézushoz, Máriához jöttem, nyílt az ajtó fogadott, várt illetve vár reám. Amikor belépek becsukom magam mögött, s érzem, hogy kizártam azt a világot, ahonnan jöttem. Itt egy másik világ van, itt lakozik az Isten! (Kár, hogy olyan világot élünk, hogy gyakran zárva találjuk a templom ajtaját, zárni kell, mert lopnak, bepiskítanak Isten házából, illetve Isten házába. A zárt templomajtó kilincsét lenyomva – nem nyílik – nem enged magához az Isten? – villan át az agyunkon, vagy nincs itthon, nem fogad, más dolga van?)

A bejárat fölött magasodik a **templom tornya**. (Általában a magyar templomépítészetben jellemző volt, hogy a tornyot a bejárat ajtaja fölé építették. A kivételek erősítik a szabályt: amikor – főleg rendi templomok és református templomok esetében – a torony a szentély mellett található, vagy nincs torony, helyette fából összeállított harangláb található.) A **torony szerepe**: figyelmeztet; itt lakik az Úr Isten! Tájékozódási pont, már közel vagyunk uticélunkhoz, mert látszik a kicsiny falunk templomának tornya! Figyelőállás, ahonnan szemmel lehetett tartani a környéket és értesíteni a népet a veszélyről; tüzről, vízről, ellenség közeledtéről. A tornyokban levő **harangok** hangja messze elhallatszódott, jelezte dél van, este van, kezdődik a mise. A tragédiát jelezve félreverték.

A szakirodalomból ismert, hogy a kereszténység felvételekor már mind Keleten, mind Nyugaton már ismerték a harangokat: kínaiak, asszírok, babilóniaiak is használták. Az ókorban az alvó istenség felébresztésére szolgált. A keresztény egyház eleinte trombitákkal hívta híveit. Rómában a harangszót Sabianus pápa rendelte el 605-ben. Megparancsolta, hogy az istentisztelethez harangszóval hívják a híveket. Ettől kezdve a harangok hangja a keresztény istentisztelethez kapcsolódott. A bizánci birodalomban 865-ben vagy 871-ben szólaltak meg először a harangok. A Kárpát medence területéről egyetlen középkori harangot ismerünk (XI.-XII. szd.) az Esztergom – Komárom megyei Dég határából. A 8-900 éves méhkas alakú harangot 1966-ban szántás közben fordította ki az ekevas. A másik régi, a XV. szd. elejéről való, Békés megyei barabási harang (1964-ben megrepedt) a gótikus harangok mintapéldánya. A legrégebbi – évszámmal is ellátott harang – 1509-ben készült, Keszthelyen szólt, ma a Balaton Múzeum őrzi. A másik ilyen régi a nógrádszakáli 1523-ból való.¹⁵

Oltár = emelvény, ahol az adott vallás papjai az áldozatot bemutatják. Tartós anyagból, fából (farönk), kőből készített, az utóbbi évszázadokban díszes, gyakran szobrászati alkotás. A történelem folyamán – az ókortól napjainkig – szinte minden vallás ismerte, illetve ismeri az oltárt. A kereszténység korai szakaszában a miseáldozatokat asztal mellett (oltár asztal), vagy a vértanúk sírja felett mutatták be. A VIII-IX. századtól ismeretesebbek a díszes köoltárok, melyeket a templom kiemelkedő, mindenütt jól látható szentélyében, vagy apszisában helyeztek el bizonyos távolságra a hívektől. A pap az oltár előtt, de a népnek (híveknek) hátat fordítva mondták, illetve mutatták be a miseáldozatot. A II. vatikáni zsinat (1962-1965) után a római katolikus templomokban is a hívek közelében és velük szemben állva folyik a szertartás. A protestáns egyházak templomaiban (kivéve az evangélikus templomokat) nincs oltár. Az úrvacsorát asztal mellől osztják a híveknek.

Oltáriszentség a katolikus és görögkeleti (ortodox) egyházak szentségei közül a harmadik. Az Evangéliumok szerint Krisztus rendelte az utolsó vacsorán, amikor tanítványainak kenyeret és bort adott, melyet az Ő testének és vérének nevezett, s utasításában meghagyta, hogy Ők (tanítványai) is így cselekedjenek a misében. Az oltáriszentség vétele az áldozás.

A katolikusoknak előírás, hogy minden hívő egy évben legalább egyszer (Húsvét táján) áldozzék. Eleinte két szín alatt, kenyér és bor magukhoz vételével áldoztak: a kenyeret jobb kezükbe kapták a bort pedig kehelyből itták, illetve a kenyeret belemártották a kehelybe, s a papok kanállal adták a hívek szájába. A XIII. században a római (nyugati) katolikus egyházban megszűntették a két szín alatti áldozást, csak kenyérrel áldoztak. A keleti keresztény egyházban megmaradt a két szín alatti áldozás szokása. A katolikusok kovásztalan kenyeret (ostyát), míg a keleti keresztények kovászos kenyeret használnak a misében, illetve a szent áldozásnál. A két szín alatti áldozás bevezetése szerepelt a huszitizmus követeléseinek között. A protestáns egyházak nem ismerik el az oltáriszentséget ilyen formában. Úrvacsorájuk kenyérrel és borral történik. Luther követői szerint a vétel pillanatában jelen van Krisztus, míg Kálvin szerint az Úrvacsora csak emlékeztet Krisztusra.

A szentségek a kereszténység szent cselekedetei, melyek révén a hívő ember különleges isteni kegyelembe részesül. Hét szentséget különböztet meg a katolikus és a görögkeleti (ortodox) egyház:

- 1.) keresztség,
- 2.) bértelés,
- 3.) oltári szentség,
- 4.) bűnbánat szentsége (gyónás),
- 5.) betegek szentsége
- 6.) papi rend,
- 7.) házasság.

¹⁵ Kisgyörgy Zoltán: Háromszéki harangok Editura Publisher kiadó, Sepsiszentgyörgy 1996.

A protestáns egyházak csak két szentséget ismernek el:

(1) a keresztséget és az

(2) oltári szentséget (úrvacsora), mert a Bibliában is csak ezek szerepelnek.

Kegyelem keresztény tanítás szerint: Isten adománya, mellyel képessé válik az ember érdemszerzésre és a mennyek országába való bejutásra. Ádám által elvesztett kegyelmet Jézus Krisztus szerezte vissza az emberiség számára.

Szószerék: a román korban terjedt el a nagyobb méretű bazilikáknak, akusztikailag is egy frekvenciát pontján elhelyezett szónoki magaslat, ahonnan jól érthetően beszélve hallható volt az istentisztelet szövege. A templomhajó, illetve főhajó szentély felőli első oszlopánál (pillérénél), általában az É-i oldalon (balról), vagy egyhajós templom esetében ugyanezen oldali falon helyezték el, alakították ki a szószeréket. Kiugró alsó mellvéddel, felső részén ún. hangvetővel ellátott kő vagy fa építmény a kor ízlésfelfogásának stílusában kivitelezve és díszítve. A szószerék készítés csúcspontját a gótikában éli, de fénykora és kiteljesedése a barokkra esik. A mellvéden gyakran látunk szobrokat, domborműveket. Kedvelt témák az alakos díszítések között az egyházatyák, ószövetségi szereplők ábrázolása: Mózes, Noé. Az Újszövetségből a négy evangélista olykor Krisztussal, mint pl. Szeged Alsóvárosi Ferences templomban. Gyakran attribútumok (jelvények – jelképek) Máté = ember, vagy gyermek, vagy angyal, Márk = oroszlán, Lukács = szarvasmarha (bika, ökör), János = sas, vagy erények szimbólumai: Hit = kereszt, Remény = horgony, Szeretet = szív, Igazság = mérleg vagy kard, vagy mindkettő, stb. A szószerék felső részét (hangvetőt) is díszítették, a Tízparancsolat tábláival. Református templomokban: pelikán, amely saját testével – vérével kicsinyét táplálja, stb. A szószeréről a katolikus templomokban (főleg az ünnepi szertartásokkor) az evangéliumi olvasmányokat, idézeteket hallhatjuk, a napi (hétköznapi) szentmisék alkalmával a szószerének nincs szerepe, így az új, modern templomok építésénél már gyakran nem is készül.

A négy főerény: A szegedi Dóm (Fogadalmi templom) kupoláját tartó bizánci stílusú csegelyekben Muhits Sándor képein:

1. **Justitia (igazságosság)** bekötött szemű ember mérleget és kardot tart a kezében.
2. **Temperantia (mértékletesség)** mérő edényekben – egyikből a másikba – folyadékot öntögető ember mögött ott található az ellentét párja a „mértéktelenség”, az emberi gőg jelképe a bábéli torony.
3. **Prudentia (bölcsesség, okosság)** Az alak kezében a Szentírás (Biblia), a másik kezében az okos szüzek mécsese. A szellem világosságát jelképező égő mécses.
4. **Fortitudo (bátorság, lelki erő)** Az oroszlán és kígyó között a szemét az ég felé fordító ember. Ebben az értelmezésben az oroszlán a fizikai megfélemlítést, a kígyó a lelkit (csábítást) szimbolizálja. Az ég felé (Istenre) tekintő ember nyugodt arca az Istenbe vetett hitet mutatja: Velem van az Isten! Mi bajom lehet?

A három isteni erény:

1. **Hit** = attribútuma: kehely, de leggyakrabban a kereszt. Kereszt fejezi ki a hitet az egri Főszékesegyház épületén, a Megyeháza bejárata fölött Fazola Henrik kovácsoltvas költeményében, a szegedi alsóvárosi ferences templom szószerékének hangvetőjén, stb.
2. **Remény** = attribútuma: a horgony (de előfordul nőalak égre emelt tekintettel, bőségszaru, korona, zászló) ugyanúgy, mint a „hit” esetében egerben is és Szegeden is, stb.
3. **Szeretet** = attribútuma: szív, lángoló szív, anya, akit a gyermekei ölelnek át. Az egri Főszékesegyházon Marco Casagrande alkotásán: az anyát átölelő gyermekei, vagy szegedi alsóvárosi ferences templom szószerékének hangvetőjén a szív melyet egy puttó tart.

A négy nyugati egyházatyája: A IV-VI. században élt ókeresztény egyházi írók, akik a katolikus tanítás szerint szent életűek voltak, és az egyházi tanító hivatal által ortodoxnak elismert tanítást fejtették ki. Az egyházatyák egybehangzó tanítása a hagyomány (tradíció), amely a katolikus teológiában a kinyilatkoztatás forrása a Bibliával együtt.

1. **Szent Ambrus** (Trier 339, Milánó 397. április 4.) Hivatalnok, de annak ellenére, hogy még meg sem volt keresztelve, mégis Milánóban, 374-ben püspöknek választották. A katolikus hit tanítója, az apostoli bátorság példaképe (nyilvános bűnbánatra kényszeríti Theodosiust, a vérengző bizánci császárt). Attribútumai: könyv, író toll, galamb, a méhkas.
2. **Szent Ágoston** (É-Afrikai Tageste, 354. november 13. Hippo, 430. augusztus 28.) Életét „Valomások” című művéből és levelezéséből ismerhetjük. Világias gondolkodású és nagyvilági életet élő, nős, hiú ember anyai imák és Szent Ambrus milánói püspök mindenkit magával ragadó szónoklatai hatására válik kereszténnyé. Megtérése után nagyszerű szellemi tevékenységet folytat. Fő műve: „Isten országa.” 394-ben Hippo (É-Afrika püspökévé választották. Papjaival kolostori jellegű közösségben élt, melynek ő maga írta reguláját. Attribútuma: könyv, vagy szív (lángoló szív)
3. **Nagy Szent Gergely pápa** (Róma 540 körül, Róma 604. március 12.) Római szenátor család gyermek, majd palotáját bencés kolostorrá alakíttatja, maga is bencés lett. 590-ben pápává választják. Megszüntette a római egyház függőségét Bizánctól, megkezdte a térítést a Brit szigeteken, megreformálta a papságot, a liturgiát. Neki tulajdonítják a gregorián éneklés bevezetését. Naponta 12 szegényt vendéglát meg. Attribútuma: pápai tiarával, vállán ülő galambbal ábrázolják.
4. **Szent Jeromos** (Stridon 347 körül. Betlehem 419/420.) remete, majd megkeresztelkedik, a papi pályára lép, de a pápai udvartól Betlehembe ment, ahol görög – héber nyelvtudása segítségével lefordítja a Bibliát latinra (Vulgáta). Attribútuma: oroszlan (az állat mancsából kihúzott egy tövist), koponya, vagy írás, vagy olvasás (fordítás).

3.2. AZ EGYHÁZSZAKADÁS

A kereszténység két nagy ága a történelem folyamán mindinkább elidegenedett egymástól. A kölcsönös eltávolodásnak mélyen gyökerező okai voltak. Kelet és Nyugat két eltérő világ: más a nép, a nyelv, a történelmi múlt, a társadalmi szokások, a nemzeti hagyományok, és az ebben gyökerező nemzeti kultúrák. A válság már a VII. században az arab támadások, a Balkánra érkező szláv népek miatt egyre nyomasztóbbá vált. Egyik ilyen kultikus **eltérés** e korból a **képek túlzott tisztelete** volt. Elsősorban a szerzetesek terjesztették, de mindig akadtak ellenzői, mert általában a képekkel kapcsolatosan komoly visszaélések voltak. A képellenes magatartásban a hit tisztaságának megővésére tett törekvések is szerepet játszottak. Az eikont (a képet) azonosnak tartották az eidolával (a bálvánnyal). A **képrombolás** egyik legelszántabb híve III. Leó (León) bizánci császár volt. 726-ban rábeszéléssel, felvilágosítással próbálta a népet a képtisztelettel kapcsolatos nézeteire rábírn. A császár a képtiszteletet a pogánysághoz való visszatérésnek tekintette, valamint a zsidók és a mohamedánok megtérésének egyik akadályozóját látta bennük. Amikor parancsára az egyik nagybecsben álló Krisztus képet el akarta távolíttatni, nyílt ellenállásba, sőt fegyveres felkelésbe és azt megtörő megtorlásban végződött. III. Leó ennél azonban még tovább ment. **Akaratát rá akarta kényszeríteni Rómára** is, de ez a II. (715-731) és III. Gergely pápák (731-741) ellenvetésével találkozott, ami újabb fegyveres harchoz vezetett: ekkor Szicíliát, Kalabriát, Thesszalonikát, Hellászt, Makedóniát melyek a római pátriárkátus körzetéhez tartoztak átszította Konstantinápolyhoz. Már ekkor a VIII. század közepén világossá vált, hogy Kelet és Nyugat között szakadás áll be: ezt III. Gergely pápa Martell Károlyhoz írt segélykérő levele is tartalmazza. III. León után fia még nagyobb becsvággyal küzdött a képek ellen, zsinatot hívott össze (754-ben Hiereia) amely szentesítette a császári elképzeléseket. A nyugati egyház által szervezett 769-ben megtartott lateráni zsinat elvetette a hiereiai zsinat határozatait, így a jeruzsálemi, az antiochiai és az alexandriai pátriárkákkal egyetértésben ajánlotta a képek kultuszát. A harcok olykor szüneteltek, majd ismét fellángoltak, volt mikor csak ideológiai síkon, volt mikor megtorlások, száműzések szintjén. Annak ellenére, hogy 843-ban Metódiosz konstantinápolyi pátriárka zsinatot rendezett, s visszaállította a képek tiszteletét, melynek emlékére vezették be az ortodoxia tiszteletét (nagybőjt első vasárnapja) Róma és Bizánc közötti ellentétek folyamatosan és fokozatosan növekedtek és elmélyültek.

A másik döntő előzménye és oka az egyházszakadás bekövetkezésének, a pápai joghatósággal kapcsolatos **felfogásbeli különbség** volt. Róma püspökének egyházi főhatalmát a keleti kereszténység 1204-ig általában elfogadta, csak az igazságtartalmát, terjedelmét nem egészen úgy értelmezte, mint a latin egyház vezetői értelmezték. Keleten az első századok Keleten érvényes felfogása maradt érvényben, míg Nyugaton a primátus fogalma pontosabban tisztázódott és lassan általánosan elfogadottá vált a pápának az egyház feletti univerzális, tényleges joghatósági hatalma. **A keleti felfogás szerint** Róma püspökét megillette a hit kérdéseiben való legfőbb döntési jog és az apostolfejedelem utódának kijáró elsőbbségi jog: a primatus honoris. **A keleti felfogás szerint az egyház élén öt pátriárka áll, akik közül a római csak primus inter pares, első az egyenlők között.** Ez a pentarchia elve.

Az **ellentét harmadik fontos eleme**: Bizánc érdekkörébe és joghatósága alatt lévő bolgárok Nyugathoz való csatolása. A pápa levelet írt a bolgár cárhoz, melyben elvetette a bizánci liturgia érvényességét, egyedül igaznak, elfogadhatónak a rómaiakat nyilvánította ki. Általános felháborodást váltott ki Konstantinápolyban, s ugyanakkor belső ellentéteiket félrerakva egységesen elutasítólag léptek fel I. Miklós pápával szemben.

Az **ellentét szítást még fokozta** Phótiosz, konstantinápolyi pátriárkának a keleti pátriárkákhöz intézett körlevele, melyben **vádakat sorolt fel** a nyugati egyházzal szemben: **(1)** nagybőjt első hetében megengedik a tejes ételek fogyasztását, **(2)** a nyugati papok cölibátusban élnek, **(3)** nem ismerik el nyugaton a presbíterek által kiszolgáltatót bérházat, **(4)** meghamisítják a hitvallást! Ez utóbbi a **Szentlélek eredetével kapcsolatban**, míg a keleti egyház kizárólagosan az Atyától származtatja, a nyugati viszont hozzáteszi „...és a Fiútól”. Ez a keleti álláspont szerint súlyos eretnekségnek bizonyult. Phótiosz 867 nyarán Konstantinápolyban zsinatot hívott össze, mely tanácskozás végén I. Miklós pápát, mint eretneket letettnek nyilvánították és kimondták rá az egyházi átkot és kiközösítést! A szakadás bekövetkezett Kelet és Nyugat között. A tragikus események után a két egyház viszonya már többé nem tudott tartósan megszilárdulni. Kibékülésre, egyesítésre történtek kísérletek de mindig volt valamilyen gyakorlati vagy elméleti kérdés, melyek során az ellentétek újfent felmerültek.

„Alig állt helyre Bizánc és Róma között a jó viszony, a tetragamia (negyedik házasság) körüli vita újabb bonyodalmakat idézett elő. VI. León (Bölcs Leó) császár, akinek három házasságából sem született fiúgyermek, és akinek harmadik felesége 900-ban meghalt, egy negyedik házasságot már nem akart megkockáztatni, mert a görög egyház törvényei a negyedik házasságot törvénytelennek tekintették, ezért vadházasságban élt és ebből 905-ben fiúgyermek született. A császár ekkor megkísérelte, hogy a bizánci egyházzal törvénytelen gyermekének trónöröklési jogát elismertesse. Miklós pátriárka azt a feltételt szabta, hogy a gyermeket egy császári örökösnek kijáró ünnepélyes szertartással kell megkeresztelni, de ennek ellenszolgáltatásaként a császárnak el kell válnia törvénytelen feleségétől. Leó ebbe látszólag beleegyezett, de a keresztség után feleségét saját kezűleg császárnénak koronázta meg és egy pappal egyházilag megáldatta házasságát. Ugyanakkor a másik három pátriárkától meg a pápától szakvéleményt és a meglévő házassági akadály alól felmentést kért. III. Sergius pápa a császár kérésére a császár negyedik házasságát érvényesnek jelentette ki, mert a negyedik házasságot az egyház törvényei nem tiltják. A pátriárka a pápa döntését saját joghatósági ügyeibe való törvénytelen beavatkozásnak tekintette. A császár hiába választott Miklós helyébe újabb pátriárkát, amikor az 912-ben meghalt Miklós visszakerült a tisztségébe, és III. Anastasius pápától követelte, hogy büntesse meg azokat, akik a 906-os tetragámiai vitával kapcsolatos római döntésben közreműködtek. Mivel a pápa ezt nem volt hajlandó teljesíteni, nevét törölték a bizánci szent liturgiából, nem emlékeztek meg róla a szentmisében.”¹⁶

A hatalmi rivalizálás mellett a Szentlélek problematikájában antagonisztikus ellentétek egyértelműen előre vetítették a **végleges szakadás** veszélyét, ami minden jóakarató megbékélés és megbékéltetés ellenére **1054. július 16-án bekövetkezett.**

¹⁶ Dr. Szántó Konrád O.F.M.: A katolikus egyház története I. kötet. Ecclesia 1983.

A kölcsönös kiközösítések ellenére, igen hosszú idő telt el, míg Keleten a skizma (egyházzakadás) általánossá vált és a szakadás ténye átment a köztudatba. Hazánkban még a XII. században is tekintélyes számú görög kolostor létezett (pl. Visegrád, Zebegény, Pásztó). Ebben az átmenetinek számító hosszú időszakban is mind Róma, mind Bizánc részéről történtek kísérletek az újraegyesítésre, az egység helyreállítására. Azonban ezek a kísérletek eredménytelenek maradtak, a szakadás általánossá és végérvényessé vált. A kölcsönös kiközösítést a római és a konstantinápolyi egyház a II. Vatikáni Zsinaton 1965. december 7-én vonta vissza, s ezzel megtette az első lépést az egység felé vezető úton.

3.2.1. Ortodox egyház

Az előző fejezetben eljutva az egyházzakadásig felrajzolódtak azok a különbözőségek is, melyeket okokként jelöltem meg a helyzet kialakulását illetően. A történelem során **a keleti – ortodox egyházak** kisebb, nagyobb területre terjedő **önálló egyházak, laza szervezete**, melyet a **konstantinápolyi pátriárka** által kifejezésre juttatott hitközösség tart össze. A hozzá tartozó pátriárkatusok a konstantinápolyi ökumenikus (egyetemes) pátriárka alatt a következők:

1. a konstantinápolyi, aki a török uralom alatt 1453 óta, a török birodalomban él, s 1860 óta a nép és a papság választja, 12 metropolitából, és szintén 12 (4 érsek és 8 laikus) tagból álló, világi ügyekben illetékes tanács van mellette.
2. az alexandriai,
3. az antiochiai,
4. a jeruzsálemi,
5. a sinai,
6. a ciprusi,
7. az orosz, melynek élén 1721 óta a cári rendelkezéseket végrehajtó szent szinódus állt, amely hatalmas átalakuláson ment keresztül a bolsevik forradalom és kommunista rendszer alatt.
8. a görög, melyet 1852 óta az athéni metropolita 4 püspökből álló tanáccsal kormányoz.
9. a bolgár,
10. a román, mely 1885 óta önálló, élén a bukaresti prímás – metropolitával.
11. a szerb, mely 1879 óta önálló, élén a belgrádi érsekkel,
12. a montenegrói, élén a cetinjei metropolita áll.
13. a karlócai, mely az 1690-1700 között magyar területre bevándorolt szerb családok egyházi hatósága, s ebből vált ki 1864-ben
14. a nagyszebeni görög-keleti román egyháztartomány élén a nagyszebeni metropolitával.
15. a bukovinai, melynek metropolitája Csernovitzban lakott, fennhatósága alá a bukovinai és dalmáciai görög-keletiek tartoztak.
16. a lengyel, melynek önállóságát 1924-ben ismerték el, élén a Varsóban székelő metropolitával.

A területi tagoltság mellett egységesebb nyelvi tekintetben: régen az Istentisztelet nyelve a görög volt, de sorra érvényesültek a nemzeti nyelvi törekvések, így a szláv, román, arab vált a szertartás nyelvezetévé, de sem a görög sem a szláv a ma használatos, hanem a középkori változatuk. Az egyház által használt régi délszláv nyelv újabban bolgár, szerb, orosz elemeket vett magába. Igazi élő nyelvet csak a román egyház használja az Istentisztelet nyelvül.

Hit tekintetében azonban sokkal egységesebbek a nemzeti egyházak. Hitük alapja a niceai – konstantinápolyi hitvallás (a filioque = a fiú /filius/ a szentháromság személyeinek származása kérdésében fennálló egyéni vélemény). A hit, a kereszténység alaptanait terjedelmesebb, részletekbe menő formában Mogilas kijevi metropolita dolgozta ki 1638-ban, valamint Dositheus – jeruzsálemi pátriárka – 1672-ben. **A hittételek és egyházi törvények** időrendi és rendszeres formába öntött gyűjteményei a: **Nomokanonok**, ami nem más, mint a keleti egyházak törvénykönyvei. A legtekintélyesebb Nomokánon a 920. évi konstantinápolyi zsinat tette törvénnyé, melynek magja a VII. századból szár-

mazik, kiegészítését és teljes kidolgozását Photius pátriárkának tulajdonítják (valószínűleg tévesen!). Ehhez 1169-1177 között írt magyarázatokat T. Balsamon.

Az orosz egyház törvényei 14 fejezetből álló legrégebbi gyűjteményének a „**Kormitszkaja Knyíga**” (=kormányos könyv) a neve, melyet 1274-ben fogadott el a vladimíri zsinat, 1630-ban jelent meg először nyomtatásban. A szerbek ezen kívül a **Kniga pravil** és a **Zbornik** című gyűjteményeket is használják. A román egyház Manuolos Malaxos 1561-ben készült összeállításával mellett az 1652-ben megjelent **Pravila cea mare** gyűjteményt is használja.

A keleti ortodox egyház ortodoxiája csak egy alkalommal forgott veszélyben. Ez Kyrillosz Lukarisz konstantinápolyi pátriárka időszakában volt, aki 1602-ben egy, a török portánál látogatást tevő holland követ révén megismerkedett a reformáció tanaival. 1620-ban, mint pátriárka, első dolga, hogy szoros kapcsolatot tart a protestánsokkal, Angliának ajándékozza a híres alexandriai kéziratot (a Codex Alexandrinus), levelez a canterbury érsekkel, jó barátságot tart fenn Anton Legerrel, a konstantinápolyi holland követség kálvinista prédikátorával, nyomdát alapított. Gondoskodott a Bibliának a nép nyelvére történő lefordítására, amely meg is jelent 1638-ban, Genfben, de csak Kyrillosz halála után jutott el rendeltetési helyére, stb. De hamar híre ment „eretnekségének”, mire a szultán megölette, holttestét a tengerbe vettette. Halálával mozgalma megszűnt, annak ellenére, hogy a főpapok mellett mások is szimpatizáltak törekvéseivel.

A papság és a nép között nincsenek dogmatikus választófalak. A papok egyszer megházasodhatnak a felszentelésük előtt, s csak lányt vehetnek feleségül (szüzet), özvegy, vagy elvált asszonyt nem. A püspök azonban ún. „feleséges ember” nem lehet. A keleti egyház templomaiban a híveket egy fal (ikonosztázion) /díszes kép- állvány/ választja el a szentélytől. A pap (pópa) a szertartást a szentélyben az ikonosztázion rácsain keresztül sejtethető oltár előtt végzi. Az elkülönítés egyrészt érzékelteti (a néppel) a pap kiváltságos helyzetét, másrészt a szertartás misztériumi mivoltára emlékeztet. A papság 3 rangszerinti csoportba sorolható:

1. diakon (imádságok és felolvasások elvégzése),
2. pap /pópa/ (keresztelés, úrvacsora, olajjal való megkenés) misztériumok kiszolgálása,
3. püspök (papavatás, oltár-szentelés).

3.2.2. Görög katolikus egyház

A „Kereszténység kezdetei a magyarság körében” c. fejezetben már említettem, hogy a X. század közepén Bizánci papok keresztelik főként az ország keleti részén (Erdély) élő magyar főurakat és bizonyára házuk népét is. A bizánci vallás tehát jelentős szerepet töltött be népünk életében a keresztiség felvételét illetően. A későbbi évszázadokban, főleg a török hadjáratok miatt Magyarországra menekült ún. „rákok”¹⁷, amely elnevezés, mint gyűjtőfogalom, magába foglalta a szerbeket, makedónokat, görögöket a Duna mentén és ÉK-Magyarországon, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén telepítik le. Thurzó György 1616-ban kelt adománylevelében „Deli Száva vezénylete és kapitánysága alatt álló vitéz és serény katonái” részére adta Dorogot¹⁸. (Hajdúdorog). A magyarországi görög katolikus egyházmegye központja Munkács lett – 1770 körül vált önállóvá – addig az egeri püspökségtől függött¹⁹. Első önálló püspökségüket 1771-ben XIV. Kelemen állította fel Munkácsra, ebből alakult ki 1918-ban az eperjesi püspökség. A magyar nyelvű görög katolikusok egyházmegyéje a Hajdúdorogi egyházmegye, Nyíregyháza székhellyel, 1912-ben létesült. Miskolc körzetében, ezen kívül van egy apostoli adminisztráció is. A görög katolikusok elismerik a pápai primátust és mind-

17 Sz. Kürti Katalin: Hajdúdorog, Székesegyház 179p. TKM Egyesület Bp. 1989.

18 Sz. Kürti Katalin: Hajdúdorog, Székesegyház 179p. TKM Egyesület Bp. 1989.

19 Sz. Kürti Katalin: Hajdúdorog, Székesegyház 179p. TKM Egyesület Bp. 1989.

azon dogmákat, amelyeket a római katolikusok hisznek. Megtartották viszont keleti (Bizánci) liturgiájukat, s megőrizték ősi, keresztény hagyományaikat.²⁰

3.2.3. Reformáció

A keresztény vallás sosem volt egységes: „az egy akol egy pásztor” eszménye – az a gondolat, hogy valamennyi ember Krisztusban higgyen és egy közösségbe tartozzék – mindig csak eszmény volt és az is maradt! Már Jézus legszűkebb köre sem volt egységes. Ott volt Júdás, aki elárulta, Péter, aki megtagadta, Tamás, aki nem hitt saját szemének sem... Az államvallássá emelést követően az ariánus szakadás megtörténik már a IV. században, de ugyanakkor Kelet-Nyugat ellentéte – melyet az Egyházszakadás c. részben taglaltam véglegesen megosztotta a kereszténységet. Ugyanekkor párhuzamosan **különféle vélemények**, a Biblia olvasása közben sajátos, **egyéni és egyedi értelmezések, magyarázatok** láttak napvilágot. Ezek **nyílt, vagy burkolt formában szemben állást, vélemény-különbséget jelentettek a római egyházzal (pápával) szemben**. Ezeket a törekvéseket, eszméramlatokat **eretneknek minősítették**, így a terjesztőiket és a tagjaikat (tanítványokat) **üldözték**. A katolikus egyház a középkorban komoly, nehéz harcokat vívott az **eretnekekkel**, akiket általában tűzhalálba küldtek. E kivégzési nemnek százezrek, milliók estek áldozatul a középkorban. Az **inkvizíció** egyházi intézményét az eretnekség elleni küzdelemre hozták létre, mely a legkegyetlenebb és választékosan brutális módszerekkel (kínzásokkal és kínvallatásokkal) bírta szóra, beismerő vallomástételre az eretneket.

A reformáció alapja, alapgondolatai már a XIV. század közepén kezdett kialakulni, megfogalmazódni Angliában. John **Vyclif** oxfordi tanár, a teológia doktora **12 kötetes** munkájában a „**Summa theologiae**”-ban kifejti

- az egyházi élet legfontosabb kérdésévé a hatalom és a pénz lett, s emellett az evangélium más kérdései teljesen háttérbe szorulnak.
- az egyházat vissza kell téríteni az apostoli szegénységre.
- az egyháznak nem az a hivatása, hogy világi hatalomra törekedjék, világi dolgokban a király a pápa fölött áll.

Gondolatait 18 tételben foglalta össze, s művének óriási visszhangja volt. Támadások érték, **a pápa 5 bullát** küld ellene, **Vyclif 33 konklúzióban védekezik**. Ellenfeleinek ilyen feleleteket ad:

- a vallás és az egyház kérdésében nem az egyház, hanem a biblia igazsága a döntő.
- az egyház eszménye nem a pápa, hanem Jézus Krisztus.
- senki nem léphet fel azzal az igénnyel, hogy Krisztus nevében uralkodjék.
- Krisztusnak nincs helytartóra szüksége.
- az egész hierarchia evangéliumellenes intézmény.
- az Újszövetségben a püspök és a pap között nincsen különbség.
- az igaz egyház nem a katolikus egyház.
- az egyháznak nem hatalomra és a hatalmát támogató harcos csapatokra van szüksége, hanem arra, hogy Jézus Krisztus vallását minél jobban megismerje.

Ez előre vetíti a Biblia lefordítását angolra, közkinccsé kell tenni, hogy a nép is olvashassa.

Kifejtette a szentségekről, az úrvacsoráról szóló nézeteit. Tanait tanítványai a nép körében terjesztették, működését akadályozni próbálták, de elnémítani nem. 1384. december 28-án halt meg, de tanai tovább éltek. Egyik **jelentős követője Sir John Oldcastle**, aki a birtokain megtúrta az igehirdetőket, se parasztjait, se munkásait nem zaklatta, azért mert Vyclif tanait magukévá tették, sőt maga is e nézeteket vallotta, amiért elítélték és máglyahalállal fejezte be életét 1417-ben.

Az **új tanítás átkerült Csehországba** méghozzá egy dinasztikus házasság „melléktermékeként”. II. Richárd angol király feleségül vette a cseh Vencel húgát, Annát. Az eljegyzési és a lakodalmi kö-

²⁰ *Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon Kossuth Könyvkiadó Bp. 1975.*

vetek beleélték magukat az angol napi-kérdésekbe, melyek között leginkább izgalmas az egyház és az állam viszonya volt. Így **a követek magukkal vitték cseh földre Vyclif tanait**. Vyclif gondolatvilága – főleg az egyházpolitikával foglalkozó – **teljesen megfogta Husz Jánost**, aki pap, tanár, 1400-ban a prágai egyetem rektora volt. Hirdette Vyclif tételeit szó szerint, minek következtében tanártársai, maga a király is elpártolt tőle, kérte Huszt, hogy hagyja el Prágát, ami azt eredményezte, hogy **beszédei révén egész Csehországot az eretnekség fészkévé tette**. A Konstanzba 1414-ben összehívott zsinat egyik fő feladata Husz tételeinek megvitatása volt. Királyi menlevél, biztosíték és pápai szimpátia ellenére elfogatták, tételei visszavonására kötelezték, melyre nem volt hajlandó. **Eretnekként égették meg 1415 július 6-án**. Halála óriási felháborodást váltott ki a cseh népben, akik még a prágai érseki palotát is ostrom alá vették, az érsek csak nagy nehézségek árán tudott Prágából elmenekülni. Mindezek ellenére a bosszú tovább folytatódott, elfogták Husz János barátját – azt, aki Angliából Vyclif tanait hozta: **Prágai Hieronymust**. Tanainak visszavonása ellenére 1416 májusában őt is megégették. Ezek is közvetlen előzményei voltak a huszita felkelésnek, amelynek elsősorban vallási mellett, hatalmi és személyi becsvágyakon alapuló egyéni törekvések is voltak. E témának zárásaként megállapítható, hogy a XVI. századi nagy reformáció semmi újat nem hozott; az angol földről cseh-huszita – mozgalmat indított el, így a Vyclif által megkezdett reformáció lett átplántálva Közép-Európába.

A katolicizmus (a.m. általános, egyetemes) és a protestáns (a protestál szóból: tiltakozik, érélyesen visszautasít valamit) egyházak, egy vallás különböző irányai csupán, melyek egymáshoz való viszonyában csak az az érthetetlen, hogy a SZERETET e vallásában hogyan férhetett meg az egyes irányok közt annyi gyűlölet, indulat, szeretetlenség és embertelenség, amennyi az eretnekek ellen való küzdelmekben, az ellenük indított keresztes hadjáratokban, az állandósított inkvizíció intézményében, a reformáció és az ellenreformáció vitáiban, küzdelmeiben, és háborúiban kifejezésre jutott. A keresztény egyháztörténet e borzalmaiért nemcsak azok az uralkodó egyházak felelősek, amelyek a legnagyobb fanatizmussal ragaszkodtak minden álláspontjukhoz, hanem a felelősségben legalább is osztoznak azok a politikai erők, amelyek az egyházak álláspontjait kihúzott kardjukkal, bakóikkal, pribékeikkel, verpadjaikkal, máglyáikkal, siettek megtámasztani.²¹

Luther Márton 1483. november 4-én Eislebenben született, egyetemet Erfurtban végezte. 1505-ben váratlan elhatározással belépett a Szt. Ágoston rendbe, ahol már 1507-ben pappá szentelték. Egy évvel később Wittenbergbe helyezték át, ahol az egyetem tanított, s 1512. októberében teológiai doktorrá nevezték ki. Sokat gyötrődött vallásos kérdéseken, bibliamagyarázó előadásokat tartott. A Bibliával való foglalatosság közben Luther reformteológussá vált. **1517. október 31-én közzétette 95 tételét**, melyek igazából nem reformátori programpontok, hanem

1. evangéliumi álláspontok, a hit megszólaltatása: „Mikor urunk és mesterünk Jézus Krisztus azt mondja: Térjete meg(!), azt kívánja, hogy a hívek egész élete bűnbánat legyen”.
2. Állást foglalt a szentségek üzletszerű árulása ellen.
3. Szembefordult a pápasággal, s a hívek kizsákmányolása helyett egyházi eszménynek azt ajánlja, hogy abban az isteni kegyelemben, ami fölött rendelkezik, ne pénzért, hanem szeretetből részesítse híveit életükben és haláluk után is.

Alig két hét alatt egész Németország területén megismerték tételeit. A bűnbocsánat árulása (un. búcsúcédulák) mindenfelé nagy felháborodást okozott, a püspökök, tudósok mind hallgattak. Általános véleményként terjedt Lutherről: végre akadt egy bátor ember, aki a macska nyakába merte kötni a csengőt... A tételeinek visszavonására és hallgatásra próbálták rávenni, ő azonban hajthatatlan maradt. X. Leó pápa kiátkozással fenyegette, de Luther 1520. december 10-én elégette a pápai bullát, ezzel megszakította a katolikus egyházzal a közösséget. V. Károly császár a lutheránusokat és a katolikusokat 1530-ban összehívta kibékítés céljából az augsburgi birodalmi gyűlésre, melyen Luther hívei beterjesztették az „Ágostai Hitvallást”, melyet Luther tanai alapján **Melanchton** állított össze.

²¹ Szimonidesz Lajos: *A világ vallásai*. Könyvértékesítő vállalt Bp. 1988. (a kötet a Dante Könyvkiadó által 1928-ban kiadott két kötetes munka egy kötetben megjelenő utánnymása.)

A katolikusok ezt nem fogadták el, sőt cáfolták, ezért Melancton megírta az „Ágostai Hitvallás védőiratát”. Megalakították a **schmalkaldeni szövetséget** azzal a céllal, hogy megvédjék magukat a katolikusok esetleges támadásai ellen. A szövetség tagjai elfoglalták az egyházi birtokokat, megszüntették a kolostorokat. 1555-ben kötötték meg az augsburgi vallásbékét, mely szerint a katolikusoknak és az augsburgi hitvallás követőinek kötelező egymással békességben élni. A lutheránusok megtarthatták azokat az egyházi javakat, amelyeket korábban lefoglaltak, de a további foglalások jogtalanoknak minősültek.

Jogosnak ismerték el a „cuius regio, eius religio” (akié a föld, azé a vallás) elvet. Aki nem akarta követni a tartományi fejedelmek vallását (Németország), az szabadon elvándorolhatott. Ezzel Luther követői véglegesen különváltak a katolikus egyháztól, de elhatárolták magukat a reformáció egyéb irányzataitól is: létrejött az **ágostai** (lutheránus) **evangélikus** vallás.

A Luther által indított reformáció gondolata Svájcba is áterjedt. **Ulrich Zwingli** zürichi lelkész emelte fel szavát a svájci parasztok mellett, hogy a pápa szolgálatába ne lehessen, mint zsoldosokat állítani. Ellentétbe került a pápával és a kantonok püspökeivel, viszont a világi hatóságok támogatását élvezte. Így indulhatott a reformáció Svájcban is 1524-től. Ez azonban fegyveres harchoz vezetett, s 1531-ben a zürichiek kappelni vereségével végződött, amely háborúban maga Zwingli is meghalt. A kappelni béke eredménye azonban lehetővé tette, hogy Zwingli követői megmaradjanak saját hitük mellett és kiépítsék egyházszervezetüket, melyben a vezetés a püspököktől a városi tanács kezébe került át. Az **anabaptisták** a Zwingli által reformált területen is felléptek, azonban erőszakkal elnyomták őket.

Anabaptizmus²²: (az anabaptizmo = újra keresztel görög szóból. A XVI. századi reformáció népi irányzata, amely a szegény és elnyomott néprétegek követeléseit fejezte ki vallási formában. Kezdetben békés formában tiltakozott az elnyomás ellen, hívei elfordultak a romlottnak tartott világtól és várták a Bibliában – értelmezésük szerint – megígért boldog ezeréves birodalmat, amelyben Jézus Krisztus a hatalmasokat megalázza, a szegényeket felmagasztalja. Az egyházi dogmákat elvetették, és csak azt tanították, ami a Bibliából világosan kiolvasható. Megszüntették a gyermekek keresztelést, illetőleg a felnőtteket újra keresztelek. (innen az elnevezés is). Az anabaptista szektát Münzer Tamás (1490-1525) zwickaui lelkész harcos, antifeudális mozgalommal fejlesztette. 1524-ben nyílt fegyveres harc indult meg a földesúri elnyomás ellen, de a parasztháborút (Frankenhausen) vérbefolytották, Münzert elfogták, kegyetlenül megkínozták és kivégezték.

Zwingli halála után a svájci reformáció **Kálvin János** vezetése alá került. Kálvin a franciaországi Noyonban született 1509. július 10-én. Párizsban tanult, humanista körökkel volt barátsága, Luther műveit itt ismerte meg, amiért el kellett hagynia a francia földet. 1536-ban, Bázelen adta ki az evangéliumi kereszténység tanainak összefoglalását („Institutio religionis Christianae-t”), amelyben világos rendszerbe foglalta a reformáció alapelveit. Genfben, 1541-ben vezette be új egyházi rendszerét: a (kálvini) **református vallást**. Kérlelhetetlen és autokrata, nagy műveltségű, és nagy befolyással bíró ember volt. Genfben menekült külföldinek (főleg francia) adatott polgárjogot, hogy státuszát megerősíthesse a tősgyökeres genfiekkal szemben.

A **reformáció** eszméi **Magyarországra** is eljutottak, erre utal, hogy a budai országgyűlés 1523-ban, határozatot hozott melynek értelmében az összes lutheránusokat, mint nyilvános eretnekeket fejt, és jószágvesztéssel kell súlytani. Az 1525-ös rákosi országgyűlés, pedig előírta, hogy a lutheránusokat meg kell égetni. E szigorú törvények ellenére is Magyarországon elsősorban a német városokban a reformáció gondolatai, melyet a társadalom minden rétege rokonszenvvel fogadott. A lutheri reformáció mellett hamarosan jelen volt a kálvini, sőt a mezővárosokban, falvakban, az alsóbb néprétegek körében az anabaptizmus, és az unitáriusok vallása is hódított. Habsburg területen a katolikus egyházat az államhatalom védte, de Erdélyben már az 1556, 1564, 1568. évi országgyűlések egyenlő jogokat biztosítottak a reformáció minden irányzata számára. A török hódoltsági területen is

22 *Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1975*

szabadon terjedhetett a reformáció. A vezető szerepet a kálvini irányzat vette át, mint a nemzeti szabadságküzdelmek kibontakozásának leginkább megfelelő vallási ideológia. A magyarországi reformáció is nagy szerepet játszott a kultúra terjesztésében (pl. 1590 Vizsoly Bibliafordítás és nyomtatás, Károli Gáspár), a magyar nyelvű irodalom kibontakoztatásában, iskolák felkarolásában, stb.

Az unitáriusok a reformáció talaján megszületett vallási irányzathoz tartoznak. „Egy Istennünk!” – hirdetik, s tagadják a szentháromságot. Magyarországon, elsősorban Erdélyben, Dávid Ferenc terjesztette el. Tanaiért bebörtönözték, - elvetette Krisztus imádását. Magyarországon önálló unitárius püspökség működik.

3.3. KERESZTÉNY JELKÉPEK

A korai kereszténység elsődleges kifejezési eszköze a **szó**, a **beszéd**, az **írás** volt és csak valamivel később jelent meg a hittartalom vizuális megformálására a **kép**, a **szobor**. A kép, a szobor iránti gyanakvás – mint ahogy az előzőekben, főleg az egyházszakadás egyik vitatémájaként már említettem – egészen a VIII.-IX. századig nem szűnt meg teljesen, de a művészi ábrázolás ennek ellenére polgárjogot nyert az egyházban. A kezdeti és a később is időnként megnyilvánuló idegenkedést magyarázza részben az ószövetségi képtilalom, részben a tény, hogy a **kép** és **szobor** fogalmakhoz a **bálvány** fogalma asszociálódott, ami ha nem is tette lehetetlenné, de gátolta a képábrázolás alkalmazását. A vizuális kifejezés iránti igény azonban erősebbnek bizonyult, mint a tiltó folyamat. A **hittartalom látványszerű megjelenítésénél a keresztények is koruk adott formavilágához nyúltak**, ugyanazokkal a **formaelemekkel** és **kompozíciós sémákkal** éltek, mint a **pogány mesterek**. A vizuális megjelenítés formai elemeit a görög – római világ szolgáltatta, a sajátos jelentést és tartalmat pedig a keresztények adták az öröklött képelemeknek. Az első öt évszázad alakította ki azt a keresztény jelképrendszert, amelyek nélkül a középkori műalkotások, a templomok jel és embléma-rendszere ma sem lenne érthető.²³

A következőkben röviden – a teljesség igénye nélkül – áttekintjük a szimbólumokat, azok jelentéstartalmát.

(1) Templom Az egyház /ecclesia/ mindig ott van, ahol a hívek az eukarisztia megünneplésére összegyűlnek – jelkép – jelen van Krisztus a kenyérben – ostyába és borban. Jézus saját testét képletesen templomnak (naosz) nevezte az evangéliumokban, s az eszme tovább él az apostoli iratokban. A templom sohasem egyszerűsödött „Isten lakóhelyévé”, annak ellenére, hogy az elnevezések (basilica, dominicum) erre utaltak.

(2) Pálma A zsidóság egyik nagy ünnepének a „sátoros – ünnepek”-nek „kellékeként” került a keresztény értelmezés szerint, mint győzelmi jelkép. „Az első napon vigyetek magatokkal szép gyümölcsöket, pálmaágakat, pataksenti fűzfaágakat, stb.” Miután hét napon keresztül sátorban laktak az ünneplők, a nyolcadik napon körmenetben vonultak el jeruzsálemi templom oltára körül egyik kezükben tartva a „**lalub**”-ot, a másik kezükben „**etrog**”-ot. A „**lalub**” = mirtusból, pálmaágból, és fűzfaágból készült csokor. Az „**etrog**” a paradicsomi életfa gyümölcsét jelképezte. A kőkoporsókon gyakran alkalmaznak **pálmaágdíszítéseket**, itt a halhatatlanágot, illetve annak reményét jelképezi.

(3) A koszorú győzelmi jelkép. A verseny, az „agón” győztesének koszorújához az ágakat, külön erre a célra szentelt olajfáról metszették. A rómaiak szemében a bátorság, a harciasság és a hősiesség jelképe volt. A katona koszorúja a megnyert csatát jelképezte. Rómában a győztes hadvezérnek mirtusból készített „corona ovantis” járt. A versenyek elfajulása – a császárkorban cirkusz lett belőlük – de a koszorú becsülete ekkor is megmaradt, a győztest, még ekkor is megillette. A koszorú

²³ Vanyó László: *Az ókeresztény művészet szimbólumai. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Kiadója, Bp. 198*

a keresztényeknél a Jelenések könyvében /Jel 2,10/: „Aki hűséges mindhalálig, annak adom az élet koszorúját”. Vagy az Izaiás mennybemenetele c. apokrifben a próféta belépve a hetedik égbe felölti a fehér ruhát és felteszi a koszorút. „Kövessétek tehát józan gondolkodásban az ő jószívűségét, hogy ti is hordhassátok egykor majd a dicsőség koszorúját.”

A keresztény írásokban a koszorú a „hervadhatatlan”, „győzelmi”, a „dicsőség koszorúja”, az „élet koszorúja”, a megkoronázás koszorúval nem jelent mást, mint tanúságtételt, a vértanúság elnyerését, beteljesedést. Ezt a cselekményt képen többféleképpen ábrázolják: Isten keze a felhőkből kinyúlva adja a koszorút, vagy a vértanúkat Krisztus koszorúzza meg, a vértanúk kezükben hordják a koszorút, a koszorút vagy galamb, vagy más szent hozza nekik. Krisztust tövissel koszorúzták /koronázták/ meg, eltörölve minden ősi átkot, szent fejével kiirtva a földből burjánzó tövist, mely a bűn következménye volt.

A koszorúzás a tisztelet kifejeződése volt a római kortól kezdődően a mai korig bezáróan.

(4) A szőlő. „A szellemi szőlőtő a Megváltó, a szőlővesszők és az indák a Szentek, akik hisznek benne, a fürtök a vértanúk, a szőlőhöz szúrt karók a szenvedést jelképezik, a szüretelők az angyalok, a kosarak melyekbe a termést gyűjtik az apostolok, a prés az egyház, az erős bor a Szentlélek.” Veronai Szent Zénónál az alábbi olvashatjuk: „A szőlőről szóló példabeszéd hosszas fejtegetést igényel szeretett testvéreim. Az Úr szőlője először a zsinagóga volt, mely szőlő helyett vadszőlőt termett. Az Úr ezen felháborodott, másikat ültetett, akarátának megfelelőt, anyánkat, az egyházat. Művelte azt papjai gondossága által... kezdett bőséges termést hozni. Ezért vannak köztetek új hajtások...”

(5) Az élő víz. Profán értelemben a folyóvizet jelenti az állóvízzel szemben. **Rituális** értelemben az élővíz **keresztvizet** jelenti. Biblikus értelemben az élő víz forrása, **maga az Isten**, aki az életnek is forrása.

A víznek azonban van – a kereszténység szempontjából is – másik fontos szimbolikája, ami a tisztítással, és a tisztulással kapcsolatos. Aranyszájú Szent János és Szent Beszileiosz homíliában (szentírás magyarázat) olvasható: „...a víz ugyanis mindent mos, öntöz és tisztít. Egy ugyan a víz természete, a terményekben azonban sokféleképpen oszlik el: a szőlőben savanyúság lesz, az olajban édesség, a liliomban fehérség, a rózsában piros szín, a gyümölcsben tápláló erő, a fában növekedést adó erő, ital a négy lábúaknak, felneveli a halakat, az emberi testeket megtisztítja. Amennyiben élünk, a víz által élünk... valahányszor felüdülünk, a víz üdít fel minket.

(6) A hal görögül **I X O Y E**. **I** = észousz **X** = risztosz **O** = eou **Y** = iosz **E** = ótér. Jelentése: Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó! A hal a teremtés jelképe, a vízben élő hal jelzi, hogy a „víz élő”. A hal a vízben a megkeresztelt emberre utal. A halszem mindig nyitva van, nem „pislog”, nem alszik, állandóan ébren van. A halszemnek ez a tulajdonsága alkalmas volt arra, hogy kapcsolatba hozzák az örök élettel.

(7) A hajó. „Az egyház egész ügye hasonló egy nagy hajóéhoz, mely nagy viharban sokféle helyről jött embereket szállít, akik a jó királyság egyetlen városában kívánnak lakni. Ennek a **hajónak ura legyen nektek Isten**, legyen **kormányosa Krisztus**, az alkormányosa a püspök, a matrózok a presbiterek, az oldallegénység felügyelői a diakónusok, a vitorla kezelői hasonlítsanak a katekétákhoz, az utasok a testvérek tömegéhez, a mélységhez hasonlítson a világ, az ellenszelek a kísértésekhez, az üldözések, veszélyek és mindenféle szorongatások az óriás hullámokhoz, a szárazföldi fuvarlatok pedig a tévedés és álnokság prófétáinak beszédeihez.” Hippolütosz így fogalmaz: „A tenger a világ. Az egyház hajóként hánykolódik a hullámokon, de el nem süllyed, mert tapasztalt kapitánya van; Krisztus. Középen a halál fölötti győzelem jele. A kereszt, vagyis az Úr keresztjét viszi magával. A hajó tatja Kelet, fara Nyugat, szélessége Dél, kormánylapátjai a két szövetség, kifeszített vitorlája Krisztus szeretete...” A hajó fája a keresztségre utal (Krisztus keresztjére), a víz a „hit”. A hajó/bárka (Noé bárkája) = az egyház szimbolikája.

(8) **Illés szekere.** A „megvilágosodás kocsi, mely Istenhez visz.” A kocsi testet, mint a lélek úti-társát jelenti. (Pogány hitvilágban is: „Az istenek minden biztonnal, azért adták a testet, hogy az kocsiként szolgáljon a léleknek.” Nüsszai Gergely így beszélt: „Gondolatunk Illéshez hasonlóan, tűzkocsin emelkedik fel, és az viszi a mennyei szépségek felé,” majd okfejtésében „a megtestesülés jelképének értelmezi Illés szekerét, mely a mennyből lejön a földre, hogy az égbe emelje a mi emberi természetünket.” A „mennybe vivő szekér” **Illés szekerére** utal, azonban konkrét értelemben a **keresztiséggel azonos**.

(9) **Az eke és a bárd.** Izaiás próféta (Iz 2,3 - 4) „Sionból jön a törvény és az Úr szava Jeruzsálemből... Ő tart majd ítéletet a nemzetek között, s igazságot szolgáltat sok népnek. Ők meg ekevassá kovácsolják kardjukat és lándzsájukat szőlőmetsző késsé. Nemzet nemzet ellen nem emel kardot, és nem tanul többé hadviselést...” Az eke tehát, Krisztusban egyesített két természet jelképe, a vas az Ige, a fa az emberi test. A bárd/fejsze/balta ugyanazon anyagokból készült, ezért végül mindkét szer számot azonosították a kereszttel.

(10) **A mágikus négyszög, vagy a „SATOR” – formula** 25 betűje öt szót ad: „SATOR”, „AREPO”, „TENET”, „OPERA”, „ROTAS”. A négyszög bal felső sarkából indulva jobb felé és lefelé indulva is ugyan azokat a szavakat kapjuk.

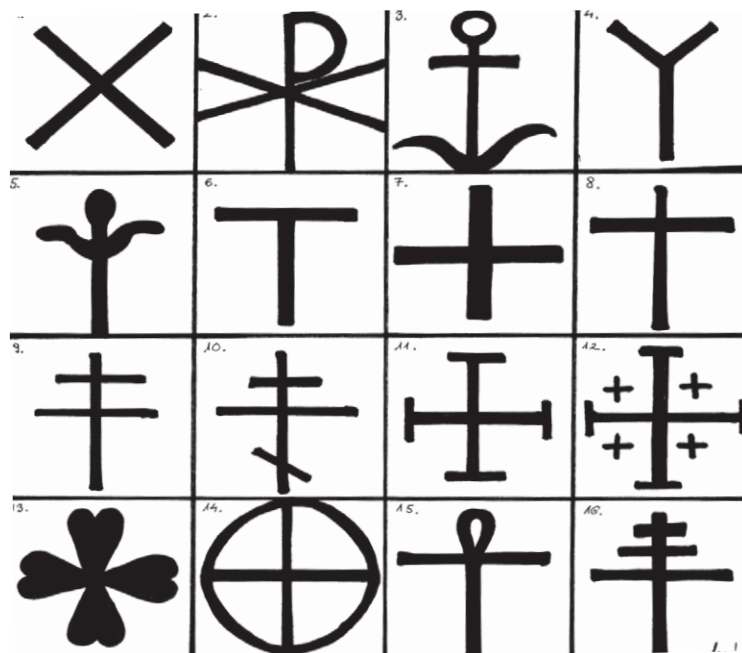
1.	2.	3.
S A T O R	R O T A S	S A T O R
A R E P O	O P E R A	A R E P O
T E N E T	T E N E T	T E N E T
O P E R A	A R E P O	O P E R A
R O T A S	S A T O R	R O T A S

A „sator” a „**magvető**” az evangéliumban: az a szó az 1. és a 2. oszlopban is a négyszög kerete. Kiolvasható – némi fantáziával az: „ARATOR” = **földműves, szántóvető** főnév és az „ARET” = **szánt** ige is. „Sator arator aret” = a vető földműves szánt. Ami bizonyosan kiolvasható a négyszögből, amit általában elfogadnak a kutatók is: „Sator opera tenet (rotas), a következő szövegben így fordul elő: „spiritus vitae erat in rotis, et aspectus rotarum et opera quasi sit rota in medio rotae” azaz: **a kerek****ek koncentrikusan helyezkednek el, mint az ég szférái, amelyeken van Isten trónja.** A Jelenések könyve 4. fejezete hasonlóan írja le Isten trónját, s ezt ábrázolják a ravennai mozaikok is.

(11) **A „tau” és a kereszt.** Az ókeresztény iratok a görög „Tau” hozták kapcsolatba a kereszt alakját. A quamrai közösség a messiás közösségéhez tartozónak tekintették magukat, és a közösséghez tartozás jele volt a „tau”, amelyet Ezekiel próféta látomásában az angyal tesz a kiválasztottak homlokára. A Jelenések könyvében is megtalálható a „tau”, az angyal Isten pecsétjével jelöli meg Isten szolgálóinak homlokát. A héber „tau” viszont sosem jelenthette a keresztet, mert nem is hasonlít a keresztre. Krisztus korában a „tau”-t kétféleképpen írták: „+”, vagy „X” alakban, ami látható is az I. századi Palesztinában készült szarkofágokon, de a II. században már azonosították a „khi”-vel (X).

A keresztfa, mint büntető eszköz két gerendából állt. A függőleges szára állandóan a vesztőhelyen állt (stipes), a másikat, a vízszintes szarat (patibulum) az elítélt a vállán vitte a vesztőhelyig. Sok-sok téves ábrázolással ellentétben, Krisztus nem az egész keresztet, csak annak egyik gerendáját hordozta Golgotáig. A két gerendát kétféleképpen lehetett egymáshoz erősíteni, vagy úgy, hogy háromágú lett /T = crux comissa/, vagy úgy, hogy négyágú lett /+ = crux inmissa vagy capitata/. Azt, hogy Krisztust három szöggel szegezték keresztre, Nazianzoszi Szent Gergely említi először. A három szöggel való megfeszítés feltételezi, hogy a lábakat egymásra rakva keresztbe, egyetlen szöggel ütötték át.

A keresztre feszítést akkor ábrázolták a keresztények, amikor már nem kellett tartani a pogányoktól és a gúnyolódásoktól. A hellenisztikus ábrázolásokon Krisztus szakálltalan, a szír típusú ábrázolásokon szakállas. Mindkét formán lehet ujjatlan köntös, vagy egy kendő, a felsőtest szabadon hagyásával.

A legkorábbi keresztre feszítés ábrázolás 586-ból maradt fenn a firenzei Laurentiana Könyvtár „Rabbula-kódexében”. A kép azonban már másolat. Mivel a római százados feje fölötti felírás „Longinosz”, arra lehet következtetni, hogy az eredeti görög munka volt, amiről a másolatot készítették.

A Rabbula-kódex miniatúráján a vonalvezetés egyszerű, Krisztus mintha élne a kereszten, a colobiumnak nevezett ujjatlan ruhában van, lebegni látszik, a szeme nyitva van, ami az élet jele, de oldala át van döfve, onnan vér és víz folyik ki, ami a halál jele az evangélium szerint. (Jn 19,34: „Amikor Jézushoz értek, és látták, hogy már meghalt, nem törték össze lábszárcsontját, hanem az egyik katona lándzsájával átdöfte oldalát, ahonnan azonnal vér és víz folyt ki.” A kódex első ilyen ábrázolása nem a megölés pillanatát hangsúlyozza. Jézus szemét nem azért ábrázolja nyitva a művész, mert még a halál előtti pillanatot akarja bemutatni, hanem ellenkezőleg, ki akarja fejezni, hogy az IGE (Logosz, azaz Krisztus istensége) a halálban sem hagyta el az emberi természetet. Krisztus halála nem az isteni és az emberi természet szétszakadását jelenti, s ez az ábrázolás nem a „valóságot” akarja visszaadni, hanem Jézus halálának teológiai tartalmát kívánja megjeleníteni.

Az ikonográfiákban meghonosodott fontosabb keresztformák:

1. a görög „khi” betű, melyet **András-keresztnek** is ismernek. Szent Andrást ilyen formájú keresztre feszítették, ami a szentnek az attribútuma is egyben. (
2. a görög „khi” és a görög „rho” **Krisztus** – Christos – **nevének első betűiből** összeállítva.
3. a II. században gyakori volt a **horgonyba (anchora) rejtett kereszt**.
4. Az un. **villáskereszt** később „életfa” motívummá önállósult.
5. ugyancsak a II. században használatos a **szigonyba (tridens) rejtett kereszt**.
6. az un. **Antonius-kereszt**, a „crux comissa”, melyet a kivégzéseknél használtak.
7. az **egyenlő szárú kereszt** „crux Immissa”, amelyet görög-, vagy bizáncinak is neveznek.
8. a „cux Immissa” másik megjelenési formája, melynek függőleges alsó szára hosszabb: ez az un. **latin kereszt**.
9. **kettős kereszt** felső, kisebb vízszintes szára a keresztre feszített fölött lévő felirat támlára utal: ide írták az elítélés okát, vagy – mint Krisztus esetében – nevét és titulását, illetve annak rövidítését: INRI. („Jésus Nazarenus Rex Iudem” = Názáreti Jézus a zsidók királya). Hívják

apostoli keresztnek is, mert az érsekek, pátriárák címerjele is. Szent István király „apostoli” cselekedeteire utalva – lehetővé tette az egész magyarnép megtérítését – **magyar keresztnek** is hívják, mely a hivatalos magyar címer egyik eleme is egyben.

10. az **ortodox kereszt**, melyen 3 keresztszár van, az alsó ferdén álló utal Krisztus keresztjének lábtámaszára.
11. a **talpas-**, vagy „**mankós**”-kereszt.
12. a **jeruzsálemi kereszt**, amelyen, a talpas keresztben belül négy kisebb kereszt található, így együtt az öt kereszt Krisztus Öt Szent Sebére utal.
13. a **máltai kereszt**, a Máltai Lovagrend jelképe. Nyolc csúcsa a Nyolc Boldogságra utal.
14. a **körkereszt**, ami egyben ősi Nap – szimbólum, de a négy égtájat, vagy a négy évszakot is jelenti.
15. a **füles kereszt** az egyiptomi hieroglifák élet szimbóluma, ezért a kopt keresztények átvették, Krisztus keresztjének az ábrázolására.
16. a **pápai kereszt**, melynek felül három vízszintes ága van.

(12) Jákob csillaga. A katakombák festményein gyakran ábrázolt, és keresztények „Betlehemi – csillagával” azonosított égi jel, melyet a próféták, de maga Mózes is megjövendölt. A XII pátriárka végrendelete c. zsidó/keresztény iratban ez olvasható: „csillag felkél az ég boltozatára, mint király, a Nap napján a tudás fénye fog szétáradni, és az egész földön magasztalni fogják mindaddig, amíg fel nem vették.”

(13) A zodiákus – a 12-es szám: (Állatöv – az égboltnak a nappályá két oldalán elterülő, 12 egyenlő részre (többnyire állat – jegyre) osztott sávja. Kr. e. az I. században, a zsinagógákban a padozaton, színes mozaik képeken ábrázolták az állatöv képeit. A tizenkét zsidó törzs, a tizenkét pátriárka, a tizenkét hónapra osztott esztendő. A keresztényeknél a tizenkét zsidó pátriárka helyére a tizenkét apostol kerül.

(14) A jó Pásztor. A pogány ábrázolásokon is gyakran találkozunk a békés, nyugodt tájban nyáját legeltető juhással. A pásztorfoglalkozás a gondtalanság, a nyugodt vidéki élet szimbóluma volt. A szarkofágokra gyakran faragták a bárányt vállán hordozó pásztor alakját, mely nem áldozati állatot jelentett, hanem mint megmentett lényt. E pogány ábrázolás értelmezhető keresztény szempontból is. Az Ószövetségben is Isten megváltó munkáját így értelmezték: „Mint jó pásztor úgy legelteti nyáját. Karjaiba veszi bárányait, és ölében hordozza őket...” Ezekiel próféta könyvében olvasható: „Íme magam gondoskodom nyájamról, és magam ügyelek rájuk. Amint a pásztor szemlét tart nyája fölött, amikor elszéledt juhait között van, én is szemlét tartok juhaim fölött, amelyek azon a napon szétszóródtak. Hazahozatom őket a népek közül, összegyűjtöm őket az országokból és hazavezérlöm őket. Jó legelőkre terelem majd őket, és Izrael magaslatain lesz a legelőjük. Jó legelőn pihennek majd, kövér legelőn, Izrael hegyein. Magam terelgetem majd juhaimat, és magam telepítem le őket, - mondja az Úr, az Isten. Megkeresem az elveszettet, visszaterelem az elszéledtet, bekötözöm a sérültet, ápolom a beteget, a kövér meg egészséges fölött öröködöm.” A pásztor tevékenységéből kiemeli a gondviselést, a számbavételt a hazahozást, ami a megszabadítással, megváltással, kivezetéssel azonos. Máté evangéliumában így ír Krisztusról, annak megindultságát látva: „Ahogy végignézt az embereken, megesett a szíve rajtuk, mert olyanok voltak, mint a pásztor nélküli juhok: elcsigáztak és kimerültek. Az Újszövetség legrészletesebb pásztorképét Jánosnál olvashatjuk: „Aki az ajtón megy be, az a juhok pásztora. Annak kinyit az ör és a juhok megismerik hangját. Nevükön szólítja juhait és kivezeti őket. Miután kieresztette saját juhait, megindul előttük, és a juhok követik őt, mert megismerik hangját.... Én vagyok a jó Pásztor. A jó pásztor életét adja a juhokért... Én vagyok a jó Pásztor: ismerem enyéimet, és az enyéim ismernek engem, mint ahogy az Atya ismer engem, és én ismerem az Atyát. Életemet adom juhaimért. Más juhaim is vannak, amelyek nem ebből az akorból valók. Azokat is vezetnem kell. Hallgatni fognak szavamra: egy nyáj lesz és egy pásztor.”

(15) Az „orante” általában frontális beállításban ábrázolt figura (férfi vagy nő). Szarkofágokon, katakombák falain láthatók, széttárt kezük jelenthet párbeszédet, segélykérést, fohászkodást, imádkozást. Az orante figurák nem vágyat, óhajt, szomorúságot fejeznek ki, hanem biztonságot, az üdvözült állapot bizonyosságát.

(16) A pelikán ókeresztény emlékeken ritkán fordul elő, viszont a XII. századtól gyakori szimbólum. A pelikán a tisztátalan állatok közé tartozott az Ószövetség szerint nem lehet áldozati állat és fogyasztásra sem alkalmas, a „pusztai pelikán körül” mégis legenda alakult ki. A pusztaság, a romok lakójaként, mint a bánat, bánkódás jelképévé vált. Szereti a magányt, ezért jelentheti a nép magányosságát, elhagyatottságát. Az Úr (Jézus) hasonlóan magányos a pelikánhoz, mert ez a madár csodálatos szeretetet tanúsít a fiókái iránt. Fészket sziklákra, szirtekre rakja, hogy más élőlény által ne legyen megközelíthető. A kígyó (sátán) nem tudja a fészket elérni, mérget szétspriccelve akarja a fiókákat elpusztítani. A fészkeire visszatérő madár ezt észreveszi, szárnyával megütögeti testét, saját vérének cseppjeivel kelti újra életre a kígyóméregtől elalélt kicsinyeit. A saját testét megnyitó madár Jézus sebeire, vérére utal...

(17) A fönix ábrázolás sokkal gyakoribb az ókeresztény mozaikokon, mint a pelikán. A fönix az egyiptomi és a görög mitológiában is megtalálható, a teremtés, a Nap madara. A keresztény ikonográfiában, paradicsomi környezetben leginkább pálmán ülve ábrázolják (phoenix = pálma /görögül/). Gyakran a pávához hasonlóan színes tollazatban ábrázolják, fejét napsugár koszorú övezi. A Nap sugárkoszorúja a glóriára emlékeztetvén a fönixet Krisztus szimbólummá vált.

(18) A bárány jelent a Jó Pásztor ábrázolásokon a bűnbánót, a megtalált bárányt, a megmentett lelket. Az Ószövetségben a bárány menti meg Izsákot, Ábrahám áldozatakor. A bárány áldozatok az egyiptomi kivonuláskor – a bárányvérrel megjelölt zsidó házak ajtaján nem hatolt keresztül a tizedik csapás, stb.

A keresztény egyházban a bárány mindig a győztes Krisztus jelképe, ezért szarvakkal ábrázolták, mert a szarv az erő és a hatalom jelképe. Képi ábrázolásokon fejét rendszerint hátra fordítja: visszanez követőire. A kereszttel, vagy zászlóval ábrázolt bárány a középkorban terjedt el. Már a IV. században ábrázolták felemelt lábbal, ami utalás volt Márk evangéliumában 6, 41 – re mikor megáldotta a kenyeret. Ez az eukarisztikus bárányábrázolás.

(19) Az „élet kapuja”: a szegedi Szent Demeter templom toronymaradványa – mint a város legrégebbi építménye – falába vágott ajtónyílásába Bille János: „Élet kapuja” motívumait láthatjuk. A teljes keresztény élet motívumai a kezdettől a végig jelképeken sorakoznak.

- (1) Az „alfa” az élet kezdetét szimbolizálja.
- (2, 3, 4) **Szentháromság:** Kéz = Atya, Krisztus görög betűs névkezdet = Fiú, a galamb = Szentlélek.
- (5) Az almába harapó kígyó = az eredendő bűn (bűnbeesés) jelképe.
- (6) A bárány a kereszttel, felemelt lábával = eukarisztikus bárányábrázolás, az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit, a kereszttel: a keresztség szentsége.
- (7) Kehely – ostyával = oltári szentség.
- (8) Babérlevelek = bérálás szentsége.
- (9) Ostor = bűnbánat szentsége.
- (10) Két szív lángja összelobban = szeretet, eljegyzés.
- (11) Kereszt két rózsával: boldog keresztény élet.
- (12) Kulcsok = A „földi” egyház, Szent Péter egyháza (kulcs az attribútuma).
- (13) Összekulcsolt két kéz stólával = a házasság szentsége.
- (14) Tövisszörűben elhelyezett kereszt = a házasság utáni komoly keresztényi élet, melyben helyt kell, hogy kapjon a
- (15, 16, 17) Kereszt = hit, Horgony = remény, Szív = szeretet.
- (18) A homokóra = az idő múlására emlékeztet.
- (19) Az olajos edény = az utolsó kenet, és az
- (20) Omega = az élet végét jelképezi.

3.4. KERESZTÉNY NAPTÁR

A naptár időszakokra bontása csillagászati megfigyelések alapján tapasztalt természetes alapegységekkel történt: Az **egy nap** a Föld saját tengelye körüli egy fordulat. A holdfázisok ismétlődésének periódusa az **egy hónap** = 29,53 nap. Az **egy év** pedig a Földnek a Nap körüli keringésének periódusa = 365,2422 nap. A naptárszerkesztés fő problémája, hogy ezek a természetes egységek, egymásnak nem egészszámu többszörösei. A történelem során többféle év volt használatban. Időrendben az első a 12 teljes holdváltozásból álló **holdév** volt, melynek hossza 354 nap. Minthogy a hold év 11,25 nappal rövidebb a tropikus²⁴ évnél, az évszakok kezdete évről évre későbbre tolódott. Ezen úgy igyekeztek segíteni, hogy időnként egy 13. ún. szökőhónapot iktattak be. A gyakorlati élet céljainak megfelelő naptárt azonban csak akkor készíthettek, amikor a Föld egy teljes Nap körüli keringési idejét, a tropikus évet (napév) vették alapul. Holdévet figyelembe vevő naptárt (luniszoláris) használnak illetve használtak a mohamedánok, a zsidók, a régi görögök és a rómaiak is.

Kezdetől fogva viszont napéven alapult az egyiptomi naptár. A jelenlegi naptárunk előfutárát Július Cézár vezette be, az ún. **Julián-naptárt**, Kr.e. 46-ban. A Julián naptárban minden három 365 napos évet egy 366 napos szökőév követ, s ez átlagban 365,25 napos évet ad, s az eltérés a tropikus évtől: 0,0078 nap. Ez a hiba a XVI. századra mintegy 10 napos eltérést okozott. **1582-ben XIII. Gergely pápa naptárreformot** kezdeményezett. Ebben az évben október 4-e után október 15-ét írtak és a következőkben a Julián naptárt annyiban módosították, hogy a századfordulók közül a négyszázzal is oszthatók maradtak meg szökőévek. (Közönséges években a február hó 28, szökőévekben 29 napos). A ma is használatos Gergely naptár (gregorián év) 365,2425 napot tesz ki, az eltérés a tropikus évtől olyan kicsi, hogy kb. 3000 évenként ad ki egy napot, így ez elhanyagolható, további pontosításoknak nincs értelme.

²⁴ TROPIKUS ÉV = csillagászati szakkifejezés, mely szerint két egymást követő tavaszi napéjegyenlőség közötti idő.

3.4.1. A hónapok

JANUÁR Boldogasszony hava, (Bak – Vízöntő) eredetileg Numa Pompilius (Kr.e.715-673) vezette be a kalendáriumba. Akkor a 11. hónap volt és JANUS-ról a kezdet és a vég, a kereskedelem és hajózás istenéről nevezték el. Mindig 31 napos volt, helyét Caesar Caius Julius (Kr.e. 100 - 44) római hadvezér és imperátor változtatta meg.

1. Kiskarácsony Jézus körülmetélésének emléknapja, nagykarácsonytól nyolcadnapra esik.

Újév első napján nem szabad szárnyas állat húsát enni, mert hátrafelé kapar és elkaparja az emberek szerencsáját, helyette malac vagy sertés pecsenye az ajánlott, mert az állat előre haladva tőr és szerencsét hoz. Lencse (leves vagy főzelék) feltétlenül ajánlatos még, mert az sok pénzt jelent.

6. Szentkereszt, vagy Vízkereszt napja, egyúttal a Betlehembe ajándékot hozó három királyok ünnepe. Ekkor a templomokban vizet szentelnek. Ugyanakkor a házszentelés napja is, amikor tömjénnel való befüstölés és szentelt vízzel való meghintés után a pap szentelt krétával felírja a házban lévő ajtók, ólak bejáratára „C+M+B” jelet. (Casper /Gáspár/ - Menyhért - Boldizsár). A gonoszt, a rontást, a bajt, betegséget egész évben távol tartsák a ház lakóitól és az állataiktól is.

18. Piroska (Pirsca v. Prisca) Szent László királyunk Piriska nevű lányának a neve, aki 1105 táján Kommenosz, vagy Komneszosz János görög császári hercegnek, később II. János-ként uralkodó királynak lett a felesége. Eredeti neve a Bizáncban is viselt Irene volt. Elképzelhető, Bonfini által feljegyzett Piriska név az Irene ikerített becézőjéből „Iriska – Piriska” alakult ki.

22. Vince spanyol vértanú, Saragossa (Zaragóza) püspöke oktatja, diakónusként Diocletianus vérengzésének esik áldozatul. Szörnyű kínzások között 304-ben, Valenciában halt vértanúhalált. A szőlőművelők és borosgazdák védőszentje. „Ha megcsordul Vince – tele lesz a pince!” vagy „Ha fénylik Vince – megtelik a pince!” – mindkét rigmus a szép napos időre utal, és akkor jó lesz a szőlőtermés, és sok bort fogadnak be a pincék.

25. Pál (héberül Saul = kicsi, kis termetű ember) Pál fordulása: a keresztény üldöző Pálból – a keresztény vallás egyik legjelentősebb apostola válik (fordul).

„Pál fordulása, ha tiszta – terem mező, puszt! Ha pedig havas vagy nedves – a kenyér lesz nagyon kedves!” (A „tiszta” idő jelentése: verőfényes, napos, felhőtlen, csapadékmentes.)

„Pál fordulása – a tél fordulása.” (Ha Pál napjáig enyhe volt a tél, utána kemény hidegek következnek, vagy fordítva.)

„Pál fordulása – fél tél elmúlása.” („Eddig befelé haladtunk a télbe – most már /Pál napjától/ kifelé.”)

FEBRUÁR böjtelő hava (Vízöntő – Halak) (böjt előtti hónap!) nevét a régi latin FEBRUUS istenről kapta, akinek tiszteletére ebben a hónapban ünnepeket tartottak az élőkre nézve: tisztító, a holtakra nézve, engesztelő áldozatokkal. A januárral együtt hiányzott a naptárból: Numa Pompilius (Kr.e. 715-673) a 12. hónapnak helyezte a naptárba. E hónaphoz tették a szökőnapokat, melyet a hónapok sorrendjének a megváltoztatásával megtartottak. Eredetileg 29 napos volt, de mivel az augusztus hónaphoz tettek 1 plusz napot 28-ra rövidült, csak szökőévben 29 napos.

2. Gyertyaszentelő Boldogasszony napja. Ezen a napon, szent misén a templomokban gyertyát szentelnek. Népszokás e napon gyertyát vinni, vagy küldeni a templomba, hogy a pap megszentelje azt, mert utána hazavivé a falon függő feszület mellé akasztják, és ha a családban, évközben nagybeteg vagy haldokló van, kezébe ezt a szentelt gyertyát teszik.

„Ha fénylik Gyertyaszentelő – az ízéket vedd elő!” (Ízékek nevezik a takarmány /főleg a száraz kukoricaszár/ vastag rostos részét, melyet egyébként az állatok nem ennének meg, de muszáj lesz elfogyasztaniuk azt is, mert még soká fordul jóra az idő, nincs hamarosan kilátás új takarmányra.)

Gyertyaszentelő Boldogasszony napján – népi regula szerint – a medve kicammog a barlangjából, s megnézi az időjárást, ha süt a nap és meglátja saját árnyékát, úgy visszamegy a barlangjába, és tovább alszik, de ha borús az idő, úgy mancsaival kitörli szeméből az álmod, és nem megy vissza a vackába, hanem elindul táplálék után nézni, mert lassan vége lesz a télnek.

3. Balázs napja a vértanúhalált halt 316 táján, Szabasze (örmény) püspöke volt. (Bár már Konsztantin (313) megszüntette a keresztényüldözést). Keleten még 316-ban is folytatódott, melynek során vízbe akarták fojtani, de végül lefejezték.

Balázs-járás, vagy Balázsolás népi szokás többfelé még élő hagyomány: az iskolamester, (a tanító) küldte szét tanítványait gyűjtő körútra a faluban. Egy gyermeket püspöknek öltöztetnek fel, kettőt pedig ministránsnak, mögöttük sorakoztak fakardokkal a többi iskolás fiúk. A következő verssel és néhány kosárral járták be a falut:

*Dicsértessék a Jézus Krisztus!
Én vagyok a Szent Balázs katonája.
Kardom kirántom vigasztalásra,
Süvegem leveszem magasztalásra.
Emlékezzünk Szent Balázsra,
Hogy ma legyen a napja,
Mesterurunk akaratját
Általunk mutatja:
Örömet e háznak, asszonynak, urának.
Hogy betöltsük énekszóval,
Nekünk jól megfizessenek.
Asszony csald meg uradat,
Költsd el keresményét,
Ne sajnáld megoldani
A pénzes erszényét.
A hasunk meg éhes:
Ne sajnáld szalonnádat, nekünk jól megfizess.*

6. Dorottya görög eredetű név, jelentése Isten ajándéka, adománya. Szent Dorottya kappadóciai szűz, aki Diocletianus császár idején vértanúhalált halt.

Dorottya napján a néphit szerint csikorgó hideg szokott lenni. „Dorottya hóval jár!” mondogatják az öregek. „Dorottya még szorítja – de Julianna már tágítja!”

14. Bálint, Valentin, Valentinus = nevének jelentése erős, egészséges. A szentek sorába tartozó Bálint áldozópapot és orvost II. Claudius császár csodának vélt gyógyításai miatt 269-ben börtönbe vetett, majd lefejeztette.

A Valentin – nap a szeretet és a szerelem napja! A rendszerváltás után nyugatról terjedő népszokás, napjainkban nagy „divat”-ként jelent meg hazánkban is. Élő bizonyítéka, annak, hogy egy-egy régi népszokás, amely ma is jelentős, mint pl. a Karácsonyi fenyőfaállítás, vagy a Mikulás-napi ajándékozás ugyanilyen futótűzként terjedt el régen, mint az utóbbi tíz évben a Bálint-napi ünnep. Ezen a napon szeretteinket, szerelmünket ajándékozzuk meg apró, s nagyobb ajándékokkal, melyeket szép színes, általában hivalkodó színű csomagolásban, szívekkel díszítve nyújtunk át.

16. Júlia, Julianna előkelő pogány szülők gyermekeként 304-ben Nikodémiában, mint keresztény vértanú halt meg. Nevének latin jelentése: ragyogó, fénylő. „Dorottya még szorítja – Julianna már tágítja!” Vége közeledik a télnek.

19. Zsuzsanna örmény származású szentnek Vardan Mamikonian lánya volt, akit férje át akart téríttetni a perzsák vallására, megtagadván szégyenletes kínokat, börtönbüntetést kellett kiállnia, hithű keresztényként halt meg.

„Ha Zsuzsanna napján megszólal a pacsirta – vége a télnek”

24. Mátyás apostol halálának a napja. Etiópiában halt vértanúhalált. Mátyást – Jézus mennybemegetele után – sorshúzással választották maguk közé az apostolok, az áruló Júdás helyére.

„Mátyás a jégtörő!” Vagy hozza, vagy töri a jeget. „Mátyás, ha jeget nem talál, úgy csinál!” „Ha nincs, jeget csinál – elrontja, bontja, ha talál!” „A jeget olvasztja Mátyás – töri, és rajta likat ás!”

MÁRCIUS Böjtmás hava, az év harmadik hónapja a régi rómaiaknál az év első hónapja volt. Nevét MARS-ról a háború istenéről kapta, mindig 31 napos volt. Ebben a hónapban 21- és 23-a között van a tavasz kezdete, amikor a Nap elhagyja a Halak csillagpépet és átlépi az Egyenlítő síkját, a Kos jegyébe ér. Ez egyébként a tavaszi napéjegyenlőség napja, amikor a nappal és az éjszaka ugyanolyan hosszúságú (12 – 12 óráig tartanak).

12. Gergely a görög Gregoriosz és a latin Gregor nevekből került hozzánk. Eredeti jelentése: örökdő, szemes. Nagy Szent Gergely pápát 604. március 12-én temették el Rómában. A nagy szerzetes-pápa életéről, akit korának nyomorúságai készítették oly sok cselekvésre, hogy „gondjával átölelte a földkerekséget, egyik szélétől a másikig, és gyógyított minden sebet”. A középkorban Gergely pápa írásai voltak a legolvasottabbak. Ez magyarázza, hogy VIII. Bonifác pápa Szent Ambrus, Jeromos és Ágoston mellé, negyedikként a nagy nyugati egyházatyák közé sorolta. A korabeli egyházi dallamok gyűjtésével, megteremtette azt az egyházi zene-, és énekkultúrát, melyet nevéből kiindulva: *gregoriánoknak* neveznek.

„Gergely megrázza szakállát és hull a késői hó!”

„Gergely napja ritka, ha jó.

Hideg, szeles, sokszor van hó!”

„Ha Gergely napján csúnya az idő (szeles, esős, stb.), a róka előbújik a rókalyukból, viszont ha szép (meleg, napfényes), úgy még legalább tizennégy napig benn marad”.

Az alföldi néphit szerint: „Gergely apó a telet, jó meleg kemence mellett tölti a padkán, de névnapján leszáll onnan, kinyújtózik és gondolkodik, hogy mitévő legyen. Ha megrázza szakállát, megered a havazás.”

Gergely katonái ezen a napon házról-házra járnak és a kikeletről, a madárdalokról, és a tavaszról szóló versekkel próbálják előcsalogatni a Napot.

18 - 21 között ez a mondóka: „Sándor, József, Benedek – Zsákban hoznak meleget!”

19. Szent József /Szűz Mária jegyesének/ napja, az első meleget hozó nap, így sok helyütt a marhák első kihajtásának a napja, valamint a méhek is ezen a napon szoktak először kirepülni. A földműveseknek dologtiltó nap volt, illetve a méhes gazdáknak is, akiknek Szent József a védőszentjük. Ilyenkor szokás fokhagymát, burgonyát és kaprot ültetni. „Ha József napján derül, a bőség hozzánk beül!”

21. Benedek a latin Benediktusból eredő név jelentése: áldott. Szent Benedeket a nyugati szerzetesek pátriárkájaként tisztelik, az ő általa alapított szerzetesrend „bencések” Pannonhalmán 996-ban kezdték meg magyarországi tevékenységüket.

Benedek napján a templomban zsírt és fokhagymát szentelnek, s azt gyógyító kenőcsként használják. Benedek napján duggatott fokhagymával bedörzsölt embernek nem árthatnak a boszorkányok.

24. Gábor a héber Gábríel névből ered, jelentése: Isten embere, Isten bajnoka.

Alföldi népi monda szerint: „Sándor, József, Benedek – zsákban hoznak meleget! De az előfordul, hogy mégsem lesz jó idő, mert ez a három dezentor²⁵ bement a kocsmába iszogatni. Az emberek fáznak, sírnak, rínak: nem jön a jó, meleg idő. Erre az Úristen Gábort küldi utánuk, hogy zavarja ki őket, és teljesítsék feladatukat.” Ez is bizonyítja, hogy Gáborral már megérkezik az igazi tavasz.

²⁵ „dezentor” népies kifejezés jelentése: kópé, csínytevő.

25. Mária fogantatásának napja. Gyümölcstő Boldogasszony napján kell elkezdni a gyümölcsfák oltását.

Gyümölcstő Boldogasszony napjának reggelén meg kell figyelni az időjárást. Ha napkelte előtt szép tiszta az idő, a csillagok fényesen ragyognak, úgy az jó és bőséges esztendőre mutat.

ÁPRILIS Szent György hava, elnevezése a latin *aperire* (megnyitni) szóból származik, mert Ovidius Naso (Kr.e. 43 - Kr.u. 17) nagy római költő szerint a tavasz nyit meg mindent a Földön. A régi rómaiak tízhónapos évében a második, a Juliánusz naptárban a negyedik hónap lett. Július Caesarig 29 napos volt, ebben az időben rendelettel tették 30 napossá. Ebben a hónapban a Kos jegyéből a Nap a Bika jegyébe lép.

4. Szent Ambrus milánói püspök halálának (397-ben) az emléknapja, de mivel Szent Izidor halálának (636. április 4.) Sevilla püspökének is az emléknapja, Szent Ambrus ünnepe átkerült december 7-re, püspökké szentelésének dátumára.

„Ám Izidor napján, ha esik, de kevés – hát bizony megsínyli vetemény és vetés.”

11. Leó neve a görög Leomakhosz, Leoszthenész rövidült és egyben becéző változata, jelentése: oroszlán. „Ha Leó napján ázol, Péter – Pálkor fázol!” tartja a népi regula.

24. György név a latinosodott Georgiusból rövidült hazánkban, jelentése földműves, gazdálkodó.

Már Szent György napja előtt is vannak népi hiedelmek – szokások: „Szent György napja előtt fogott kígyóból lesz a legjobb orvosság”. „Szent György napja előtt fogott pillangó nagy szerencsét hoz”. „Ha a békák Szent György napja előtt kuruttyolnak, utána hallgatni fognak”. „Szent György előtt megszólal az ég, bőséges termés lesz”.

Szent György napján hajtották ki az állatokat a legelőre, s ez volt a béresek és cselédek fogadásának „elállásának” a napja. Vö. „Cselédnek állt!”

Szent György napján fogott ürge bőréből készült bugyellárisból a pénz soha ki nem fogy.

Ha Szent György napján akkora a vetés, hogy a holló elbújhat benne, úgy jó lesz a termés.

Szent György napján a kuruzsló nagy munkában van. Összeszedi a gyógyító szereit: körisfa rügyét, ruta²⁶ hajtását, kakasfüvet,²⁷ körisbogarat, és még temérdek egyebet, amit csak egy jobbfejta javasasszony tud csak felsorolni. De ezen a napon kell őket összegyűjteni, mert csak a Szent György napon szedetteknek lesz igazi hatásuk.

Ha Szent György napján kezd el valamely munkádat, akkor szerencsével fogod bevégezni.

25. Márk apostol Alexandriában bekövetkezett mártírhalálának a napja. A név a Marcus latin eredetű jelentése: „hadistenhez tartozó, Marsnak szentelt”.

Szent Márk napján *határszentelést* illetve *búzaszentelést* tartanak. A falu népe kivonul énekszóval a pap vezetése mellett rendszerint a határban álló valamelyik kereszthez, és Isten áldását kéri a zöldekre.

„Szent Márk napján énekel a fülemüle, akkor jó tavaszt hirdet! – Ha pedig hallgat, igen változó lesz a tavasz”!

MÁJUS, Pünkösöd hava a régi rómaiaknál eredetileg a harmadik hónap volt. Nevét MAJE római istennőről kapta, aki a termékenység és csírázás megszemélyesítője volt, de a görög jelentése MAIA = anyácska, dajkát jelent. A Nap a Bika csillagképből az Ikrek jegyébe lép.

1. Majális = május 1-én tartott örömnep. Eredetileg már az ókor, de az északi népek tavaszközöntő örömnep volt. Számos népszokás fűződik hozzá: *májusfa* állítás, a természet újjászületésének szimbóluma, az ifjúság tavaszi szokásainak Európa-szerte ismert kelléke. A májusfa állításának

²⁶ ruta = zöldsárga virágú, erős szagú, gyógynövényként használt félcserje /ruta graveolens/.

²⁷ kakasfü = kakaslábfi: a pázsitfűvek családjába tartozó, bugás virágzatú bokros gyomnövény /echinochloa/.

napja magyar nyelvterületen legnagyobb részben május elseje volt, de előfordult, hogy a májusfát Pünkösöd napján állították. A Majális és a Pünkösöd, a két ünnep kapcsolata olyan erős volt, hogy nehéz eldönteni, hogy melyik naphoz kötődött leginkább a májusfaállítás.

1. Majális = május 1-én tartott örömnep. Eredetileg már az ókor, de az északi népek tavaszközöntő örömnepére volt. Számos népszokás fűződik hozzá: *májusfaállítás*, a természet újjászületésének szimbóluma, az ifjúság tavaszi szokásainak Európa-szerte ismert kelléke. A májusfa állításának napja magyar nyelvterületen legnagyobb részben május elseje volt, de előfordult, hogy a májusfát Pünkösöd napján állították. A Majális és a Pünkösöd, a két ünnep kapcsolata olyan erős volt, hogy nehéz eldönteni, hogy melyik naphoz kötődött leginkább a májusfaállítás. Gyakori volt a május elsején állított májusfát Pünkösödkor bontani. A májusfa mellett, illetve helyett állították a „*máj – kereket*”, amikor is egy hosszú, lecsupaszított pózna végére szekér (kocsi) kereket erősítettek, a kerékre pedig mindenféle díszeket; zsebkendőt, szalagot, borosüveget erősítettek. A legények egymással versenyezve próbálták leszedni a díszeket. Az ügyességi verseny győztese ugyanúgy lehetett „*pünkösdi – király*”, vagy „*legénybíró*”, vagy bálokat, multságokat szervező „*első legény*”. A *májusfa* sudár, a törzsén gallyaitól megtisztított, hegyén lombos fa vagy szépnövésű ág. A legények éjszaka vágták ki az erdőn, és hajnalra állították fel – a szokásnak megfelelően – minden lányos ház elé együttesen, vagy mindenki a maga szeretője háza elé. A májusfákat szalagokkal, zsebkendőkkel, hímes tojásokkal, virágokkal, teli üveg borral díszítették föl mielőtt a földbe leásták volna.

12 - 13 - 14 Pongrác - Szervác - Bonifác a három „fagyos-szent”. Ekkor még csillagos éjszakákat követő hajnalokon még talaj menti fagyok lehetnek.

25. Az utolsó „fagyos-szent”: Orbán napja. A latin eredetű név jelentése városias, átvitt értelemben „udvarias”. Orbán pápa 230-ban e napon halt meg ismeretlen körülmények között. „Ha Orbán napja esős – savanyú lesz a bor!” „Ha fénylik Orbán: örvendezzünk, mert terem szőlő bőven és a bor is jó lesz!” A Bács-Kiskun megyei Hajóson – híres bortermelő, német nemzetiségi falu – országos jelentőségű borünnep.

30. István (Estván) napja: a Szent Jobb megtalálásának napja. A nagy királyunk halálát követően – 45 évvel később – 1083. május 30-án, bontatta fel a székesfehérvári templomban őrzött kőszarkofágot László király. A sír felbontása körül is „csodás jel” volt, ugyanis addig nem tudták a kőkoporsó fedelét elmozdítani, míg Salamon, a korábbi király, (akit László fosztott meg az uralkodástól és vetett börtönbe) ki nem szabadul. A koporsó felbontásakor a másik „csoda”, az volt, hogy István jobb keze épségben megmaradt.

„Május végi eső aranyat ér! De ugyanakkor silány diótermést ígér!”

JÚNIUS Szent Iván hava a rómaiaknál eredetileg a negyedik hónap volt. Elnevezését JUNO-ról, a Hold istenasszonyáról kapta, a házasság oltalmazója a szülés védőszentje. Van olyan vélemény is, hogy a június hónap a nevét: Junino Brutus, Róma első konzuljáról kapta. Ekkor a Nap az Ikrek csillagképéből átlép a Rák jegyébe és ezúttal a hónap 21. napján a Ráktérítőnél a nyári *solstitium*ba jön (a legnagyobb eltérés az égi Egyenlítőől), így a Föld északi félgömbjén a leghosszabb nappalok vannak.

8. Medárd a földművesek és a kertészek védőszentje. E nap körül gyakori hazánkba az óceáni, nedves légtömegek beáramlása, s ez tartós (40 napos) esőzést sejtet. „Medárd napján, hogy ha esik – 40 napig mindig esik!”

24. Szent Iván – Keresztelő Szent János születésének napja. Ezen a napon kell szedni Szent János bogárkait és a nap hajnalán a gyógyfüveket, melyeknek ily módon biztos hatásuk lesz. „Szent Iván napján megszakad a gabona gyökere – ezután már nem nő, csak érik”.

Szent Iván (szláv területről honosodott = Szent János) előtti éjszakai népszokás (23-án este) a közeleli dombon, vagy magaslaton összegyűlnek a környék lányai, legényei. Tüzet gyújtanak, és mikor az magasan lobog, énekelve körbe táncolják, majd amikor már csak parázslík, átugranak rajta. Amelyik

lánynak nem sikerül úgy átugrani, hogy a lábával a paraszat ne érintse meg; az megégette a szívét! (Hamarosan férjhez megy.)

29. Péter-Pál napján a 2 apostol halálára emlékezünk. A Péter-Pál napi szép idő – jó termés előjele. Ekkor kezdődik hazánkban az *aratás*. Az egész évi paraszti munka leglényegesebb kezdő – ünnepköre. Az egész évi *kenyér* biztosítása múlik ezen a hét héten – augusztus 20-ig befejezik az aratást – cséplést. A mag zsákokban, a magtárban, a hombárban van. „Meg van az évi kenyér – nem hal éhen a család!”

JÚLIUS Szent Jakab hava a régi római naptárakban *Quintilius* (ötödik) volt, melyet még a neve is jelzett. Július Caesar nevének és nagyságának a dicsőítésére nevezik el róla a hónapot. A Nap a Rákból átlép az Oroszlán jegybe.

2. 'Szűz Mária látogatása' /Visitatio Beatae Mariae Virginis/ – Szent Erzsébetnél, mivel ez az esemény az aratás idejére esik a többi Boldogasszony ünneptől a „Sarlós” jelzővel különböztetik meg. „Ha Sarlós Boldogasszony napján esik az eső – negyven napig mindig esni fog”. Bizonyos, e napon szedett gyógyfüveknek különös gyógyító erőt tulajdonítottak, elsősorban női betegségek ellen. Szegeden és Tápén fodormentát szenteltettek a templomban, és a betegnek teát főztek belőle.

20. Illés az ószövetségből ismert próféta mennyberagadtatásának a napja. A név jelentése: Jahve az én Istenem! „Illés napja viharral jár! „Illés meggörgeti a hordókat!” Népi rímus: „Illés napján esőt ne kérj! Ha lesz is, tőle félj!”

22. Mária Magdolna Héber eredetű, jelentése: Magdala városából származó nő. A város a Genezáreti – tó partján (ma Tiberias – tó, a város neve pedig El Madzsdal, Szíria területén.) Népünk az igazi nyár, a kánikula kezdetét ettől a naptól számítja. A „*Canicula*” szó a Nagykutya csillagkép legfényesebb csillagáról a Sirius-ról származik, melynek ekkor van a legmagasabb helyzete a horizont fölött.

AUGUSZTUS Kisasszony hava, a római naptárban hatodik: sextilius volt a neve. Augusztus császár hiúságában, nem akarván elmaradni Július Caesar mögött (Kr.e. 63 - Kr.u. 14.) több szerencsés és dicsőséges hadjáratát követően a szenátussal, nevéből nevezte el ezt a hónapot, és 31 napossá bővítette, februártól vett el egy napot! A Nap az Oroszlán csillagképből a Szűz jegyébe lép.

5. Havas Boldogasszony napján, (352 - 366 között Liberius volt a pápa) Szent Péter trónjának elfoglalásának az évében csodás meteorológiai eseményként augusztus 5-én havazott. Az egyik változat szerint egy Giovanni nevű római gazdag polgárnak és Liberius pápának álmukban megjelenő Szűz Mária kérte a templom építését Rómában ott, ahol másnap havat találnak. A másik változat szerint: élt Rómában egy gazdag házaspár, gyermekük nem lévén, hosszú ideje vitatkoztak egymással, hogy milyen emléket állíthatnának az utókor számára. Az egyikük szobrot, másikuk templomot szeretett volna, de nem tudtak egyezségre jutni. A legenda szerint 352. augusztus 5-én álmukban angyal jelent meg, s amikor reggel felébredve egymásnak örvendezve beszámoltak látomásukról, kiderült, hogy külön – külön ugyanazt kérte tőlük az angyal. „Ahol havat találnak, Szűz Mária tiszteletére építsenek templomot!” A Sta. Maria Maggiore templom az Esquilinus dombján épült a IV. század közepén - ott, ahol a mediterrán klíma szinte minden csapadék valószínűségét kizárja.

15. Nagyboldogasszony Szűz Mária mennybemenetelének szentelt napja. István királyunk is ezen a napon halt meg 1038-ban, s mivel a „Korona-felajánlási jelenet” kapcsán a magyar nép lelkében a sorsunkat – a Szent Korona elfogadásával – felvállaló Szűzanya, gondviselőnk, közbenjárónk, patrónusunk: Magyarország Védőasszonyaként tiszteljük.

20. Szent István királyunk halálának emléknapja. Megemlékezés a Szent király egyházszervező és államalapító tevékenységéről. Augusztus 20-a az aratás, a cséplés vége, a gabona (búza, rozs) biz-

tos helyen (magtár, hombár) várja, hogy lisztte őröljék: ekkor sütnek az új búzából először kenyeret. Arató bálakat rendeznek a jól elvégzett munka örömére.

SZEPTEMBER Szent Mihály hava a rómaiak tízhónapos esztendejében a hetedik volt, innen származik a neve is: septem = hét. Az első őszi hónap, amely 30 napból áll. A Nap 21- és 23-a között lép a Szűz csillagképből a Mérleg jegyébe. Az égi Egyenlítő ekkor egybeesik a keringési síkkal, ezt nevezzük őszi napéjegyenlőségnek.

1. Egyed napja a görögből latinodott Agidius rövidült formája, magyaros olvasattal. „Egyed napján jó idő lévén, az ősz is jó lesz, a szőlőtermés is és a bor is”. „Egyed napi mennydörgés: jó őszi vetési időnek a jele”. Az Alföldön Egyed napján fogták be hízni a süldőket.

8. Népiesen Kisasszony, vagy Kisboldogasszony napján Szűz Mária születésnapját ünnepli a keresztény világ. Kisasszony napja asszonyi dologtiltó nap. „Kisasszony elhajtja a fecskét!”

29. Szent Mihály arkangyal napja, a mennyei seregek vezére, aki majd az utolsó ítélet harsonáját megfújja, a nép körében nagy tiszteletnek örvend.

„Ha a fecskék még itt érik Szent Mihály napját – szép, enyhe őszre lehet számítani”. A Szent Györgykor kihajtott állatokat Szent Mihálykor hajtják be a legelőkről, ekkor számol le a gazdának a gulyás, a csikós, a juhász, a béresek, a szolgálók, stb.

OKTÓBER Mindenszentek hava a régi rómaiaknál a nyolcadik hónap volt, innen kapta az elnevezését: octo = nyolc. A Juliánusz féle naptárreform során a tizedik hónap lett. A nap a Mérleg csillagképből a Skorpió jegyébe lép.

9. Dénes a görög Dionüszosz szóból ered, a jelentése a szőlő és bor istenének ajánlott. Latin nyelvterületen a Dionysius isteni fényt jelent. Az emléknapi névadója Areopagita Dionisius, aki Pál apostol tanítványa és Athén püspöke volt. „Dénes napi kellemetlenség nagy örömet hoz Miklós napjára”. „Ha ezen a napon tudsz pillét fogni, jó termés lesz jövőre”! „Ha Dénes nevet, Katalin sír”! Jelentése: Dénes napi napsütés, Katalin napi eső.

NOVEMBER Szent András hava a rómaiaknál eredetileg a kilencedik hónap volt, neve is innen ered; novem = kilenc. A Nap ekkor a Skorpió csillagképből a Nyilas jegyébe lép.

1. Mindenszentek napja, a római katolikus egyházban minden mennybéli üdvözültnek a napja. Ha Mindenszentek napja nedves, úgy lágy, enyhe tél következik, ha pedig száraz, úgy hideg lesz a tél.

2. Halottak napja Általánosan dologtiltó nap, nőre, férfira egyaránt vonatkozik. Ilyenkor szigorúan tilos, főleg a földmunka.

11. Márton napja a latin Martinusból magyarosodott név jelentése: Mars istenhez hasonló, harcos, merész, bátor. Márton püspök emléknapi. Szombathelyen született, fiatal korában megismerkedik a keresztény tanokkal, katonaként a szegények és elesettek oltalmazója, majd szerzetesként él, végül franciaországi Tours városának püspöke.

A Márton napi lúdnak legendái esete van, ugyanis amikor Mártont püspökké akarták kinevezni, szerénységből elbújt a libák óljába, s azok hangos gágogással árulták el otthelyét. A néphit szerint: „Márton olykor fehér lovon jár”! (Ekkor már havazni is szokott.)

„Ha Márton napján a lúd jégen áll, Karácsonykor jégen botorkál”!

19. Erzsébet II. András magyar király és Merániai Gertrúdnak a lánya. „Erzsébet rázza a pendelyt” (esik a hó).

25. Katalin Alexandriai Szent Katalin emléknapja. Mint Erzsébetre, úgy Katalinra is igaz: „Ha Katalin rázza a pendelyt”, vagy „Katalin kiszakította a dunnát”! (havazás van.)

30. András apostol emléknapja. „Ha fehér András napja, úgy rossz esztendőnek nézünk elébe.” „András nem olyan ember, mint más. Hideg e napon minden szélfújás.”

DECEMBER Karácsony hava a rómaiaknál a tizedik hónap volt, innen ered a neve is: decem = tíz. Kezdetben 29 napos volt Július Caesar parancsára lett 31 napos. Saturnusnak az aranykort megteremtő istennek a vetés istenének volt szentelve. December 14 és 21-e között tartották a *szaturnáliát*. Ekkor a rabszolgák és az uraik együtt étkeztek az aranykorbeli egyenlőség emlékére. December 21, vagy 22-től számítják a csillagászati tél kezdetét. Ekkor a nap legalacsonyabban jár égi útján a Nyilas csillagképből a Bak jegyébe lép.

13. Luca vértanú vőlegénye keresztény volta miatt feljelentette és Diocletianus 303 körül, kivégeztette.

Amilyen a Luca napjától számított 12 nap időjárása Karácsonyig, olyan lesz a jövő év 12 hónapjának időjárása.

Luca napján kezdik faragni a Luca-széket. Melyet 13 nap alatt 13 helyről hozott fából és 13 daraból kellett elkészíteni, melyre az éjféli misén felállva meglátta az illető, hogy ki a boszorkány. Vidékenként rendkívül gazdag szokás, hagyomány él még a mai napig is.²⁸

21. Tamás a görögöknél a Thomas formában történő magyar meghonosodása, melynek jelentése: csodálatos. Jézus egyik tanítványa, aki kiérdekelte a hitetlen jelzőt, mert nem hitt saját szemének sem addig, míg a feltámadt Megváltó sebeit kezével meg nem érintette. Ezen a napon van az északi félgömbön a legrövidebb nappal és a leghosszabb éjszaka. Ilyenkor a legnagyobb a Nap Egyenlítőről való kitérése D-i irányban, mert ekkor a Baktérítőn delel merőlegesen.

„Disznós Tamással kemény hideg szokott lenni”! „Ha disznóölő Tamás napjára nagy lett a disznó mája, úgy csikorgó lesz a Karácsony”.

24. Szent Este Jézus születésének előestéje. A Keresztény világ legnagyobb örömnépe: megszületett a Megváltó.

3.5. MAGYARORSZÁG NÉPRAJZA-NÉPRAJZI TÁJAI

3.5.1. Magyarország legfontosabb népességi adatai

Magyarország a térség többi országához képest viszonylag homogén etnikumú. Az etnikai megoszlás a 2001-es népszámlálás adatai szerint (9 627 778 válaszadóból):

- Magyarok: 9 416 045
- Más nemzetiségűek: 300 141; ebből:
 - Romák: 190 046
 - Németek: 32 233
 - Horvátok: 15 620
 - Szlovákok: 17 693
 - Románok: 7 995
 - Ukránok: 5 070
 - Szerbek: 3 816
 - Szlovének: 3 040

²⁸ Magyar Néprajzi Lexikon: Ortutay Gyula (főszerk.) Akadémia Kiadó Budapest 1987. K-Né-ig. lásd: Luca napja. 471.p.

- Kisebbségi önkormányzattal rendelkező egyéb nemzetiségek (lengyelek, görögök, bolgárok, ruszinok, örmények) – összesen: 8 547
- Hivatalosan nem elismert nemzetiséghez tartozók, pl. zsidók (a magyarországi zsidóság nagyobb része nem nemzetiségként határozza meg magát), kínaiak stb., összesen: 16 081

Felekezetek

Népesség % arány kereszténység.	7 584 115 fő	74,4 %
– katolikus egyház	5 558 901 fő	54,5 %
– római katolikus	5 289 521 fő,	51,9 %
– görög katolikus	268 935 fő	2,6 %
• Protestantizmus	1 985 576 fő	19,5 %
– református	1 622 796 fő	15,9 %
– evangélikus	304 705 fő	3,0 %
– baptista.	17 705 fő	0,2 %
– unitárius	65 41 fő	0,1 %
– egyéb protestáns	33 829 fő	0,3 %
– ortodox kereszténység	15 298 fő	0,1 %
– egyéb keresztények	24 340 fő	0,2 %
• Zsidó vallás	12 871 fő	0,1 %
• Egyéb vallások	13 567 fő	0,1 %
• Vallások együtt	7 610 553 fő	74,4 %
• nem vallásos	1 483 369 fő	14,5 %
• nem válaszolt	1 034 767 fő	10,1 %
• ismeretlen	69 566 fő	0,7 %

Összesen: 10 198 315 fő 100,00 %

Magyarok az államhatáron túl

	2005	1995
Románia	1,432 millió	1,6 millió
Szlovákia	520 000	567 000
Szerbia	290 000	341 000
Ukrajna	152 000	156 000
Horvátorsz.	17 000	22 000

(Forrás: Pester Lloyd. Nr. 37, 14. September 2005. 4. o.)

3.5.2. Magyarország népessége

3.5.2.1. Besenyők

Általánosan elfogadott nézet szerint a **besenyők** első kétségbevonhatatlan említése egy 8. szd-i, tibeti nyelven fennmaradt jelentésben van. Innen tudjuk, hogy a **kipcások**, **kimekek** és **úzek** szomszédságában éltek a nyugat-szibériai füves sztyeppén, és a Volga alsó folyásánál a Kazár Birodalommal voltak határosak.

A 9. század első felében az Aral-vidéki **oguzok** a karlukokkal és kimekekkel szövetkezve legyőzik a besenyőket. A besenyőknek nyugatra menekültek.

A 9. század végén a bokharai emír rablóhadjáratot indított az úzok ellen, ez utóbbiak az elszenvedett tetemes anyagi kárt a kazárokkal szövetkezve a **besenyők** kifosztásával siettek pótolni (894), a **besenyők** viszont a volgai bolgárokkal szövetkezve 895-ben a **magyarok etelközi** szálláshelyeit rohanták le, arra kényszerítve a magyarokat, hogy átkeljenek a Kárpátokon. A **besenyők** így egyre nyugatabbra kerültek, a Dontól egészen a Szeret folyóig és az Al-Dunáig elnyúló területre.

884-ben a magyarok Álmos vezetésével oroszországi hadjáratra indulnak, sértetlenül eljutnak Kijev közelébe. A kijevi vezér, aki korábban „adót fizetett” Attila, azaz Álmos nemzetségének, segítségül hívja a kunokat, azaz besenyőket, akik hét vezérük vezetésével az oroszok segítségére sietnek. A hét besenyő vezér:

- Ed
- Edömén
- Et
- Böngér
- Örsúr apja Ócsád (a -súr egyértelműen a súr kangar törzsre utal)
- Vajta (a felvidéki Valtassúr település /Súr község/ neve alapján arra következtethetünk, hogy a súr kangar törzshöz tartozott)
- Alaptolma apja Ketel (a -tolma egyértelműen a tolmács, talmács törzsre utal)

Az oroszok és **besenyők** elveszítik a csatát, beszorulnak Kijev várába. A sikeres oroszországi hadjárat után Álmos megostromolta Kievet, az oroszok behódolnak. A harcban résztvevő **besenyők** és családjaik, valamint oroszok is csatlakoznak Álmoshoz.

3.5.2.2. Jászok

Az alánoknak a török nyelveken és arabul „ászi” volt a nevük. Közvetlenül a **jászok** magyarországi bejövetele előtt az **alánok** a kunok kelet-európai területeinek földművesei és katonai segédnépei voltak. 1116-ban ők védték a támadó oroszok ellen a kunok Don melléki városait. Egyes elméletek szerint ezekből az időkből származik a magyarországi **jászok** közös jelképe, az úgynevezett Lehel kürtje.

A magyarországi letelepedés fő helyszíne a Jászság területe, de találunk jász települést a Pilisben és Esztergom környékén is, ezek valószínűleg a király közvetlen kíséretéhez tartoztak. A jászokat, mint a kunoktól önálló népet először Károly Róbert 1323-ban kelt oklevele említi először, mint „jazonokat”. Az oklevélben felsorolt 18 jász úr közül 11 keresztény, 7 pogány, de az apáik egyike sem viselt keresztény nevet. Nagy részük az alán-oszét személynevek közé tartozik, néhány török (talán kun) eredetű.

A **jászok** székekbe szerveződtek, kapitányokat választottak. Legfőbb bírójuk a nádor volt. Az egy tömbben lakó **jászok** szervezeti kerete *Berényszék* volt, de voltak az országban szórványtelepüléseik is. A kezdetektől létező autonóm jász igazgatási és bíraskodási gyakorlat 1696-tól kiegészült a kunokhoz hasonló önálló adózás gyakorlatával, így megteremtődtek a feltételei Jászkun Kerület politikai egységének. Szervezett mozgalmat indítottak régi szabadságuk visszaszerzéséért. Felajánlásaik és összefogásuk eredményeként 1745. május 6-án Mária Terézia királynő aláírta a kiváltság-levelet, amelyben engedélyezte a jászkunok megváltását (latinul *redemptio*). Ez a hatalmas anyagi áldozatok (570 000 rajnai forint) és katonai kötelezettségek teljesítése révén elnyert önmegváltás volt az úgynevezett jászkun **redempció**.

Gaál Áron: JÁSZ-HIMNUSZ (első négy sora)
Jöttünk Napkeletről, sorsunk csillaga után
Bővizű országba hozott lovunk, gulyánk
Hoztuk az otthonunk, mi szekérre fért mindent
Táncot, dalt, nyelvet és egy gyermek-Istent

3.5.2.3. *Kunok*

A dél-orosz sztyeppére 1055-ben nyomultak be, kiűzve a besenyőket és úzokat. Az orosz évkönyvek először csak 1061-ben említik őket, és a polovecek, azaz **kunok** négy ága van: a besenyő, a türkmén, a török és a polovec (*kipcsak*, latinul *Cuma-ni*, oroszul Половцы *polovci*, régiesebb magyar elnevezéssel *kumánok*). Az orosz polovec (polovci) azonosítja a palóccal!

Miután a mongolok(tatárok) 1223-ban a Kalka menti csatában megverték az egyesült orosz-kun sereget, a **kunok** tömegesen menekültek nyugatra, és a későbbi Moldva és Besszarábia területén jött létre a **Kunország** (latinul *Cuma-nia*) néven ismert laza államforma, mely a magyar királyok érdekszférájába tartozott. Magyar királyság elkezdte a **kunok** megkeresztelését. Milko központtal létrehozták a milkói püspökséget (1227). 1239-ben a mongolok elől Kötöny vezér vezetésével Magyarországra menekültek, miután IV. Béla király befogadta őket.

IV. Béla kb. 40 ezer kunt telepített le a Duna-Tisza közén, akiket a tatárok és a főurak elleni harcban akart felhasználni. Beilleszkedésük nem volt zökkenőmentes: a főurak ellenségesen fogadták őket, azt híresztelték róluk, hogy tatár kémek, az egyház a pogány szokások miatt neheztelt, a köznép a nomádokra jellemző, magántulajdon elleni vétségek miatt orrolt meg rájuk.

1240-ben a tatár ostrom alatt elesett Halics és Kijev. IV. Béla ekkor neki kezdett az ország haderejének megszervezéséhez, és hadseregében közel 10 ezer kun harcosra számíthatott, ám a magyar főurak az óbudai táborban megölték a **kunok** Kötöny nevű vezérét, emiatt azok, útjukban pusztítva, kivonultak az országból. IV. Béla Muhinál 1241-ben vereséget szenvedett a tatároktól, akik egy éves pusztítás és öldöklés után 1242 márciusában visszavonultak Keletre. A dalmáciai Zára várába menekült király visszatért az ország belsejébe, és magával hozta a kunokat, akiket másodszor és véglegesen letelepített Magyarországon. A hagyomány hét betelepült kun nemzetség nevét őrizte meg: *Borcsol, Cserbán, Kondám, Iloncsuk, Kór, Jupogó, Olás*.

Jász-Nagykun-Szolnok megye területén található a nagyobb kun városok, amit jelöl a Nagy-kun, illetve a Nagykunság szóösszetétel. Ilyen városok pl. Kisújszállás, Kunhegyes, Karcag. A **kunok** sohaig őrizték a nyelvet és a hagyományaik egy részét, beleértve a népművészetet is. A lakosság nagy hányadát kitették és ma is kiteszik a kunoktól származó családok, vagy ezen családoknak egy része.

3.5.2.4. *Palócok*

Az egyik legelterjedtebb teória szerint a **palócok** az Árpád-házi királyok alatt beköltözött kunok ivadécai. Anonymus, aki valószínűleg (lehetett akár) Eger egyházmegye papja is, azt jegyezte fel, hogy „Árpád hadához a kunok Kiovnál csatlakoztak, az ország északkeleti részén telepedtek meg, s tőlük származnak a **palócok**.” A jövevény teóriát erősítették Vámbéry Ármin kutatásai: szerinte az Ural, Aral, Kaszpi-tó környékén lakott törökségnek volt kun, palóc, besenyő nemzetiségű törzse is.

Óskódex kutatók úgy vélik, hogy a **palócok** soha nem származtak kun, besenyő, kabar vagy más idegen eredetű törzstől, hanem az ősmagyarok egyik törzsét alkották. A palóc térség magva Nógrád megyében található: „Palócország fővárosa Balassagyarmat” a Palóc Múzeum „Bölcsőtől a sírig” Páraszti ünnepek és hétköznapiak Nógrád megyében

- Hollókő 1987-től Világörökség
- Szécsény
- Kazár
- Buják
- Rimóc

3.5.2.5. Vendek

A **magyarországi szlovének** (közismertebb nevükön **vendek**) jelenleg hat községben (Felsőszőlőnők, Apát-istvánfalva, Alsószőlőnők, Kétyölgy, Orfalu, Szakonyfalu) és Szentgotthárdon élnek.

A **vend** szó a mai Észak-Lengyelország területén élt ó-kori *vened* vagy *venet* nép (*venedes*, *veneti*, *wendi*, *gwyned*, *eneto*, *venetos*) nevéből származik. Nagyon szoros kapcsolatban állhattak a németek germán őseivel. Ezt tükrözi az is, hogy a középkori németek a vendek helyébe települő szlávokra és néhány balti népre is a *vend* kifejezést kezdték el használni. A felnémet nyelvben ez *wenid*, *winid* formában jelentkezik, az alnémetben *wendisch*, *windisch* alakban. A magyar nyelvben az utóbbiból alakul ki latinosítás útján a *vendus* és *vindus* alakok. A kettő közül a *vendus/vend* marad meg, és használják a magyarországi szlovénekre.

3.5.2.6. Tatárok

A mai **tatárok** (tatárul: Tatarlar /Татарлар) Kelet-Európa és Közép-Ázsia területén élő türk nyelvű nép. Többségük ma Oroszország déli részén (főleg Tatársztánban), Ukrajnában, Bulgáriában, Romániában, Lengyelországban, Kínában, Kazahsztánban, Törökországban és Üzbegisztánban él, lélekszámuk a 20. század végén kb. 10 millióra tehető. Többségük szunnita muzulmán. Az oroszországi **tatárok**, a mai tatár nép zömét adják, a hajdani volgai bolgárok türk népének leszármazottai, akiket a 13. században a mongolok hódoltattak. Ezt követően vették fel legyőzőik egyik csoportja, a Ta-Ta mongolok (a „tatár” nevet adó mongol törzs) nevét.

A **tatárjárás** az Európa elleni mongol inváziót, ezen belül Magyarország megszállását jelenti 1241-42-ben. A mongolok támadása a 13. szd-i Európa történelmének egyik meghatározó eseménysorozata volt. A magyar történetírás a „tatárjárás” kifejezést alkalmazza az Arany Horda (krími **tatárok**) által elkövetett későbbi betörésekre is. A tatárjárás(ok) borzalmait és a lakosság felháborodását jól tükrözi a magyar népnyelv, amely a tatár népnév elé gyakran tette oda a *kutyafejű* jelzőt.

3.5.2.7. Törökök

Török hódítás főbb eseményei időrendi sorrendben

- 1389. Rigómezei csata
- 1444. Szegedi Béke (Várnai csata)
- 1448. 2. Rigómezei csata
- 1456. Nándorfehérvári diadal
- 1479. Kenyérmezei csata (Mátyás király, Báthory István, Kinizsi Pál)
- 1521. Szabács, Belgrád török kézen
- 1526. Mohács (Mohácsi-vész)
- 1532. Kőszeg
- 1541. Buda török kézen
- 1543. Szegedi vár bevétele
- 1552. „Várháborúk éve” Temesvár, Szolnok, Drégely, Eger
- 1566. Gyula eleste, Szigetvár (Zrínyi kironanása)
- 1664. Vasvári béke
- 1683. Bécs ostroma
- 1686. A török kiűzése (Buda, Szeged visszafoglalása)
- 1697. Zentai csata (szeptember 11.)
- 1699. Karlócai béke (január 26.)

Török megszállás máig ható következményei:

- A hódoltsági területeken, Magyarországon kialakult egy sajátos település-szerkezet: a tanya
- Menekültek: dél-szlávok a keresztény-török hadicselekmények következményeként (településeken belül koncentráltan) telepedtek le a mai Magyarország területén
- Betelepítések:
 - Szlovákok (bokor-tanyák, önálló községek és településeken belüli koncentráltság)
 - Románok (önálló községek és településeken belüli koncentráltság)
 - Németek (önálló községek)

3.6. MAGYARORSZÁGI LAKÁSKULTÚRA

3.6.1. Telekbeépítések

- „I” soros
- „L” –, (hajlított-ház)
- „U” –, (kerített-ház)

3.6.2. Háztípusok

- Jurta
- Fölbe vájt kunyhó
- Felmenő falú ház
- Felmenő falú háztípusok:
 - két-, (szoba – konyha /pitvar/)
 - három-, (szoba – konyha (pitvar) – kamra)
 - négyosztatú (szoba – konyha (pitvar) – szoba – kamra)

3.7. MAGYARORSZÁG NÉPRAJZI TÁJAI

3.7.1. Alföld

- Nyírség (Nyíregyháza Sóstó skanzen)
- Település szerkezete (bokortanyák)
- Mg. kultúra burgonya, alma, dohány
- Ipari műemlékei: tarpai szárazmalom, túristvándi vízimalom
- Különleges népi kultúra: szatmárcsekei fejfás temető
- Beregi népművészet (Tákos, Csaroda, Csetfalva/Kárpátalja/)
- Hortobágy (pásztorművészet, rideg állattartás: ló, szürkemarha, juh/racka, cigája/, mangaliga sertés)
- Debrecen (subák, szűrök, szűrhimzések)
- Békéscsaba Munkácsy Mihály Múzeum néprajzi, népművészeti anyagai, Szlovák Tájház, Tótkomlós, Pitvaros szlovák gyűjtemények (tájház és mángyűjtemények), Mezőhegyes (földbevált csikós-lakok, kocsimúzeum)
- Csongrád megye (Skanzen az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban, jellegzetes tanya-típusok (szegedi, szentesi), háztípusok (makói hagymakertész-ház, csongrádi halászház), olvasókör, tanyasi iskola, iparos műhelyek, szélmalom, erdészház, gátórház, útkaparó-ház /útász-ház/, nomád skanzen /jurták/, stb.
- Szeged papucskészítés, paprikatermesztés

- Szeged-Tápé gyékényszövés
- Szeged-Szentmihály-Röszke paprikatermesztés (bemutató-ház Röszke)
- Hódmezővásárhely fazekasság (Csúcs, Tabán, Újváros), vásárhelyi (szőr)hímzés
- Kiskunhalas (halasi csipke)
- Kalocsa himzés, falfestés (pingálás), bútorkészítés / paprikatermesztés, Kalocsai Sárköz
- Jászság (jásztelepülések) Jászberény jászsági szücs-hímzés

3.7.2. Felvidék

- Palóc népművészet (Balassagyarmat: Palóc Múzeum, Palóc Tájház, Hollókő: Múzeum Falu /Világörökség/, házformák, háztípusok, beosztások, mesterségek bemutatása (faragás, fazekasság, fonás, szövés, díszítőművészet, stb. Templom (öltözködéskultúra, viseletek, szokások), palóc települések Mátrafüred, Rimóc, Buják, Kazár, Galgamácsa, Zsámbok, stb.
- Matyó művészet, lakáskultúra, viselet, díszítőművészet, himzés (Mezőkövesd, Tard, Szentistván)

3.7.3. Dunántúl

- Sárköz: Decs, Pörboly, Alsónyék, Sárpilis néprajza, népművészete /Decsi Tájház/ Sárközi szőttes
- Mohács (sokác népművészet, viselet, Busó-járás)
- Ormánság Sellye (kazettás templommennyezetek)
- Zselicség (Szenna Múzeumfalu: füstös-házak, épülettípusok, kazettás református templom)
- Göcsej (Zalaegerszeg Göcsej Falumúzeum, jellegzetes épülettípusok, füstös-házak)
- Őrség (Szentgotthárd, Őriszentpéter, Szalafő, Pityer-szer) Épületek (szoknyás harangláb, emeletes kástu, fazekasság, stb.)
- Vasi néprajz (Szombathely-Kámon Múzeumfalu)
- Balaton-felvidék – Bakony (Tihany, Veszprém (Bakonyi Tájház)

4. FEJEZET

TÚRAVEZETÉS MÓDSZERTANA

4.1. TÖRTÉNELMI IDŐUTAZÁS

A turizmusban meghatározó szerepe van az emberi kapcsolatoknak. Az első ismert utazók (turisták) a föníciaiak voltak. A kereskedelem, a hajózás révén az akkor ismert világ minden részébe eljutottak, s a meglátogatott terület lakosságát, kultúráját megismerve damasztot és kasmírt szállítottak, és közben ismereteiket egyre bővítve felmérték egy-egy területen, hogy mi a kelendő, milyen újdonságok vannak, melyet haszonnal tovább lehetett tovább adni. Az adott településeken kíváncsiak voltak az építészeti megoldásokra, a paloták szépségeire, gazdag díszekre, a komfortos megoldások elbűvölték őket. Kíváncsiak voltak, ki építette, ki a tulajdonosa, hogy ilyen jó ízléssel alakította ki. A városokat, a nevezetes helyeket meglátogatók (idegenek) számára útbaigazítás és tájékoztatás, a látványosságok bemutatása céljából *exegétákat* (magyarázókat), vagy *perigétákat* (előadókat) foglalkoztattak. Ezen személyek voltak, az ún. ős idegenvezetők, vagy túravezetők. Az volt a feladatuk, hogy kísérik a vendégeket, s a látványosságoknál érdekes magyarázatokkal szolgáljanak az építettéről, annak nagyszerű életútjáról, hősi tetteiről, nagyságáról.

Az első idegenvezetőket az ókori Görögországban a Delphi jósdánál alkalmazták. A sikeres jóslások eredményeként egyre több „hála-építmény, alkotás” került a jósdához vezető út mellé. Az újonnan érkezőket érdekelte, hogy ki, miért, milyen alkalomból állította az emlékeket. Erre a feladatra alkalmazták az exegétákat (magyarázókat). A követelmény, amelyet velük szemben támasztottak „hozzaértéssel” és „lelkességgel” kellett a feladatukat ellátni. E két alapvető kitétel (hozzaértéssel és lelkességgel) máig érvényes követelmény a XXI. Század elején is ezt kell megkövetelni a magyarázótól, az előadótól, a túravezetőtől!

4.2. A TÚRAVEZETŐ HELYE ÉS SZEREPE A TURIZMUSBAN

A túravezető az utazás legfontosabb embere. Ha a munkáját nem jól végzi, nem csak az utazásszervező céget (akinél alkalmazásban van, vagy eseti megbízásként látja el a feladatot) és saját magát járhatja le, hanem a vendégek „szórakozását” is elrontja. Már pedig a vendég megelégedettsége mindennél fontosabb. A leghatékonyabb reklám a megelégedett vendég dicshimnusa az adott programról, mely további vendégeket generál. A túravezető személye ezért nem lehet közömbös a vállalkozás oldaláról, de ugyanakkor elválaszthatatlanul a turizmuspolitika része is. Egy településről, annak turisztikai vonzerőiről, attrakciókról, az ott lakó emberekről, a tradíciókról nem mindegy, hogy mit és hogyan prezentál a túravezető. A túravezetőnek a munkája során együttműködő és üzleti kapcsolatban kell, hogy álljon a (1) az utazásszervezővel, a túroperátorral (utazási irodával, ügynökséggel), továbbá (2) a szolgáltatókkal, szálláshelyekkel, éttermekkel, közlekedési vállalkozókkal, múzeumokkal, képtárakkal, egyházi személyiségekkel, népművészekkel, stb. valamint a (3) turistákkal, a vendégekkel, az utasokkal. A túravezetőnek közvetítő szerepe van a munkaadó, a szolgáltatók, és a turisták között. A legjobb tudása, felkészültsége, tárgyilagossága alapján közvetít és közreműködik a sokszor eltérő érdekek érvényesülésében.

Fizikai követelmények

A túravezető, ha megadott útvonalon túrát vezet, vagy ha népi építészet sajátosságairól beszél, vagy lovasprogram lebonyolításánál kommentálja a látottakat, vagy a gyógyvíz használata előtt felhívja a turisták figyelmét annak esetleg ártó, kedvezőtlen hatásaira, minden szituációban a munkáját végzi.

Öltözködésének alapfeltétele az alkalomhoz illő öltözet. Ez nem csak azt jelenti, hogy az adott programnak megfelelően praktikusan fog öltözködni, hanem azt is, hogy alkalmazkodik a csoport öltözködési színvonalához. Akár pozitív, akár negatív irányban tér el, ha figyelmen kívül hagyja a csoportöltözködés standardját: ez lebecsülő, lenéző magatartás. Egy átlagosan öltözködő csoport mellett nem mutat jól a túl elegáns túravezető. Vagy ha egy rendezvény, fogadás alkalmából a csoporttagok öltönyben, nyakkendőben vannak, nem jelenhet meg a túravezető sportruházatban, vagy divatosan szakadozott farmerben.

Ajánlott, ha a túravezető-nőnél van „kéznél” egy tartalék harisnya, vagy a férfinél egy tartalék nyakkendő, vagy cipője tisztításához egy kis törlőruha. A mosdóban egyszerű eszközökkel sokat segíthet megjelenésének külsőségeiben.

A túravezető személyi higiéniája olyan legyen, hogy a jól ápoltság szembetűnő módon, kétséget kizáróan érvényesüljön. A munkája természetéből adódóan az egész napi program során a mosdóban egy kis tisztálkodás, fésülködés, ruházat megigazítása, stb. sokat javíthat az összbenyomáson!

Kiváló egészségi állapotban, csak egészségesen végezheti a munkáját. Hőemelkedéssel, köhögéssel munkát felvenni nemcsak magának okoz kellemetlenséget, de a csoportnak is. Például, tartanak tőle, hogy megkapják a vírust, és hogy ők maguk is megbetegedhetnek!

A túravezető csak kipihenten, jó fizikai és szellemi állapotban kezdheti el munkáját. Ehhez szorosan kapcsolódik a megfelelő idegállapot. Gondokat, bajokat, személyes problémákat otthon kell hagyni.

Erkölcsei követelmények

A megbízhatóság áll az első helyen. Az idegenvezetésre való előzetes felkérés általában szóban történik. Ha egy munkára való felkérésre a túravezető igent mondott, nem szerencsés, ha a hivatalos papírok, a csoport anyagának átvétele előtt mégsem vállalja el a megbízást, vagy azt az utolsó pillanatban lemondja. Az ilyen negatívum gyorsan elterjed és számíthat arra, hogy egyre kevesebb felkérése lesz, s aztán egyáltalán nem fogják keresni ajánlatokkal.

A munkavégzés megbízhatóságán a pontos, precíz feladat végrehajtást kell érteni. Ez azt jelenti, hogy a túravezető azonosul a megbízó elképzeléseivel, felfogásával, céljaik pedig közősek, hogy a lehetőségeken belül a legjobbat kihozni a programból, hogy az a maximális minőségi színvonalon realizálódjon.

Anyagi megbízhatóság a munkavégzés megbízhatóságával egyenértékű. A túravezetőre gyakran bízzák a csoport pénzét, egy-egy program árát, belépő díjakat. A túravezető csak arra költheti, amire kapta. Semmi más kiadást nem fedezhet belőle, még akkor sem, ha jelentős összegű megtakarítása van. A szervezett programok teljesítését követően a pénzzel a számlák alapján kell elszámolnia, a maradványt hiánytalanul az elszámoláskor vissza kell adni!

Az anyagi megbízhatóság abban is megnyilvánul, hogy a túravezetőre vannak bízva a turisták értékei is. Főleg a túra végén, ha adott települések között busszal utaztak. Az autóbusz elbocsátása előtt kötelessége megnézni, átvizsgálni, nem maradt-e érték (pénztárca, mobiltelefon, fényképezőgép, esernyő, ruhanemű, távcső, stb.).

A túravezető a munkája során őrzi nemzetünk értékeit is! A múzeumokban, tárlatokon a kiállított tárgyakhoz, képekhez nyúlni tilos. Gyakran a nagy értékű leletek, festmények riasztóval védett, közelebb hajolás, a biztonsági zónán belül tartózkodás bekapcsolhatja az egész rendszert, s időbe telik azt leadministrálni, hogy vakriasztás történt. A túravezető gyakran kalauzolhatja a csoportját természeti védettség alatt álló területen. A túra útról való letérést meg kell akadályozni. A növények letépése, az állatvilág zavarása (hangoskodás) szigorúan tilos, és azt minden körülmények között tarttassa be, még azon áron is, hogy külső segítség igénybevitelét is kilitásba helyezi.

Erkölcsei megbízhatóság kategóriájába sorolandó az, amikor a túravezető szimpátia és unszimpátia alapján vendéggel kivételt tesz. Nem foglalkozhat egyik vendéggel többet és másképpen, mint a többivel. Itt kell megemlíteni a mértéktartást is. Pl. borkóstolás alkalmával, annyit fogyasszon, amennyi biztosan nem árt meg.

Hazafiság, hazaszeretet

Nem szíthatunk feszültséget, ha keletkezik, nekünk, túravezetőknek kell feloldani azt. Nem tehetünk szélsőséges kijelentéseket, nem mondhatunk más nemzetek fiaira becsmérő szavakat, még akkor sem, ha annak igazságtartalmáról saját tapasztalatunk és meggyőződésünk van. A túravezető nem kérkedhet származásával, nem tarthatja különbnak magát más embereknél, nem éreztetheti felsőbbrendűségét! Tiszteletben kell tartani mások meggyőződését, és ugyanúgy tartassuk tiszteletben a sajátunkat is!

Ismerjük országunk törvényeit, és ha magunk is betartjuk, be kell tartatni a túrán kalauzolt vendégekkel is.

Udvariasság

Az általános udvariassági szabályokat a túravezetőnek ismernie kell. Az üdvözlés, köszönés, kézfogás, kézcsók, előre engedés, lesegítés, hellyel kínálás, idősebbeket, hölgyeket megillető gesztusokat gyakorolni kell. Hosszabb túrán, lejtőn, lépcsőn való haladás, a csomagcipelésben való (kivételes) segítség (terhes nő, mozgás korlátozott, nagyon idős, stb.).

Tárgyilagosság

A túravezető ne használjon szuperlatívuszokat! Előadásában ne vigye túlzásba a „legeket”! A szövegében ismerje el, ami érték, és azt megfelelően hangsúlyozza is: Hild János emlékéremmel kitüntetve! Európa Nostra díjas belváros! Világörökség várólistáján szerepel! A hibák (mindenütt vannak) ne szerepeljenek elsődlegesen az információk között. Nem szabad elhallgatni őket, meg kell említeni, de csak a hibákról beszélni a tárgyilagosság be nem tartását jelenti.

Szellemi követelmények

A túravezetőnek egy kicsit pszichológusnak kell lenni. A túrán résztvevők legtöbbször a túravezetőre bízta magát, elvárják, hogy maximálisan ki legyenek szolgálva, és minden téren gondoskodjon róluk. Ezért a túravezetőnek jó emberismerőnek kell lenni, olyannak aki „tud bánni az emberekkel”. Alapvető, hogy a túravezetőnek pozitív beállítottságúnak kell lenni egyrészt a vendégek irányában, másrészt magához a munkához, a látnivalókhoz, és harmadrészt önmaga felé is.

A túravezetőnek pedagógiai érzékkel is kell rendelkeznie. Az alatt a néhány óra alatt, míg a túra tart, közösséget teremt a csoportból, összetartja őket, felkelti és ébren is tartja a figyelmüket. Pontosságot és fegyelmet követel meg, mert e nélkül a programot nem tudja megvalósítani. Ugyanakkor azokra az eszközökre nem támaszkodhat, melyek egy gyakorló pedagógus esetében kézenfekvőek. Nem parancsolhat csendet, nem fedheti meg a figyelmetleneket, nem utasíthatja rendre az elkésőket. A túravezető csak kérhet a csoportjától egy kis figyelmet, és rajta múlik, hogy milyen előadást képes tartani, ha érdekes, amit akar mondani és azt érdekesen is tudja elmondani, bizonyára figyelni fognak rá. A túravezető nem oktathat, csupán informálhat és mesélhet.

A túravezetőnek empátikus képességekkel is kell rendelkeznie, hogy bele tudja élni magát mások lelkiállapotába, helyzetébe. A problémák megoldásához elengedhetetlen. Jóllehet nem nagy dolgot kell elintézni, de az amivel az utasunk hozzánk fordult, az számára most a legjelentősebb problémát jelenti. Ezért közvetlenül a probléma felvetésekor nem mondhatunk „nem”-et, még akkor sem, ha tudja a túravezető, hogy amit kér az teljesíthetetlen. „Megpróbálom megoldani!” „Talán sikerülni fog, annyi bizonyos, hogy mindent elkövetek...”

A túravezető kiváló szervező, higgadt, nyugodt, határozott természetű

A túravezető szakmájának megfelelően sokszor érheti váratlan helyzet. Nagyon fontos, a jó helyzetfelismerés, könnyen találja fel magát, és azonnal legyen képes (jól) dönteni. A higgadság és a nyugodtság alapvetően döntő tényező a csoport hangulatának meghatározásában. A határozottság nyugalmat áraszt és biztonságot ad a csoportjának. Nem bocsátkozik vitába sem turistával, sem szolgáltatóval.

A túravezető szerzett képességei

1. Általános műveltséggel kell rendelkeznie. Amit a túra során bemutat, azt maximálisan kell ismernie. Elengedhetetlen a kulturális tájékozottság: napilap, folyóirat, könyv, tv, rádió. Szükséges ismerni annak a területnek (országnak, régióknak, térségnek, településnek) a történelmét, irodalmát, művészetét, néprajzát, stb. Nem kell, hogy polihisztorként „mindenhez értsen”, de azt, ami a szakterülete, azt magas szinten kell ismernie.
2. Nyelvtudás ma már elengedhetetlen, hogy legalább egy idegen nyelven tudjon kommunikálni. Az ideális, ha a túrán a bemutatást külföldiek részére is meg tudja tenni. Ha megtanult egy nyelvet, azt tökéletesre kell fejlesztenie.
3. A jó túravezető holtig tanul! Vérteli túravezetővé akkor válik, ha (sok) minden érdekli, és érdeklődik. Egy-egy téma, tudományos magyarázat, szakirodalom segítségével kiválóan tudja képezni magát. Szükséges a dolgok után járni, mások véleményét kikérni, hasznos tanácsokat megfogadni.
4. Nem elég sokat tanulni, tapasztalni, anyagokat, érdekes információkat gyűjteni, mindezek mellett jó előadókészséggel is kell, hogy rendelkezzen. A jó előadás érthető, színes, változatos. Csak akkor beszéljen, ha van mondanivalója, de azt úgy tálalja a túrán részvevő hallgatóságának, hogy élvezettel hallgassák!

4.3. A TÚRAVEZETŐ SEGÉDESZKÖZEI ÉS DOKUMENTUMAI

A csoport tartózkodási idejétől függ, hogy a túravezető milyen és mennyi segédeszközzel és dokumentummal indul útnak. Ha csak rövid fél, vagy egynapos túra vezetésére kérték nem feltétlenül szükséges egész irodát cipelnie. A rövidebb túránál is elengedhetetlen, hogy tudja az adott útvonalon melyek a legjelentősebb látványosságok. Azoknak a bemutatására maximálisan fel kell készülni. Az egész napos túra esetén déli pihenőidőt (szervezett ebédet) be kell iktatni. Ezért szerencsés, ha a túraszervező utazási vállalkozás, panzió, szálloda vagy utazási iroda, kiad a túrára vonatkozó **forgatókönyvet**. Hosszabb (több napos) programnál feltétlenül kell forgatókönyv. Ha nem ad a szervező cég, ajánlott ilyet magának a túravezetőnek készíteni.

A **forgatókönyv** a túravezető „bibliája”. Ebben minden benne foglaltatik: a csoport megnevezése, a szervezők neve (utazási ügynökségek), időpont (megtől-meddig) tart a program és mikor mit csinálunk: létszám, indulás, honnan-hova, mennyi idő van rá, hol van a pihenő (közös ebéd), mit mutatunk be a túra során, mely dolgok a főhangsúlyosak, milyen speciális érdeklődésű a csoport?

Forgatókönyvről, Voucherről, listákról, stb. az információkat az 5. fejezet 10. pontja részletesen tartalmazza.

A **túravezető** segédeszközei: **hátizsák**, **bot**, **térkép**, **távcső**, védett növényekről, állatokról és madarakról **határozó** zsebkönyv, **zsebkés**, **kulacs**, **zseblámpa**, **gyufa** (öngyújtó), **szúnyog**-, **kullancsriasztó** krém.

– A **hátizsák** és a **bot** megkönnyíti, és biztonságosabbá teszi a közlekedést, gyaloglást. A hátizsákban sok kellék elfér és még a két kezét is szabaddá teszi. A bot segíthet patakmedren való átkelésnél, és kőbor kutyák távoltartásában is hasznos lehet. Térkép nem feltétlenül azért kell, hogy maga a

túravezető tájékozódjon, hanem inkább, mint tájékoztató, szemléltető eszköz fontos funkciót tölt be. Sokan szeretik tudni, merre járnak, hány km van hátra, mihez, milyen ismertebb helyhez, helységhez járnak közel. A térképen nagyon jól szemléltetve tudja a túravezető a megfelelő információt megadni az érdeklődőknek. Ha van rá mód, a túrázók számára is érdemes egy-egy térképet átadni, vagy a bejárt útvonalról fénymásolatot készíteni a csoporttagok számára.

A **távcső** minden túra elengedhetetlen kelléke. Messziről láthatunk különféle apróbb, nagyobb vadakat (őzek, nyulak), madarakat, és ha nincs távcső nagyon nehéz a beazonosításuk. Erre szolgálnak a **határozó** zsebkönyvek, melyek segítségével akár röptében, mozgásában is megfigyelhetjük és beazonosíthatjuk az adott élőlényt.

A **zsebkés** ugyancsak fontos kelléke a túravezetőnek, főleg, ha a szabadban étkezésre is sor kerül a túra során. Akár egy piknikkel összekötve lehet fontos szerepe a zsebkésnek, a nyárskészítés, vagy egyszerűen az élelmiszer feldarabolása, szeletelése kapcsán. Fontos tudni azt, hogy hol szabad tüzet rakni és ezzel kapcsolatban minden szabályt be kell tartanunk és tartatnunk. Ennivalót csak ellenőrzött helyről származót fogyasszunk, útközben fellelt és gyűjtött élelmiszert (pl. gombát) akkor sem készíthetjük el, ha teljesen biztosak vagyunk benne, hogy nem mérgező.

5. FEJEZET

TURISZTIKAI KOMMUNIKÁCIÓ

Az idegenforgalom, azon szektoroknak az egyik, ahol elvárt és magas az élől munkaszükséglete. Mivel emberekkel való küldő- és fogadóterületen való kapcsolattartásról, foglalkozásról és gondoskodásról van szó, tehát az emberek közötti kapcsolat vizsgálata elengedhetetlen.

A turizmus felfogható egyfajta szolgáltatásként, ugyanis a vendég egy előre összeállított és kifizetett turisztikai szolgáltatás és kínálat halmazban vehet részt. Egy egyszerű turisztikai terméknek is ilyen, amely legalább kettő szolgáltatást kell, hogy tartalmazzon. Mind a szálláshelyen, mind pedig az utazás során kommunikálni kell a vendégnek és az idegenvezetőnek, a recepciósnak és sorolhatnánk tovább. A megfelelő stílusú és hangvételű kommunikáció elősegítheti a vendég elégedettségét valamint vágyát, hogy ismétljen, velünk utazzon.

5.1. A KOMMUNIKÁCIÓ FOGALMA

A kommunikáció latin eredetű szó. Szótöve a „**communis**” vagyis közös jelentésben szerepel. Ez azt jelenti, hogy azok, akik résztvesznek a kommunikációban valamiben közösek. Ez a közös dolog nem más, mint az a jelrendszer (a nyelv), amit mind a ketten vagy éppen többen ismernek.

Jelentése közzététel, teljesítés és gondolatok közlése. Manapság információátadást és információcserét, az emberek egymás közti viselkedését és kapcsolattartást jelent.

Nem kommunikálni lehetetlen, ugyanis mind az aktív, mind a passzív viselkedésnek megvan a maga üzenetértéke.

A kommunikáció elemi egysége a közlemény, személyek közötti váltakozó közlemények sorozata, pedig az interakció.

5.1.1. Emberi kommunikáció típusainak csoportosítása

Belső kommunikációt, amely gyakorlatilag az egyén gondolkodását jelenti. A személy végig gondolja, mindazt, amiről későbbiekben beszélni /kommunikálni szeretne.

Személyes kommunikáció folyamán 2-3 ember beszél. Ez a jelenség kétirányú, és szemtől szemben zajlik. A nemzetközi kapcsolatokban a harmadik fél, akár tolmácsként közvetíthet.

Csoportos kommunikáció akkor lép fel, ha a felek száma 4 fő fölé emelkedik. Hasonlóan az idegenvezetéshez, megkülönböztethető kis- és nagycsoportok. A kiscsoporttal történő kommunikáció sokban hasonlít a személyes kommunikációhoz (szemtől szemben), míg a nagycsoportos kommunikáció pedig főképp egyirányú és – a csoport tagok nagy száma miatt – technikai segédeszközt használ, főként mikrofont.

Tömegkommunikáció esetén a kommunikátor számára ismeretlen tömeg irányában, különféle médián (elektronikus vagy nyomtatott médián) keresztül küldött üzeneteket, amelynek formába lehet rádióműsor, újság cikkek, tv, prospektus).

Általában egy túravezetőre, vagy idegenvezetőre (külföldön csoportkísérőre) 35-50 főből álló csoportot bízunk. Ez a szám megfelel egy közepes méretű busz befogadóképességének, utas kapacitásának. A legtöbb buszos útnál 30 fővel kalkulálnak az utazásszervezők. Persze előfordul, hogy néhány

főből álló kisebb csoportot, delegációt kell kísérni, ilyenkor – eleve a csoport könnyű mozgatásának – speciálisabb, tartalmasabb bemutatás végezhető.

5.1.2. A nem verbális jelrendszer

A nem verbális kommunikáció célja verbális kommunikációt információértékű jelzések tömegével ismételje, ellentmondjon annak, helyettesítse, kiegészítse, hangsúlyozza vagy szabályozza.

Testbeszéd (kinezia) gyakorolja a non verbális jelrendszeren belül a kommunikáció folyamatára. A testtartás, a test és részeinek mozdulatai, gesztusok. A mimika, az arcifejezések, a szem mozgása, mint a tekintet iránya és időtartama, a pupilla. A homlokrncolásnak, a fejbiccentésnek vagy a váll leosztásnak szintén megvan a maga üzenete.

Testi jellemzők bár mozgáshoz nem kötődnek, de szerepük az interakció során meghatározó értékű lehet. Ilyen a fizikum, megjelenés általános vonzereje, a test- és leheletszagok, súly stb.

Érintkezési viselkedés alapkategóriái a simogatás, az ütés, a kézfogás stb.

Paranyelv, a nem verbális hallható jelzések köre közé tartozik a hangtulajdonságok és a hangkiadás tulajdonságai (vokalizációk).

Proxemika (térközszabályozás) azt vizsgálja, hogyan érzékeli és használja az ember a társadalmi és személyes teret. Bár nagysága kultúránként eltérő – megállapítható bizalmas, személyes, társasági és nyilvános távolság, amelyeknek figyelmen kívül hagyása, átlépése problémát okozhat a kommunikáció folyamatában.

Készítmények az interakcióban részt vevő személyeken lévő tárgyakat jelentenek, mint például a parfüm, a ruházat, az illatszerek, az ékszerek, a kozmetikumok stb.

Környezeti tényezők pozitívan és negatívan is hathatnak az interakcióra, ezek lehetnek tárgyak, technikai berendezések, világítási feltételek, hőmérséklet, háttérzene, szagok stb.

5.2. KOMMUNIKÁCIÓS SZOKÁSOK A VILÁGBAN

Az angolok az időjárásról mindig tudnak beszélni. A királyi család is lehet téma, de ne sértsük meg – az utóbbi években botrányairól is híres – családot. Az angolok kicsit felsőbbrendűeknek érzik magukat, valószínűleg ez a történelmi múltból (gyarmattartó és világuralmi időszakból) adódhat. Az angolokat és az amerikaiakat többek között a nyelv is megkülönbözteti egymástól. Fontos a megfelelő szóhasználat, hogy ne sértsük meg egyik nációt sem. Ugyan ez a helyzet, ha átváltjuk az árakat az angoloknak fontba, az amerikaiaknak dollárba.

Az egymás közötti kommunikációban a kézfogás rövid, a kézcsókot – napjainkra – kerülni szükséges.

A hirtelen véleményalkotást is kerülni kell, ellenben a kommunikáció során az egymásra figyelés fontos dolog.

Az **amerikai** utasok számára fontos a pontosság betartása, az időbeosztás, az előre tervezés. Igyekeznek kerülni az érintést az élet minden területén, például a közlekedési eszközökön vagy a kommunikációban. Fontos a szemkontaktus, a mimika és a mosoly. Az amerikaiaknak kevés az információjuk más országokról – így Magyarországról is –, az már nagyon jó eredmény, ha nagyjából el tudják helyezni a térképen az adott országot, ez többek között a nem megfelelő földrajzoktatásból fakad.

Az **arabok** bőbeszédűek, érdeklődőek és sokat kérdeznek. Az idő pontosságát nem veszik komolyan, erre van is egy mondásuk, „a sietség a sától származik”. Sértés, ha valaki a beszélgetés közben a lábát az asztalra teszi, valamint ha dohányzik. Az arab világban a nők másodrangú személyek és az erkölcsök nagyon szigorúak.

A **franciák** távolságtartóak, ami annyit jelent, hogy a megfelelő távolság a számukra annyi amennyi alatt még kezét lehet fogni. Nagyon fontos a pontosság, az idővel való gazdálkodás, ezért nem szeretik a késést, maximum 10 perces késést engedélyeznek. Addig nem illik az asztalra helyezett italból inni, míg a házigazda köszöntőt nem mond. Fontos a szemkontaktus. Van néhány téma, amit tabuként kezelnek, ezek közül is a legfontosabb a pénz. Amit a magyarokról ismernek az a pusztaság és a gulyás. Elvárják, hogy aki Franciaországba érkezik, az ismerje a nyelvet. A franciák szerint mindenki idegen, aki nem francia, még a turista is.

Az **olaszok** nagyon gesztikuláló nép, amit hangosabb beszédjükkel is nyomatékosítanak. Fontos szerepet tölt be az életükbe a mosoly. Van néhány olyan téma, amit tabuként kezelnek, ilyen például a család, vallás, közlekedés, belpolitika és a posta. Nagyon vendégszerető nép, ezért nagyon szeretik a turistákat.

Németajkúak (németek, osztrákok, svájciak) számára nagyon fontos a pontosság, a precíz, előre megtervezett program, ugyanakkor kedvelik az improvizálást is, ha meg van a funkciója és magas szintű. Turistaként kedvelik a borkóstolós pusztaprogramokat.

A **spanyolok** hasonlóan az olaszokhoz nagyon gesztikuláló nép. Nagyon fontosnak tartják a délutáni sziesztát, és ebből nem nagyon engednek. Szeretnek beszélgetni, az egyik legfontosabb téma náluk a család.

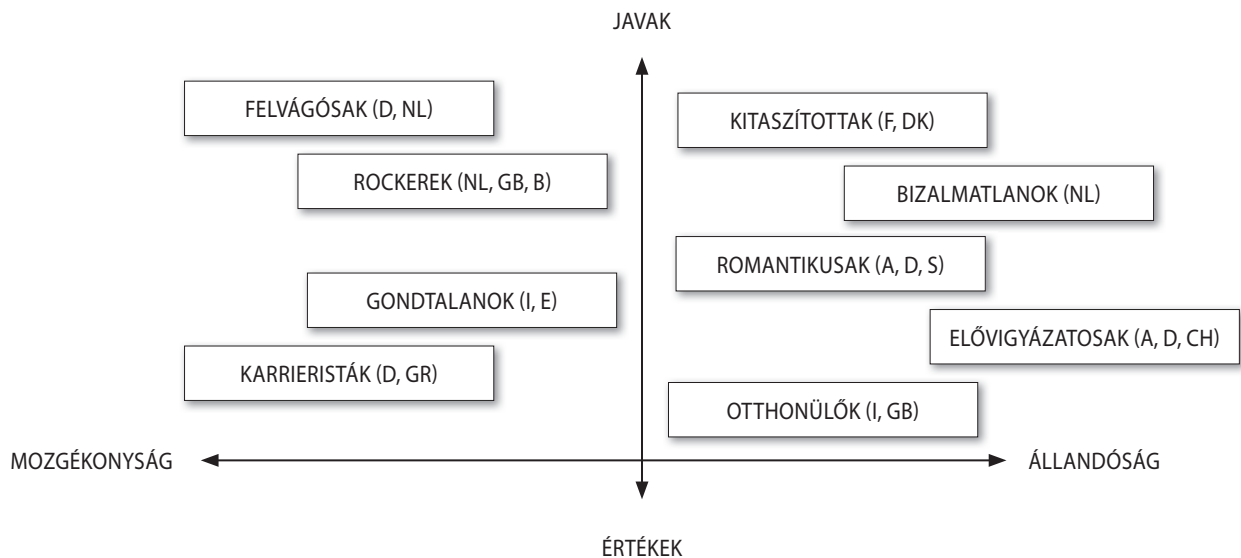
Az **oroszok** meglehetősen bizalmatlanok, gyanakvók az „idegenekkel” szemben. A köszöntés náluk az erős kézfogás és a 3 puszti.

Grúziában és Azerbajdzsánban a családfő és a főnök a férfi, a nők háttérbe szorulnak. Az utcán nem illik nőt leszólítani. A nő sohasem nyújt előre kezét. Vendégségi meghívást illik elfogadni, és a vendéglátó házában nem szabad semmit sem megdicsérni.

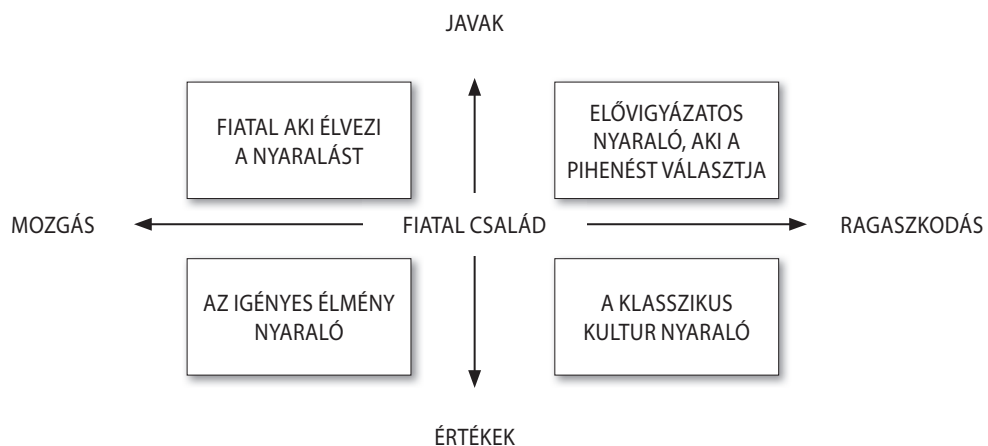
A **kínaiak** ráérősen intézik a dolgaikat. Az adott szónak súlya van. („ígéret szép szó, ha megtartják úgy jó”) Étkezés fontossága, illetlenség a közös tálból az ételt teljes mértékben elfogyasztani, mert ez azt sugallja, hogy kevés volt az étel. Ellenben illik az abroszt leenni, mivel ez azt jelenti, hogy bőséges volt az étel. Bőfogni udvariatlanság, szipogni lehet, de orrot fújni szigorúan tilos mások jelenlétében.

A **japán** férfiak meghatározott szereppel bírnak. A nők csak az első gyerek születéséig dolgoznak. Udvariassági szokások nincsenek (kabátfelségítés, helyátadás stb.). Nem fontos a szemkontaktus, távolságtartóak. Fontos ellenben a pontosság, így ha tudjuk, hogy el fogunk késni illik odatelefonálni, és ha megtörtént a késés, sose fogjuk a közlekedésre vagy az időjárásra. Szipogni, krákogni lehet, orrot fújni tilos. Gyékényszőnyegre cipővel lépni tilos.

5.2.1. Európai üdülő típusok

Európai üdülők típusai:

5.3. AZ EMBEREK ÉS A VENDÉGEK JELLEMZŐIK ALAPJÁN TÖRTÉNŐ OSZTÁLYOZÁS

5.3.1. Hippokrates vérmérsékleti típusok

A pszichológia tudomány kutatási eredményeit ismerő személyek, a személyközi kapcsolatokban könnyebben hoznak mindkét fél számára megfelelő döntéseket.

Hippokratész ókori görög orvos (Kr.e. 5.század) és Galenus (Kr.u. 2.század) temperamentum-tannal foglalkozó műveiben részletesen bemutatásra kerül az emberi vérmérséklet (temperamentum) többnyire alkati tényezőkből fakadó viselkedési vonások. Már a születés első évben megfigyelhetők

bizonyos mozgássajátosságok (élénk, mozgékony, szemben a túlzottan nyugodttal vagy az alig mozgóval). A belső elválasztású endokrin mirigyek hormontermelése kihat a személyiségre. A hormonok befolyásolják a szervezet mozgásosságát, és részük van a vérmérsékletnek, mint az egyén pszichológiai tempójának a kialakulásában. A temperamentum az ember testi-szellemi működésének az erejét és tempóját fejezi ki. Ennek alapján négy féle típus különböztethető meg:

- **Szangvinikus** (vérmes, szalmaláng) típusnál az érzelmi reakciók igen gyorsak, könnyen keletkeznek, és gyorsan elmúlnak. Könnyen belelkesül, de hamar lelohad, nem kitartó. A szangvinikus utas érdeklődő, lobbanékony, bőbeszédű, aktív. Sokszor az érzelmei elragadják, meggondolatlanul és kapkodva cselekszik.
- **Melankolikus** (mélabús, búskomor) típusnál az érzelmi reakciók lassúak, de tartósak. Áldozatkész emberi kapcsolataiban és igen ragaszkodó. Viszont zárkózott, befeléforduló, bátortalan, elmélnedő hajlamú és ez által nehéz is hoz döntéseket. A melankolikus vendég csendes, visszahúzó, élénkebb társai háttérbe szoríthatják. Pessimista, gátlásos és gyakran küzd kisebbrendűségi érzésekkel. Segítő- és útbaigazító szándékot szívesen fogad.
- **Kolerikus** (szívós, „epés”) típusnál érzelmi reakciók igen gyorsak, de tartósak, erősek, haragtartó ugyanakkor céltudatos, akarata szilárd. Érzelmeire jellemző a heveség és indulatosság. Elmélyültebb, mint a szangvinikus. Szívesen irányít másokat, uralkodásra termett. A kolerikus utas érdekember, szűkszavú, kritizáló, önfejtő, erőszakosra hajlamos, gyakran elégedetlen.
- **Flegmatikus** (flegma, hidegvérű) típusnál az érzelmi reakciók lassúak és erőtleneek. Egykedvű, józan, nyugodt. Szereti a nyugalmat és a kényelmet. Érdeklődése szűk körű, de maga szűkre szabott területén eléggé alapos. Az ilyen fajta utas csendes, nyugodt, kerüli a feszültséget. Együttműködésre alkalmas, de elvárja, hogy helyette gondolkodjanak, cselekedjenek.

5.3.2. Romess féle tipológia

Típus	Részesedése a szabadidő és a turisztikai piacon	Jellemző
Aktív élvhajász	30%	Jó közérzetre és szórakozásra orientált, sportosan aktív, mérsékelt korlátozott környezeti tudat, életstílusának megfelelő
Tendencia érzékenyek	20%	Nagyon kritikus, politikai és kulturális érdeklődésű, nagyon környezettudatos, ökológiaileg tájékozott
Családiasak	20%	Szabadidő és szabadság a családdal, rokonokkal, barátokkal, ár/szolg gondolkodásmód, minőségi tudat
Csak pihenők	30%	Passzív pihenés, a szabadidő és szabadság alatt megszokásból.

5.3.3. Hahn féle tipológia

1. típus: pihenő üdülő – nap, homok, tenger, menekülés a napi stressztől, nyugalmas, kényelmes, szabadság, nem túl sok nyaralási mozgalmasság
2. típus: élményt kereső – változatoság, szórakozás, nagyvilági atmoszféra
3. típus: mozgást kereső – túrázás, egészség aktív elősegítése, természetkedvelő
4. típus: sportoló üdülő – fontos hobby, vonzzák az erőfeszítések, lovaglás, kerékpározás
5. típus: kalandot kereső – igazi kalandvagyó, élményt keres kockázattal, személyes bizonyítás, rafting, hegymászás
6. típus: tanulni, látni vágyó – tanulás, nézelődés

5.3.4. Jung típustana

1. **Extrovertált** (kifelé forduló) – gyakorlatias, környezetorientált, alkalmazkodó, mozgékony, társas kapcsolatokat kereső, véleményalkotásban gyors, hajlamos a felületességre, szereti a változatosságot, a nyüzsgést. Érzelmek gyorsan keletkeznek, erőteljesen nyilatkoznak meg, majd gyorsan el is múlnak. Az ilyen utast minden érdekli, vállalkozó szellemű, meggondolatlan, humorizáló.
2. **Introvertált** (befelé forduló) – elmélkedő hajlamú, magányos, érzékeny, túlfontoló, nehezen alkalmazkodik, merev nehézkes munkamódja van. A monotóniát jól tűri, kerüli a nyüzsgést. Az ilyen utas szótlan, töprengő, ábrándozó, nehezen dönt, sokszor a poén tárgyává is válnak ezzel még jobban növelve a gátlásosságukat.

5.4. TURISTA TÍPUSOK

- **Hangulatágyú:** tréfálkoznak, viccelődnek, szórakoztatják a csoportot, fokozott szereplési vágyuk van, a társaság középpontjában akarnak lenni, hagyjuk őket szerepelni abban a dologban, amihez értenek
- **Pedáns:** mindig mindent tud, szereplési vágya van, tündökölni akar, a csoport mindig hozzá fordul, és ezt tudja is, néha túlpörög ilyenkor majd a csoport elhallgatja
- **Gőgös:** jól ápolt, senkivel nem tud beszélgetni, nem érzi jól magát, nem tartja magát a csoport tagjának, elhatárolódik a többiektől
- **Vásárló:** mindenhol csakis a boltok érdeklik, érdekli, hogy mit mennyiért vásárol, általában a megbeszelt időpontokat nem tartja be
- **Zsörtölődő:** az idegenforgalom cápája, elégedetlen, semmi sem jó neki, a prospektusban a programot végig figyelemmel kíséri és szóvá is teszi ha nem úgy alakul a program
- **Fényképész:** mindenféle szögből a lehető legtöbbet akar fotózni, kívülről nézi a dolgokat, nem tudja értékelni az érte tett fáradozásokat, a fényképeket a barátainak készíti felvágás céljából
- **Összehasonlító:** a dolgok magukban semmit sem érnek, mindig mindent összehasonlít valamivel
- **Helén kisasszony:** kedves, bűbájos, idősödő hölgy
- **Gyűjtögető:** jól ápolt, hatalmas bőröndökkel érkezik, szállodából elemeli a dolgokat
- **Hódító:** 30 év körüli, sármos, törekszik a hódításra, minden figyelmét az érzelmei kötik le

Más megközelítés alapján beszélhetünk: elővigyázatos nyaralókról, akik számára cél a nyaralás, a pihenés és a kapcsolódás. A pihenés mellett, azért a nagyobb nevezetességeket, múzeumokat megtekintik. Legtöbbször belföldi utazásokon vesznek részt. Szeretik a csomagutakat, szervezett utakat és ezeken általában autóbusszal közlekednek.

A klasszikus kultur nyaralók szeretik a nyugodt pihenést és nyaralást. Természeti szépségeket, tájakat, történelmi helyeket felkeresik, az adott kultúrát szeretnék megismerni. Számukra nagyon fontos az ismeretszerzés. Szívesen tesznek rövidebb városnéző túrákat, inkább fővárosokba és ott múzeumokat tekintenek meg. Fontos a természet a számukra és az egészség megőrzése. Elsősorban nyáron utaznak 1-2 hétre. Szállást saját maguk foglalják, busszal vagy vonattal utaznak.

Az igényes élménynyaraló szeretik az aktív, mozgalmas nyaralást, a szórakozás széles spektrumát ismerik. Szívesen utaznak külföldre, fontos a nevezetességek, látványosságok megtekintése és a kultúra megismerése. Fontos a mértékletesség, általában mindenre szakítanak időt, az elvük a mindenből egy keveset. Általában Európán kívül utaznak a nyári időszakban. Nem szeretik az utazási irodán keresztül történő foglalásokat. Közlekedési eszközök, amit igénybe vesznek utazáshoz általában autó vagy repülőgép.

Fiatalok, akik élvezik a nyaralást, a motivációjuk leginkább a 4S (sea, sun, sand, sex). Szeretnek szórakozni, kikapcsolódni és sportolni. Nem szívesen mennek múzeumba, inkább a tematikus parkokat preferálják. Általában országhatárokon belül a saját országukban utaznak, mivel nem rendelkeznek jelentős diszkrécionális jövedelemmel, de ha van lehetőségük külföldre is szívesen mennek. Általában utazási irodán keresztül foglalják le szállást, ha 1 hétre megy, viszont ha csak 1-2 napról van szó, akkor azt legtöbbször maga intézi. Általában autóval vagy repülővel utaznak.

Fiatal család elsődleges motivációja a pihenés és a kikapcsolódás. Fontos a tenger, a strand, de ha ott van a nevezetességeket, látványosságokat meg szokta látogatni. Az Európán kívüli utazások nem nagyon érdeklik, szívesen kirándulnak a környező kirándulóhelyeken. Szeretik a szervezett utakat, mivel ezzel nincs sok gond, illetve a gépkocsi és a repülő a közlekedési eszköze.

5.5. KONFLIKTUSOK A TÚRAVEZETÉS SORÁN

Csoporton belüli konfliktusok:

1. A túravezetővel kapcsolatos problémák (nem túl jó előadó, így nem tudja megfelelően kifejezni magát; technikai berendezéseket nem tudja rendesen kezelni; túl sokat beszél; nem tudja felkelteni a csoport érdeklődését; nem törődik a csoporttal, magára hagyja a csoportot vagy elkülönül tőlük)
2. Túravezető és a csoport közti konfliktus (az utas belebeszél, beleköt az túravezető mondandójába; az utas kineveti és megjegyzéseket tesz az idegenvezetőre; ezekben az esetekben az túravezető tehet úgy mintha meg sem hallotta volna; az túravezető szembesítheti az utast, megkéri hogy ismétlje meg mit kérdezett természetesen a csoport előtt; az túravezetőnek a csoport összes tagja egyforma)

Kényszerű változtatások

Elmarad a program; megváltoznak a belépődíjak; mindenféleképpen a túravezetőnek gyorsan és rugalmasan kell reagálnia; fontos hogy a hiányzó program helyett valamilyen pótmegoldást találjunk; a pótprogramnak valamilyen hasonlóságot kell mutatnia az eredeti programmal; a turistákat a lehető legrövidebb idő alatt értesíteni kell a változásokról; a pótprogram nem okozhat csalódást a turistáknak; az túravezetőnek át kell vállalnia a felelősséget. Az túravezetőnek fontos ismernie a csoport összetételét, hogy megfelelő pótprogramot tudjon a csoportnak ajánlani. Fontos ez a megszólítás szempontjából is. Fontos felmérni azt, hogy a program milyen igényeket elégít ki, és ezután fel kell vázolni a lehetőségeket.

Meggyőző érvelés

Fontos hogy a túravezető rendelkezzen ilyen tulajdonsággal. A dialektikus érvelés akkor alkalmazható, ha csak két dolog közül választhat az utas. Fontos hogy a túravezető helyesen, tárgyilagosan, meggyőzően és megnyerően tudjon érvelni. Mindig a csoportot kell meggyőznie, ehhez az kell, hogy mindig tisztában legyen a mondanivalója céljával. Fontos hogy mindig kiderüljön a mondanivalójából, hogy milyen lehetőségek vannak és azokat, hogyan lehet megvalósítani. Még a csoport tájékoztatása előtt meg kell hoznunk döntésünket, ki kell alakítani javaslatunkat.

5.6. RENDKÍVÜLI ESETEK, REKLAMÁCIÓK A TÚRAVEZETÉS SORÁN.

5.6.1. Váratlan helyzetekből adódó problémák és azok megoldása

A programok lebonyolítása során felmerülő problémákra udvariasan, határozottan kell reagálni és azonnal a lehetséges megoldásokat, kell keresni. A kieső programok helyett csak azonos értékű és vonzerőben megfelelő programot lehet ajánlani. Nagy probléma, ha olyan attrakció marad el a programból, ami a fő látványosságot jelentette volna, ilyenkor általában pénzvisszatérítést szoktak alkalmazni. A túravezető kötelessége, hogy ilyen eseteket előre kivédjen, például azzal, ha a munka elvállalásakor utána érdeklődik hogy minden rendben van-e? Általában ha a program elmaradásának felelőssége nem a túravezetőt terhelik, akkor is jó ha a túravezető dönt a pótlék programról. Fontos a túravezetőnek ismernie a csoport összetételét illetve az érdeklődési köröket is. Fontos hogy ilyen helyzetekben meggyőzően tudja a csoport és az utazási iroda /a túraszervezők/ érdekeit érvényesíteni.

5.7. UTAS-REKLAMÁCIÓK FOGADÁSA ÉS AZOK MEGOLDÁSA

Arra mérget lehet venni, ha az utas „károsultnak” érzi magát bármilyen tekintetben, az bizonyos hogy a túravezetőt fogják elsősorban okolni. Mindenféleképpen az utas panaszáról jegyzőkönyvet kell készíteni, és ennek egyik példányát az utasnak át kell adni. A reklamáló felvetést feltétlenül fogadni kell. Ha lehetséges, akkor a reklamálót hívjuk félre, ültessük le, és teljes figyelemmel fogadjuk a problémáját. Éljük át az utas helyzetét, legyünk empátikusak. Ne vágjunk közbe, hagyjuk, hogy befejezze a mondanivalóját, ilyenkor az utasok hajlamosak az indulatosságra. Fontos a nyugodt, türelmes figyelés és a reklamáció pontos megismerése. Felteendő kérdéseink során valóságossá válik a panasz. Ne oktassuk ki a reklamálót, ne szégyenítsük meg soha. A vendégnek mindig sürgős, mindig elsőbbséget kell, hogy kapjon, és mindig igaza van. Ha lehetséges az intézkedés az utas előtt történjen. Nagyon fontos az utóellenőrzés.

5.8. EGYÉB RENDKÍVÜLI ESETEK

1. Az útiokmány, személyi igazolvány, pénz, egyéb értékes tárgy, szívéhez „nőtt” emlék elvesztésekor végig kell gondolni merre járt az utas, hol keressük az igazolványt; ha más megoldás nincs és a kár nagysága is indokoltta teszi, értesíteni kell a helyi rendőrséget, akik jegyzőkönyvet vesznek fel az esetről.
2. Sürgős orvosi ellátást igénylő betegség megelőzése céljából a csoportot mindig figyelmeztetni kell arra, hogy tartsák be az alapvető higiénés szabályokat, ne igyanak csak ellenőrzött vizet. Sürgős esetben segíteni kell a beteget, hogy minél hamarabb orvoshoz kerüljön. Ha kórházba kell szállítani, akkor értesíteni kell a biztosító központját. Az utasnak a helyszínen semmit nem kell megtérítenie.

3. Ha meghal egy utas akkor a rendőrséget, az egészségügyi szolgálatot és a biztosítót kell azonnal értesíteni. Az elhunyt hazaszállításáról a biztosító gondoskodik. Minden dokumentációt is elvégez a biztosító. Ezen kívül az utazási iroda referensét is értesíteni kell az esetről. Két tanú jelenlétében listát kell készíteni az elhunyt holmijáról, majd ezt a jegyzőkönyvhöz csatolni kell.
4. Kellemetlenségek érhetik a csoportot, pl. ha egyik utasunk eltéved. Fontos, hogy egy előre meghatározott időpontban állapodjanak meg. És ott találkozzanak, ahol a befejeződött a közös séta, a túraprogram. Mindenféleképpen kell várni, hogy az utas előkerülhessen. Az elveszett utas-kérdéséről egyeztetni kell az utazás szervezőjével vagy az utazási irodával. Szükség esetén a túravezetőnek még egyszer be kell járnia a városnézés útvonalát. A kellemetlenségek elkerülése véget a túravezető az utaslistára írja fel az utasok mobiltelefonszámait, valamint hívja fel a figyelmet, hogy pl. külföldi vendég esetében, csak úgy tudhat telefonálni, ha a helyi mobilszolgáltatók hálózatára rácsatlakozott.

5.9. A TÚRAVEZETŐ LEGFONTOSABB DOKUMENTUMAI

A **forгатókönyvet** – úgyszólván a túravezető bibliáját – az utazási iroda (a túrát szervező) állítja össze a túravezető részére. A rögzített programtól eltérni nem szabad, ha még is „vis major” helyzet következne be akkor a túravezetőnek köteles az utazási irodával egyeztetni a változtatásról.

A **forгатókönyv** tartalmazza azokat az információkat, amit az adott túráról tudni kell. Magába foglalja azokat a programokat, melyeket a részvételi díj tartalmaz.

Három részből áll. Az első tartalmazza az adott csoportra vonatkozó legfontosabb információkat, például pozíciószám, útvonal, közlekedési eszközök felsorolása, tartózkodás időpontja, létszám, szálláshely, étkezés, érkezés ill. elutazás időpontja. A második rész tartalmazza a programokat, napra és órára lebontva. A harmadik rész (megjegyzések) tartalmaz minden kiegészítő információt, mint például a szálloda címét, telefonszámát, a buszvállalkozás, vagy buszsofőr nevét, címét telefonszámát, éttermek címeit, telefonszámait és egyéb speciális tudnivalókat az utasokról, pl. vegetáriánus, fakultatív programokat, árakat, készenléti keretre vonatkozó információkat, irodai referens és kontaktszemély nevét és telefonszámát.

A **voucher** – fizetési bizonylat – igazolja, hogy korábban az utazási iroda már kifizette a szolgáltatás (étkezés, szállás, belépők stb.) árát. A túravezető a helyszínen ennek felmutatásával a kifizetett szolgáltatás igénybe vételére jogosult. A küldő utazási iroda (utazás-szervező cég) állítja ki és minimum 2 példányban készül. A partnerek közti elszámolás alapja; tartalmazza a küldő iroda nevét, címét, a szolgáltató nevét, címét, a tartózkodás idejét, létszámot, igénybevett szolgáltatások listáját felsorolva. A túravezető az utazás, a túra megkezdése előtt a forгатókönyvvel együtt az út voucher-eit is kézhez kapja, amelyeket a megfelelő szolgáltatónak be kell tudni mutatni, és a szolgáltatás végén igazolni kell a teljesítést.

Az **utas lista** tartalmazza az utasok neveit, személyes adataikat. Összeállításának menete többféle tematika (hierarchia-viszonyok zárt csoporton belül, befizetés alapján, ismerősök, családok egy egymás közelében) alapján történhet.

A **szobalista** a szobabeosztást tartalmazza. Fontos megállapítani, hogy ki kihez tartozik és úgy kialakítani a beosztást. A szobalistán szereplő elhelyezést – legtöbbször angol – szavaknak (*Twin* kétágyas, *Double* franciaágyas, *Single* egyágyas) jelentőségük van, a szállodai elszállásoltatás idején.

A **jegyzőkönyv** legalább 3 példányban készül; személyi sérülésnél, személyi kár esetén, közlekedéssel kapcsolatos kár esetén. Három fő része van a bevezetés (felvétel helye, ideje, iroda neve, elérhetőségei, pozíciószám, út megnevezése, időtartam, károsult személyek neve, tárgy), a tárgyalás (részletesen le kell írni az eseményt, az intézkedéseket), és a befejezés (dátum, aláírások, két tanú adatai).

6. FEJEZET

GASZTRONÓMIA

6.1. A MAGYAR KONYHA

A magyar étkezési szokásokra a történelem során, az elkészítési módban és az ételeink alapanyagaiban is gyökeres változások álltak be. Napjaink étkezési szokásai gyökeresen megváltoztak. A felgyorsult életritmusunk, a nők (feleségek, anyák) részvétele a család anyagi háttérének megteremtésében (dolgozó nő) nem görnyedhet naphosszat a tűzhely felett, hogy a családnak ebédet készítsen. Ő maga is dolgozik és így a család a napi étkezését ki-ki alapon oldja meg. Esetleg még reggelinél találkozhatnak, egy röpké pár percre egy tea, kávé, vagy pirítós erejéig, de utána mindenki indul a programja függvényében a saját napi röppályáját teljesíteni. Az ebédet menzán, gyors étteremben, hamburgeresnél, pizzásnál költik el, vagy legrosszabb esetben, gyakran időhiány miatt sehol. A vacsora „ki mit talál” alapon, ami éppen a hűtőben van, vagy az anya, vagy az apa (ami ritka, mint a fehérholló) mégis „összeüt” valami gyorsat a konyhakészek közül. A hétvégén jó lenne pihenni, esetleg étterembe menni, de sok családnak drága, így marad a szombati nagybevásárlás, és az egész vasárnap délelőtti főzés, délután mosogatás, és hétfőn reggel minden kezdődik előlről.

Ekkor vasárnap délután gondolkodik el a család anya-apa): jó lenne egészségesen élni, egészséges ételeket enni. Nosztalgiázva visszagondolnak a szüleikkel, vagy a nagyszülőkkel töltött időszakokra, amikor nem kellett piacra menni a tojásért, a húsért. Az alapanyagok ott kapirgáltak, röfögtek és bégették a házkörül. Disznót vágtak egy évben egyszer, de olykor kétszer is. Volt lesütöthús, zsír, szalonna, kolbász, sonka, szalámi, krumpli, gyökér sárgarépa, hagyma. Egy kis sóért, borsért kellett a fűszereshez menni, a többi kitellett a házkörül. A nagymama főztje, ha csak egyszerű paprikás krumpli volt is, milyen finom volt! Olykor a tarhonyás csirke, vagy egy kis kolbászos lecsó, milyen fenséges ízkavalkád, mert a paprika, paradicsom, hagyma a kertben termett, a kolbász meg sosem fogyott ki a kamrából...

Földes László a „Nagyvilág konyhái”-ban írja, hogy „a honfoglalás előtti korban már megtalálhatóak azon ételek alapjai, amelyeket – fejlesztett formában – ma is ismerünk.

Az osztjákoktól örököltük a bablevest, az azerbajdzsánoktól a gulyáslevest.

A töltött káposzta őse a szárma. Ez a szőlő- vagy káposztalevélbe töltött és rizzsel kevert hús török eredetű étel, többek között ez is egy bizonyíték arra, hogy a török hódítás igen nagy hatással volt a magyar konyha kialakulására.

A sertéshússal és -zsírral készült ételek nagy számban történő előfordulása is török időkre vezethető vissza. A portyázó törökök minden háziállatot elvittek, kivéve a sertést, hisz azt – muzulmánok lévén – nem eheték. A sertésszír használata konyhánk egyik jellegzetessége volt. A zsírban pirított vöröshagymához pirospaprikát adva megkapjuk a pörköltalapot, amit a magyaros ételek zöménél, pörköltek, gulyások, tokányok készítésénél alkalmaznak.

Az ősi magyar konyhában a paprikát még nem ismerték, először Spanyolországban bukkant fel a XV. század végén, ahol borsként használták – így született az angol elnevezése: pepper. Magyarországra a török megszállás idején került, s mint paraszti fűszert, lenézték, ezért a nemesi körökben való elterjedése igen sokáig tartott. Megjelenésével háttérbe szorult a sáfrány, a gyömbér, a bazsalikom. A törökök más zöldségfélét is magukkal hoztak, pl. a paradicsomot. Ebben az időben termesztettek először cseresznyét és meggyet. Még a kukorica is török közvetítéssel került hozzánk, évszázadokon keresztül úgy is hívták, hogy „törökbúza”.

Néhány étel, amelyet a törökök hoztak magukkal, a nemzeti hagyomány részévé vált, pl. a pitah, amiből a lángos lett, a rétes, a pogácsa (a bogaca szóból származik a neve), vagy pl. a tarhonya. Az

egyik legfontosabb azonban a kávé volt, amely nagy szerepet játszott egy fontos kulturális jelenség, a kávéház megszületésében.

Mária Terézia és II. József idején a bécsi udvar konyhája teljesen francia volt, amely természetesen hatott a magyarok étkezésére is. Az akkoriban megjelent szakácskönyvekben erőlevesről, párolásról, becsináltról írnak. Magyarországon igen nagy a kínálat a levesekből, az alapanyagok és az elkészítési módok terén egyaránt. A levesek egy részét rántással sűrítik. Ez az elkészítési mód jószerint csak a magyar konyhára jellemző. A levesek között sok egytálétel jellegű, laktató fogást találunk, pl. a Jókai bableves, a palóclevés, de vannak könnyebb, zöldség- és gyümölcslevesek is.

Bár a magyarok a franciáktól tanulták el a cukrászsütemények készítését, az osztrákoktól a házi tésztákét, tésztaféléink igazi gasztronómiai büszkeségeink. Az első cukrászda a XVIII. század közepén nyílt Budapesten. A dobostorta, a Rigó Jancsi, a somlói galuska, a Rákóczi-túrós mind világhírű magyar édességek. A sós tészták, pl. a burgonyás és káposztás kocka önálló fogásként is megállják a helyüket. A különféle, gyümölccsel töltött gombócaink burgonya tésztából készülnek. A palacsinta, a rétes, az aranygaluska, a fánk rendkívül finom desszertként szolgálhatnak. A magyar szakácsművészet mai kiválóságai három elődjüknek köszönhetik a legtöbbet: Marchal József, Dobos C. József és Gundel Károly. Marchal József Franciaországban kezdte pályafutását, ahol elsajátította a francia konyha titkait. Szakácsa volt III. Napóleonnak, Albert főhercegnek és Ferenc Józsefnek is. Dobos C. József őse Rákóczi szakácsa volt, ő maga pedig élelmiszerüzletet nyitott Budapesten. Itt alkotta meg és kezdte el árulni 1885-ben a híres dobostortát. Gundel Károly volt a legnagyobb vendéglős, le-származottai közül többen vezettek különféle éttermeket és szállodákat. Manapság a legtöbb magyar vendéglő étlapján megtalálhatóak ételkreációi”.

Az ételeinket az egészséges és korszerű táplálkozás szerint is értékelni kell. A magyaros ételek változatosak, jó ízűek, a külföldiek számára érdekesek, de a korszerű táplálkozás követelményeinek azonban már nem mindenben felelnek meg. Főleg ha sok sertésszirt, szénhidrátot és erős fűszereket használunk. Az erős, sok zsírban úszó étel egyrészt gasztronómiai, másrészt pedig táplálkozástani szempontból sem helyes.

6.2. NÉPI ÉTELEINK CSOPORTOSÍTÁSA

6.2.1. Pásztor ételek

Az Alföld pásztorai 80-100 esztendővel ezelőtt is sokféle liszttartalmú gumót, gyökeret fogyasztottak, amelyekkel a kenyeret helyettesítették. A palóc és székely pásztorok napjainkban is sok erdei gyümölcsöt, bogyót fogyasztanak. A Hargitában a székely juhászok ősszel olyan helyek felé terelik nyájukat, ahol érik az áfonya. Az ehető vadnövények így befolyásolják a pásztorok vándorútját. A hazai néprajzi megfigyelések igazolják, hogy a pásztorkodással együtt jár különböző növények gyűjtése. A pásztorok a hús, a tejtermékek fogyasztását vad növények fogyasztásával egészítik ki. De gyűjtenek különböző növényeket állatgyógyításhoz és tejoltáshoz is. Ezt tapasztalható Európában a román, a hucul pásztoroknál, ez utóbbi ukrán etnikai csoport az Északkeleti Kárpátokban.

A szabad tűzön sütés-főzés hagyománya őseink, a pásztorok öröksége. A hagyományos pásztor-ételek elkészítésének eszközei, alapanyagai, a készítés módja **eltér az ismert konyhai szokásoktól.**

Eszközök:

- vaslábás, vasbogrács, később zománcos bádogbogrács, esetleg rézbogrács, bogrács alá kutya-gerinc, bográcskanál fémről, fából, cseréptányér, fatányér,
- nyárs kezdetben fából, majd fémről, bogrács és nyárs állvány fából, fémről,
- pásztortűz tápláló anyaga: nád, gyékény, vessző, fa, szárított marhatrágya.

Alapanyagok:

- Elsősorban tartósan tárolható alapanyagok: száraztészta (lebbencs, tarhonya), szalonna, krumpli, kása, liszt, tojás.
- Helyben, a pásztorszállítás körül található alapanyagok: bárány, borjú, malac, baromfi (és tojása), esetleg az ivartalanítás mellékterméke (here), tehéntej, juhtej, kecsketej azok helyben történő „feldolgozása”: aludttej, tejföl, túró, zsendice, gomolya, a megszerzett („bottal ütött”) vadnyúl, a folyóból vagy tóból kifogott hal, réti csík, vízínövény (sulyom) stb.
- Pusztán található, vadon termő növények fűszerként való használata.

Készítés módja:

- A pásztorok a laktató, zsíros ételeket kedvelik, az ételkészítés egyszerű, kevés összetevővel, kevés eszközzel.
- A pásztorok jól főznek, ezért szívesen hívják őket lakodalomba és egyéb rendezvényre főzni.

A pásztorételek öt csoportba sorolhatók attól függően, hogy hússal vagy anélkül készülnek, híg vagy sűrű étel készül, esetleg nyáron sül.

- Rövidlevű húsos ételek: pörkölt, paprikás, stb.
- Rövidlevű hús nélküli ételek: pásztortarhonya, öreglebbencs, slambuc, tojásos-, túros-, tejfőlös-, nokedli, gombapörkölt, sült krumpli, stb.
- Hosszúlevű húsos ételek: gulyásleves, húsleves, halászlé, stb.
- Hosszúlevű hús nélküli ételek: lebbencsleves, tarhonyaleves, krumplileves, gombaleves, stb.
- Pásztorsültek: nyáron, rostélyon, parázsban.

6.2.2. Kubikos-summás ételek

„A kubikusokra az egyéni, páros és családi főzésnél is jellemzőbb a 4-5-6-8 főből álló szakácssparti. A főző önként vállalkozott, esetleg kijelölték. Közös bográcsban főztek (innen a szakácssparti másik neve) és együtt is ettek az ún. bográcsársak; a bográcsot utóbb a kompániafazék váltotta fel. A főzőedényeket közösen vették, de ki-ki saját tányérjából fogyasztotta a főtet. A bevásárlás a szakács dolga volt, a költségeken arányosan osztozkodtak; mindenki előre leadta a főznivalókat is. A száraz koszt mindenkinek egyéni ügye maradt. A kubikosok szerint e közös étkezés kifizetődőbb volt: a szentesiek több tucat főből álló nagyobb szakácsspartik kialakításával is próbálkoztak, de nők híján nem vált be a kísérlet. A egyes összetételű summásbandákra állandó szakácsok (rendszerint a summásgazda felesége és rokonai) főztek. A főznivalót nekik adta át havonta a munkaadó. Az ebéd mindig, a vacsora ritkán volt közös, vasárnap mindenki maga főzhetett. Ha a summások edényt vittek, a szakácsok kiosztották az ételt, de gyorsabb volt az ún. *hatos tál*, amelyből közösen étkeztek. Minden nap más volt a soros, aki rohant *tálat fogni*. A naponként változó *konyhás*okon kívül állandó *vízfordót* is jelöltek ki, aki a nyársakat is faragta.” Az említett *szakácsspartik* előnye az volt, hogy nem külön-külön főzőcskéztek, hanem a szakács dél körül kb. egy órával hamarabb ment be, feltette a bográcsot, eközben a többiek *rádolgoztak* helyette. Reggel és este rendszerint szalonnáztak, esténként meg is sütötték, délben pedig tarhonya, lebbencs, burgonya volt az alapétel, esetenként hús is került bele. Étkezésük semmiben sem különbözött az alföldi pásztorokétól és parasztokétól. Az említett tésztaféléket, továbbá a zsírt, lisztet, burgonyát, paprikás sőt és vöröshagymát is hazulról vitték. Reggelenként *ágyaspálinkát* ittak, vasárnaponként a kintinban mulattak, kártyáztak, és majdnem mindenki dohányzott is. (Időnként munka közben úgynevezett *pipahuját* tartottak.) A nőtlen fiatalok közül sokan még a munkán elitták, elkártyázták keresetüket, a nős férfiak, főként pedig a szervezett munkások többsége azonban mértéket tudott tartani, csak a lumpenproletárok, az úgynevezett *baráberek* éltek züllött életet. Mindezek függvénye volt egészségük, de a megerőltető munka miatt a fegyelmezett kubikosok sem sokáig bírták ezt a nehéz életet: ritka volt az 55-60 éves aktív földmunkás. Öniróniával mondogatták: *görbe hátat igen, de görbe házat nem sikerült szerezni*. Mindenesetre egy kisebb kertes családi ház vagy egy-két hold föld szerepelt életprogramjukban”.

6.2.3. Halász ételek – haltartósítás

„A halászati főidényben – késő tavasztól kora őszig – nagy tömegben fogott zsákmány frissen értékesíthetetlen részének sózással, napon való szárítással, füstöléssel történt konzerválása abból a célból, hogy egész évben, különösen pedig a télvégi böjtös időszakban, olykor nagyobb távolságra is elszállítva, folyamatosan ki tudják elégíteni a haltáplálék iránti keresletet a halászok és a halkereskedők. A haltartósításnak ilyen módjai az egész világon elterjedtek; így tartalékolják a halat azok a természeti népek is, melyeknek a halászat a fő élelemszerző foglalkozásuk. A klasszikus ókor népei szintén ismerték a haltartósítást. A magyar középkorban a halászatért fizetendő szolgáltatások között, ill. kereskedelmi cikként gyakran említene a források hordóban tárolt *sós halat*, valamint *szárított halat* (*szíjalt hal*, *szivatolt hal*, *aszú*, *aszalt hal*). A szárított halból készült ételfélék rendszeresen szerepeltek a főúri háztartások és kolostorok étrendjén. A haltartósítás a sózással, füstöléssel, szárítással konzervált hal fogyasztása – szórványos adatokból következtetve –, az árvízlecsapolások előtt országosan elterjedt lehetett. A legnagyobb jelentőségű a napon történő szárítás volt. A *halszáritás* részletes néprajzi leírását az Alsó-Tisza vidékéről és Komárom környékéről ismerjük; a Balatonon szintén alsó-tiszai halászokat alkalmaztak a bérlők haltartósításra. A közvetlen értékesítésre nem alkalmas apróbb halakat a *hasítótanyán* dolgozó asszonyok, lányok széjjelhasították megtisztították, besózták, majd oszlopok közé kifeszített zsinegre akasztották, száradni. A szárító állványzatot „*zsidóutcá*”-nak nevezték, utalván arra, hogy a halászati bérlők, halkereskedők gyakran zsidó származásúak voltak. A napon megszáradt halakat *bálákba* (20-25 fontos csomókba) kötegették, és román, ill. szerb lakta területekre szállították eladásra (Erdély, Bánát, Szerémség), ahol a több böjtöt tartó görög-keleti vallású nép körében nagy keletje volt. A Szeged-Csongrád környéki vizeken a 18-19. sz. fordulóján szerveződtek meg ezek a „nagyüzemi” haltartósítást végző hasító tanyák. A 19. sz. közepén Szeged-Csongrád között 37 hasító tanyáról tudunk; egy tanyán átlag 80 személy 5000 mázsa halat dolgozott fel évente. A haltartósításnak a „nagyüzemi” formáját a halállomány rohamos csökkenése szüntette meg. Az Al-Duna vidékén viszont a román és lipován halászok napjainkban is gyakorolják.”

6.2.4. Ünnepekhez kapcsolódó ételek

A jegyzet keresztény naptár 3.4.1. fejezete végig veszi azokat a jeles napokat, amelyekhez elsősorban a hitszokás és hagyomány szerint milyen jellegű ételeket lehetett, szabad volt, vagy éppen tiltott volt fogyasztani, aszerint, hogy öröm ünnep-e, vagy szomorú, ahol a komoly vezeklés elemeként a kulináris örömtől is megfosztja a szabályokat betartó személyeket.

Meg van pl. az Új Évnek a tradicionális étrendje: mit szabad és mit nem szabad fogyasztani. A szabadságon, vagy tiltáson belül azonban az elkészített étel mindenféleképpen magán viseli a tájnak, tájegységnek, népnek, szokásnak a jellegzetességeit, és a különbözőségeit. Újévkor hogyan készít malacsültet, s hozzá lencsét egy magyar, egy szlovák, vagy egy román család. Hol, kik és hogyan sütik a farsangi fánkot? A nagyböjt étrendjét pontosan betartva mit reggeliztek, ebédeltek, vacsoráztak, míg el nem jött a várva várt Húsvét? A sonka – tojás – kalács mellett milyen egyéb ételt és desszertet (tésztaféléket, süteményeket) fogyasztottak az ünnepkor?

Ünnepnapnak számított a családoknál a disznóvágás. A különféle szokások a vágás előtt, közben, után és azok a tradicionális receptek, ahogy készült a kolbász, a hurka, toros káposzta, a töltött káposzta, a disznósajt, a májas, stb. Melyek azok a speciális fűszerek, amelyek aztán az egésznek a jellegzetességeit adják? Honnan lehet tudni pl., hogy ez egy szlovák hurka: mitől az és mitől más?

A tanfolyam hallgatói az adott kistérségben kutassák fel, gyűjtsék össze, írják le ezeket a specialitásokat, amitől az magyar, amitől az sváb, vagy éppen csak az adott ház specialitása, a beletett alapanyagtól, fűszertől, mennyiségétől és minőségétől, az elkészítés módjától lesz különlegesség és egyben turisztikai attrakció is!

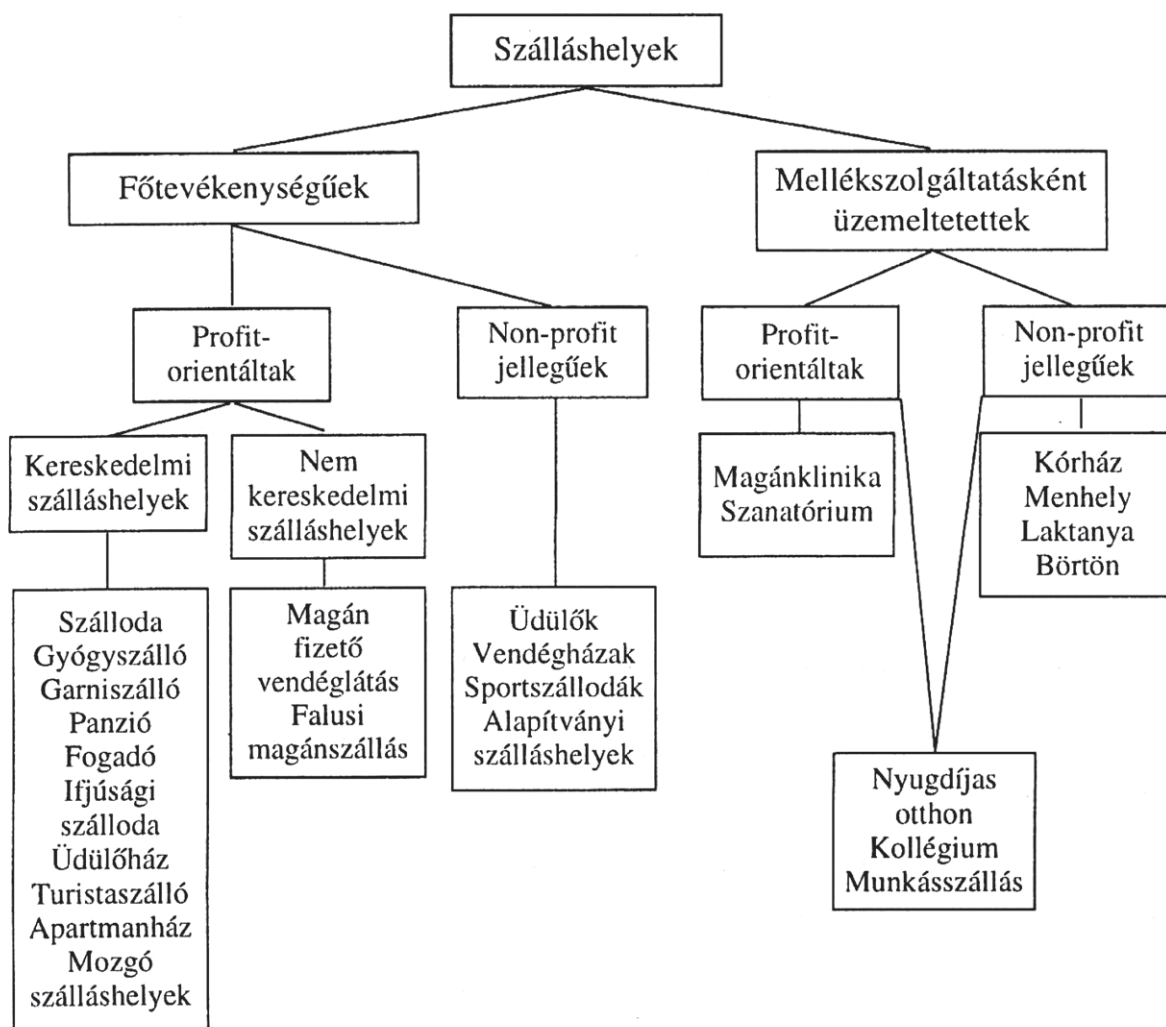
7 FEJEZET

SZÁLLODAI ISMERETEK

7.1. A SZÁLLÁSHELY FOGALMA

Szálláshelynek nevezzük mindazon rövidebb-hosszabb tartózkodásra (de legalább 24 órára) alkalmas állandó vagy ideiglenes létesítményeket, melyek átmeneti emberi tartózkodásra oly módon alkalmasak, hogy kielégítik az alapvető komfortszükségleteket az adott kornak, illetve társadalmi igényeknek, szokásoknak megfelelő szinten.

7.2. A SZÁLLÁSHELYEK TÍPUSAI

Forrás: Vadas: Szállodai alapismeretek, 2000.

A szálláshelyeket az alapján csoportosítjuk, hogy az üzemeltetésük főtevékenység vagy mellékszolgáltatásnak minősül, valamint működtetésük profitorientált (for profit) vagy non-profit jellegű.

A főtevékenységűeknél az adott szálláshely üzemeltetői az elszállásolást tekintik elsődleges feladatuknak. A mellékszolgáltatás formájában üzemelő szálláshelyek feladata a főtevékenység (gyógyászat, fogvatartás, stb.) támogatása, kiszolgálása, hogy biztos háttérrel nyújtson a főtevékenység zavartalan ellátásához.

7.3. A SZÁLLODA FOGALMA

„A szálloda az a kereskedelmi szálláshely, amely a vendégek részére a szálláson túlmenően ellátást és egyéb szolgáltatást is nyújt. A szállodák bizonyos komfort-fokozati és szolgáltatási színvonalbeli kritériumok alapján, hatósági előírások szerint egytől öt csillagos osztályba sorolják.”

„A szálloda olyan szálláshely, ahol az otthonuktól bármely ok miatt ideiglenesen távollévők fizetés ellenében megszállhatnak, ott ellátást és további szolgáltatásokat vehetnek igénybe, és a szálláshely eleget tesz a mindenkor hatályos jogszabályban a szálloda előírt követelmények minimumának.”

7.4. A SZÁLLODA ALAPVETŐ ELLÁTÁSI TÍPUSAI

A szállodai ellátás minimuma a reggeli szolgáltatás. Ezt idegen szóval B and B (Bed and Breakfast) nevezzük. Ha vendég reggelin kívül egyéb főétkezést is igénybevehet, akkor már panziós ellátásról beszélünk. A félpanziós ellátásnál, a reggelin kívül még egy főétkezést kap a vendég, ez lehet ebéd vagy vacsora. A félpanziós ellátás nemzetközi rövidítése: HB (Half Board). A teljes ellátásnál (panziónál) a reggelin kívül ebédet és vacsorát is kap a vendég. A nemzetközi rövidítése: FB (Full Board). Az all-(full) inclusive ellátás minde ellátást magába foglaló szolgáltatást jelent. Ez a fajta ellátás a '90-es években terjedt el, a klub-szállodákból átvéve. Az all inclusive ellátás lényege, hogy előre befizetett összeg ellenében az összes szolgáltatást csaknem folyamatos ételkínálatot szabadon, korlátozás nélkül vehetik igénybe a vendégek.

7.5. A SZÁLLODA OSZTÁLYBA SOROLÁSÁNAK FELTÉTELEI

A kereskedelmi szálláshelyek, így a szállodák minősítését az ipari, kereskedelmi és idegenforgalmi miniszter 45/1998. (VI.24.) IKIM rendelete szabályozza. Kereskedelmi szálláshelynek a következő létesítmények minősülnek.

- Szálloda (étteremmel, étterem nélkül)
- Panzió (fogadó) (étteremmel, étterem nélkül)
- Kemping
- Üdülőház
- Turistaszálló
- Ifjúsági szálló

A rendelet előírja, hogy a kereskedelmi szálláshelyeket osztályba kell sorolni. Ennek feltétele a működési engedély megléte, a sorolás kezdeményezője az szálláshely üzemeltetője. A besorolást a szálláshely működési területén illetékes kereskedelmi és iparkamarának kell bejelenteni.

Új minősítési rendszer van folyamatban:

„A szállodák egy-ötcsillagosig, a gyógy szállodákat kettő-ötcsillagosig lehet besorolni. A 2009. október 20-án hatályba lépett 239/2009-es kormányrendelet alapján 2011-től megszűnt a szálláshelyek kötelezőosztályba sorolása. A kötelező kategorizálás helyébe az ún. **védjegyrendszer** lépett, melynek kialakításában és működtetésében főszerepet kapnak az egyes szálláshelyek érdekeit képviselő szövetségek. A gyorstájékoztatóban alkalmazott szállodai kategóriák, illetve azok tartalma jelenleg nem egyezik meg a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége által kidolgozott szállodaminősítési rendszerrel. 2011. decemberben 92 egység, a szállodák 11%-a üzemelt kategória megjelölés nélkül. A védjegyrendszerhez nem csatlakozó szállodák a meghatározott moratórium értelmében 2012. június 30-ig használhatják az eddigi csillag megjelöléseket. Ezt követően a KSH hitelességi okokból

csak akkor közöl majd osztályba sorolás szerinti részletes adatokat, ha az érintettek döntő többsége csatlakozott a **védjegyrendszerhez**. Az adatok értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a fenti rendelet következményeként egyes panziók minősítése egyéb szálláshellyé változott, ami befolyásolta kapacitás és a vendégforgalom alakulását.

Az utazók nagy része szállodában száll meg, s szobafoglalását igényeinek megfelelően végzi. A tapasztalt utazók szállodájuk kiválasztásánál arra is figyelnek, hogy a különféle szállodák milyen minőséget képviselnek. A szálloda minőségét alapvetően maga az épület, az építés során felhasznált anyagok minősége, a szobák mérete, berendezése, a szolgáltató helyek választéka, felszereltsége, valamint a hotelműködtetése, üzemeltetése határozza meg. Ez utóbbinak fontos eleme a szakképzett személyzet, az udvarias viselkedés.

Ez foglalta egységes rendszerbe az **Európai Unió szálloda és vendéglátó szövetségeinek** ernyő szervezete, HOTREC a szállodai minősítési rendszer kidolgozásával. A megvalósításra Cseh, a Holland, a Német, a Magyar, az Osztrák, a Svájci és a Svéd Szállodaszövetség **megalapította a Hotels-tars Union-t**, amely az EU 7 tagországában mintegy mintegy 17 ezer szálloda kategorizálását végzi el.” Kiemelés Erdős D. Zoltán: Csillagok, csillagok egységes európai szállodai besorolás c. írásból Vass Népe (2011. január 26. szerda).

Szállodakategória	1	2	3	4	5
Tájékoztató	Hotel- és helyiség-tájékoztató Menekülési útvonal	→	Telefonhasználati és vendégtájékoztató →	TV-tájékoztató →	→
Felvonó	3 emeletnél magasabb szállodákban	2 emeletnél magasabb szállodákban	→	1 emeletnél magasabb szállodákban	Új szállodákban csomagfelvonó
Parkoló, garázs	253/197 (XII. 20.) sz. kormányrendelet szerint	→	→	garázs	garázsszolgálattal
Bejáratok	Külön gazdasági bejárat	→	Külön gazdasági Külön személyzeti bejárat	→	→
Öltözet	Egységes formaruha	→	→	→	→
Tárolási lehetőség hűtőszekrényben	→	→	→	→	→
Szolgáltatások	→	Szobák 50%-a TV-s Telefax	Fénymásolás Info szolgálat Hitelkártyael-fogadás	Express pipere-mosítás, vasalás Safe	→
Nyelvtudás recepción	1 idegen nyelv	→	24 órás recepció 2 idegen nyelv	3 idegen nyelv	→
Textilváltás	Ágynemű heti egyszer Fürdőszoba kétnaponta Ágyszámmal azonos mennyiségű kéztörölő és fürdő törülköző, szappan, fogmosó pohár	→	Hetente kétszer	3 naponta	2 naponta
Étel – ital kínálat	Reggeli: continental 10-ig Ebéd, vacsora: szűkített à la carte	À la carte 4 magyar bor	Reggeli: 10-ig Étel: 12-14, 18-21 Ital: napi 16 óra 8 magyar bor	Közös helyiségek légkondicionáltak Konferencia-szolgáltatás 12 magyar bor	Italmester
Egyéb	Csomag-értékmeg-őrzés Üzenetközvetítés, ébresztés	→	Pénzváltás, szobaszerviz Csomagszállítás	Bel- és külföldi sajtótermékek Fitness vagy gyógyászat Kocsirendező	24 órás szobaszerviz Vendégszobák légkondicionáltak
Fogadóhelyiségek, Tartózkodó-helyiségek Étkező, recepció	→ →	→ →	+ Szállodahall egy melegkonyhás vendéglátó üzlet + egy vendéglátó üzlet. Kapacitásuk a szállodai férőhelyek min. 40%-a	Egy különterem →	+ egy vendéglátó üzlet több különterem
Egyágyas Kétágyas Pótágy	8 m ² 12 m ² + 5 m ²	12 m ² 16 m ² + 5 m ²	14 m ² 18 m ²	16 m ² 24 m ²	18 m ² 26 m ²

Szálloda-kategória	1	2	3	4	5
Berendezés	Ágy min. 80 x 190 cm Ágyanként egy ülőbútor Éjjeliszekrény vagy tároló Bőröndtartó vagy tároló Olvasólámpa Ruhásszekrény Ágyanként min. 4 vállfa Papírkosár Cipőtisztítási lehetőség Ruhakefe Sötétítőfüggöny vagy zsalu Telefon a recepción Szobák 30%-a antennacsatlakozóval ellátott	Nemzetközi hívásra is alkalmas telefon-fülke: 50%	+ dohányzóasztal pipere íróasztal (írólap) tükörrel, lámpával telefon, hűtő- szekrény. televízió, apartman minden 50 szoba után egy, varrókészlet, telefonhasználati és vendégtájékoztató	minibár, üvegnyitók, poharak, jegyzettömb, íróeszköz, hotelkommunikációs rendszer, apartman min. 30 m²-n. önállóan kialakított TV-tájékoztató	Apartman 30 szobánként 34/40 m²
Vizesblokk	Szobákban mosdó, tükör, piperepolc, törülközőtartó, elektromos csatlakozó, közös WC, WC-kefe tartóval, WC-papírtartó papírral Egészségügyi tasak, kézmosó, higiénikus kézszerítési lehetőség Közös fürdő: kád vagy zuhanyzófülke, mosdó, tükör, törülközőtartó, ruhafogas, szeméttároló	Szobák egyharmada fürdőszobás WC-vel	Szobák 75%-a fürdőszobás, zuhanyfüggöny frottír textil, kád, sampon	Minden szoba fürdőszobás. hajszárító. nemzetközi szabványú dugalj, borotválkozó tükör. zuhanysapka. klinex	Fürdőköpeny, nagyító borotválkozó tükör

Forrás: Vadas: Szállodai alapismeretek, 2000.

7.6. A SZÁLLODÁK TÍPUSAI

7.6.1. A városi szállodák

Az elszállásoláson túlmenően alapvető feladatuk, a helyi közéleti és társasági események igényeinek a kielégítése. A jó konyha, közös helyiség, klubszobák, a koncerttermek szolgálják a vendégek kényelmét.

City-szállodák

A városok kulturális-üzleti központjában találhatóak. Általában három-öt csillagos minőségben lévő szállodák épületei lehetnek tradicionális régi vagy új építésű létesítmények. A szállóvendégek zömét az üzleti és kulturális élet résztvevő jelentik. A tartózkodási idő általában rövid, 2-3 nap, valamint magas komfort igényeket támasztanak a szálloda felé.

Városalközponti szállodák

Mindazok akiket a munkájuk és elfoglaltságuk nem köt feltétlenül a zsúfolt belvároshoz, szívesen szállnak meg a kisebb forgalmú, csendesebb, nyugodtabb környezetbe telepített szállodában, vagy választják olcsóbb árfekvésű szállodát. Jellemzően kettő-négy csillagos, racionálisan berendezett, de minőségi komforttal rendelkező létesítményekről van szó, a vendégkör sokrétű, de leginkább az egyéni és csoportos szabadidős turisták érkeznek.

Pályaudvari, kikötői szállodák

Fénykorukat a hajózás és a vasúti utazás idején élték. Gyakran összeépültek a pályaudvar épületével, de legfeljebb gyalogos távolságra települtek a pályaudvartól vagy kikötőtől. Minőségük vegyes, ugyanis a legmagasabb igénynek, és a legalacsonyabb fizetőképes keresletnek is meg kell felelnie. Mivel az utóbbi időben mindkét közlekedési ág reneszánszát éli, forgalmuk megemelkedett. Leginkább szabadidős turisták látogatják.

Konferenciaközpont, vásár közeli szállodák

A konferenciaturizmus a turisztikai szektor egyik legdinamikusabban fejlődő ágazata. A konferencia szállodák megfelelő tárgyi és humán erőforrással rendelkeznek. A konferenciák elengedhetetlen tartozékai a szállodákban található plenáris és szekcionális termek, amelyek a konferencia zavartalan működéséért felelnek. A konferencia technikai és műszaki hátterét a szállodák biztosítják.

Ifjúsági szállodák

Az ifjúsági szállodák szolgáltatásait igénybevevő egyik szegmense a belföldi turizmus, míg a másik az ifjúsági turizmus. Az ifjúsági szállodák egyszerű, de tartós, jól kezelhető berendezéssel készülnek, gyakran többágyas elhelyezést biztosítanak a vendégek részére. A szobák nem feltétlenül komfortosak, többnyire egy-két csillagos kategóriába tartoznak. Bárhová telepíthetőek, de tömegközlekedési eszközzel jól megközelíthetőek legyenek. Gyakran előfordul, hogy diákkollégiumokat üzemeltetnek a tanulmányi szünetben ifjúsági szállodaként.

7.6.2. Üdülő- és pihenőszállodák

A szabadidős turizmus létesítményei. Jellemző rájuk a vendégek hosszabb átlagos tartózkodási ideje, erősebb ellátási és szórakozási igénye, ezért az igények hatására nagyobb alapterületű és jobban bútorozott szobákkal, valamint nagyobb alapterületű közös helyiségekkel rendelkeznek.

A különféle fizetőképes keresletnek megfelelően általában kettő-öt csillag szállodák tartoznak ebbe a kategóriába.

Vízparti szállodák

Erősen klímafüggők, mely meghatározza a szezon hosszúságát. A mediterrán tengerparti szállodák gyakran idényszállodaként működnek. Előnyösebb helyzetben várhatja azok a szállodák a vendégeket, akik saját tengerparti stranddal, „ingyenes” használatú napernyő kínálattal rendelkeznek. Mivel hosszabb idejű (1turnus szombattól szombatig tartó időtartam, vagy szombattól második hét szerdájáig tartó idő) ott tartózkodást jelent, ezért tartalmasabbá programszervezők, ún. animátorok munkájával tehető, akik a vendégek szórakoztatását, programszervezésüket végzik. Az előnyös helyzetben lévő szállodák – szezon meghosszabbítás gyanánt – elő- és utószezonban konferenciákat, tanfolyamokat szervezhetnek a szállodába. Lényeges a szálloda tájolása, a vízpartra néző szobák értékesebbek.

Erdei és hegyi szállodák

Az üdülő- és pihenőszállodák egy másik típusa, jellemzően többszezonú létesítmények. A természet közelséget, a csendet, a békés pihenést kínálják. Míg télen a síturizmus miatt érkeznek a vendégek, addig nyáron a természetjáróké, a hegyi kerékpárosoké a főszerep.

Különleges természeti adottság környezetében épült szállodák

Ezek a szállodák az előző kategóriához kapcsolhatók, viszont az igazi vonzerő egy egyedülálló természeti képződmény. Ez lehet vízesés, védett terület, gleccser, cseppkőbarlang vagy akár rezervátum.

7.6.3. Gyógyszállodák

A hagyományos egészségügyi kezelést jól kiegészítik a gyógy-szállodák különféle terápiái, sőt betegségmegelőző (prevenciós) szerepet is betöltenek. A gyógy-turizmus dinamikusan fejlődő a magyar turizmusnak, többek között azért mert hazánk gyógyvizekben Európa egyik leggazdagabb országa. A régebb óta ismert fürdők már a török korban kiépültek, viszont napjainkban a mozgásszegény életmódnak, a helytelen táplálkozásnak és a stressznek köszönhetően leterjedtek az ún. civilizációs betegségek. Ennek kezelésére egy alternatíva a gyógyszállók szolgáltatása. Az átlagot meghaladó hosszú tartózkodási idő, a magas fizetőképes kereslet jellemzi ezt a turizmus ágat.

Klimatikus gyógyhelyek

A tiszta, pormentes hegyi levegő gyógyító erejét már évszázadok óta ismeri az emberiség. Erzsébet magyar királyné Jón-tengeri szigeten, Korfun kezelte légúti megbetegedéseit. Tiszta és pormentes levegőt találhatunk a barlangokban is, amelyek állandó hőmérséklettel és páratartalommal fogadják a vendégeket (mint például az Abaligeti-barlang). Számításba jöhetnek a mesterséges földalatti képződmények, mint például a sóbányák Lengyelországban, Erdélyben. A különleges helyszínek egészségre ható pozitív hatása miatt szállodákat építettek. A vonzerő a gyógyhely, míg a turisztikai infrastruktúra a gyógyszálló.

Balneoterápiás gyógyhelyek

A balneológia a gyógyforrásoknak, gyógyvizeknek a gyógyfürdői alkalmazásával és hatásaival foglalkozó tudomány, gyógyfürdőtan. Medence jellegéből adódóan Magyarország kitűnő gyógyturisztikai adottságokkal rendelkezik. A gyógyvizek jelentős – természetes – hányada már évszázadok óta fejt ki áldásos hatást az ott élők szervezetére. Rómaiak, a honfoglaló magyarok és a hódoltság idején a törökök gyógyvizekre fürdőket építettek. Az utóbbiak fürdőkultúrájának egyes példányait még ma is megcsodálhatjuk a budai oldalon. Az alföldi és dunántúli fürdők jelentős hányada a XX. században fejlődött ki. Közülük is a sort a pesti Széchenyi fürdő nyitja, amely 1860-as években a legmélyebb fúrásnak számított Európában. Számos alföldi (Szeged, Hajdúszoboszló) és nyugat-dunántúli város (Zalakaros) a kőolajkutatás „baklövésének” köszönheti, hogy kőolaj helyett melegviz tört a felszínre.

A gyógyturizmus – napjainkra – dinamikusan fejlődő szegmens. Jellemző rá az átlagot meghaladó hosszú tartózkodási idő, a magas fizetőképes kereslet (az egészségére mindenki szívesen áldoz), gyakran az egészségbiztosítók is támogatják a gyógyszállók szolgáltatások igénybevételét.

A gyógyhatást a vízben oldott ásványi anyagok összetétele és mennyisége eredményezi. Felhasználhatók ivó és/vagy fürdőkultúrára. A gyógy-szállodák magas színvonalú orvosi-egészségügyi ellátást kínálnak, a gyógyvízen kívül egyre többször kiegészítő terápiás eljárásokat is alkalmaznak.

7.6.4. Sportszállodák

Az egészséges életmód mozgalom hatására egyre nő a sportolás iránti igény. A sport két nagy ága a professzionális és a tömegsport. Mindkét ág tömegeket vonz, vagy nézőként vagy aktív résztvevőként. A szegmens igény szintje rendkívül széles sávú, így egycsillagos szállótól egészen a szuperluxusig minden fellelhető a sportszállodák között. A baleseti és sérülési veszélyek miatt elsősegélyhellyel ellátottak.

Stadion-, stadion közeli szállodák

A sporteseményt megtekintő közönség és/vagy a sportolók szállodája. Általában nagy befogadóképességű sportlétesítményekhez csatlakoznak. Általában középkategóriától a luxuskategóriás minőséget képviselnek. A sportrendezvények peridicitása miatt kihasználtságuk ingadozó, úgy, hogy gazdaságosan működjenek más típusú szegmens (konferencia résztvevőinek) igényeit is ki kell elégíteniük.

Golfszállodák

Golfpályák közelében vagy annak területén épülnek, és általában közös üzemeltetésűek. A minőségi infrastruktúrális követelmények miatt a fenntartási és fejlesztési költségek a magas szállásdíjban és egyéb szolgáltatások árában tükröződik. Jellemzően felsőkategóriás, luxus igényeket kielégítő szállodákról van szó. A szállásadás mellett jellemző szolgáltatásként a golf-oktatás, a golf felszerelés-kölcsönzése, illetve árusítása és versenyek bonyolítása jelenik meg a kínálatban. Versenyek idején nagyszámú golfbarát fogadását és elszállásolását is végzik.

Lovas-centrumok

A golfozáshoz hasonlóan a lovassport is az elit-sportágak kínálatát színesíti. A lótenyésztő központok vagy lovardák mellé épülnek a közép-, és felső-kategóriás szállodák. Hasonlóan a golfozáshoz, itt is megkülönböztethető professzionális lovas, aki a versenyek idején látogat egy-egy lovas-centumba, ilyenkor a lovassport szerelmeseivel telik meg a szálloda. Versenymentes időszakban kisebb a forgalom, ekkor a hobbi-lovasok (szülők gyermekekkel) veszik igénybe a szolgáltatásokat. A szállásadás kívül felszerelés kölcsönzést és oktatást is biztosítanak a vendégek számára.

A lovas-centrumok minősítési szempontjai:

Környezeti szempontok között szerepel:

- A természeti adottságok
- A terület parkosítottsági foka
- Az épületek állapota
- Higiénias feltételek biztosítása

Lovak tartásával kapcsolatos szempontok:

- A tartástechnológiai körülmények
- A lovak kiképzettségi foka
- Kezelhetőség
- Kondicionális és egészségügyi állapot

A lovas szolgáltatásokkal kapcsolatos szempontok között szerepel:

- A lovas szolgáltatás köre annak színvonala
- A szerszámok állapota és száma
- A hely marketingje
- A szolgáltatások ár-érték aránya

Személyi tényezők között szerepel:

- A lova szakember alkalmassága
- A szolgáltatást vezető személyzet alkalmassága
- Idegennyelv tudás
- Baleset megelőzés, biztonság

Egyéb programok és lehetőségek között szerepelnek:

- A helyben lévő lehetőségek
- A telepen kívüli lehetőségek
- Garantált állandó programok
- Étkeztetés helyszíne és minősége
- Szállás helyszíne és minősége

A minősítést ezen szempontok figyelembevétele mellett végzik. A megszerzett pontszámok alapján egy és öt közötti skálán patkóminősítést adnak.

Sí-szállodák

Az egyik legnépszerűbb tömeg- és versenysport a síelés, úgyszólván a téli szezon alapját adja meg a hegyvidékeken zajló aktív szabadidős forma. A síszállodák gyakran saját sípályával, felvonóval rendelkeznek, melyek rendszeres és költséges karbantartása a szálló feladata. A szállásadás mellett sí-oktatás, sporteszközkölcsönzés és árusítás lehetőség van a kettő-öt csillagos szállodákban. A szállodákat úgy alakították ki, hogy meg tudják szárítani a nedves holmikat, valamint a sífelszerlések tárolására alkalmas helyiségeket a vendégek rendelkezésére tudják bocsátani, amivel komfortérzésüket tudják még fokozni.

Vadászházak

A vadászat szintén elitsport, művelése igen költséges. A vadászházak csendes, erdős környezetbe telepített, kisebb méretű vadászházak, amelyek speciális szolgáltatással várják a vadászat szerelmeseit. A vadászházak kihasználtságát nagyban befolyásolják a vadászati igények (korlátozások), emiatt erősen szezonális a keresletük.

- Vadászati idények
- Gímszarvas (golyóérett bika): szeptember 1 - Október 31.
- Őzbak: április 15 - szeptember 30.
- Dámszarvas (dámbika): október 1 - december 31.
- Muflon: szeptember 1 - február 28.
- Vaddisznó (kan): január 1 - december 31.
- Apróvad: mezei nyúl: szeptember 1 - december 31.
- Apróvad: fácán: október 1 - február 28.

Speciális helyiségük a fegyverszoba, biztonságos fegyverszekerényekkel. Valamint a közös öltözőszoba, ahol az erősen szennyezett vadászöltözet cserélhető le, amivel kímélik a szobákat.

7.6.5. Útmenti szállodák

A szállodák hagyományos típusa, múltja az ókorig nyúlik vissza. A tömegközlekedés mai formái új típusokat alakítottak ki. Gyakran rövid tartózkodásra veszik igénybe és a komfort fokozata szikár. A vendégek köré leginkább az úton lévők közül valamint a csoportos utazás résztvevőiből tevődik ki.

Repülőtéri, városszéli szállodák

A repülőtéri szállodák gyakori vendégei az üzletemberek, akiknek a kommunikációs igényeit magas szinten kell kielégíteni. Az ellátást a menetrendhez kell igazítani. Az első kép indulása előtt lehessen reggelizni, valamint az utolsó gép érkezését követően vacsorázni. A repülőtér közelsége miatt szükséges a kifogástalan hangszigetelés. A városszéli szállodák törzsközlőszobái közül kerülnek ki az autós, buszos turisták. A jó megközelíthetőség és alacsony árfekvés a hangsúlyos ennek a szegmensnek.

Motelek

Az Egyesült Amerikai Államokban alakult ki (angol motorway, autópálya szóból származtatják, és „h” helyett „m” használata a szálloda típusát jelzi), amikor az egyéni autós turisták, nagy távolságok megtétele idején az út menti szálláshelyeken szálltak meg. Általában földszintes épületek és minden szobaegységhez önálló autós beálló tartozik. Szerény berendezés, olcsó ár jellemzi.

7.6.6. Különleges szállodák

Eddigi kategóriában valamilyen különleges jellemzője (kialakítása, speciális szolgáltatása, vendégek köré) miatt nem tartozik be.

Klubszállodák

Szabadidős turisták rendelkezésére álló elit-luxus – általában tengerparti – üdülőszállodák. A szállodák nem nyilvánosak, csak azok léphetnek be a szállodába és használhatják majdnem korlátlan mennyiségben, akik előzetesen megvásárolták a szolgáltatáscsomagot. A vendégek először itt kaptak ún. all inclusive ellátást.

Kastélyszállodák

Napjainkban több kastélyt az exkluzív turizmus szolgálatába állítottak. Az előnyei közt szerepel, hogy pusztulásra ítélt műemlék épületeket mentenek meg az enyészettől a gazdag befektetők, tulajdonosok. Nagy népszerűségnek örvendenek azok a kastélyszállók, melyek felújításakor az eredeti szépségüket kapták vissza (ha műemlék, szigorú előírások betartásával kell a helyreállítást elvégezni), és fényűző módon rendezték be. Általában 5 csillagos minősítéssel kimondottan tehető vendégek köré nyújt magas szintű, de már a modern igényeknek megfelelő szolgáltatást (önálló wellness részleggel rendelkeznek: úszómedence, szauna, szolárium, edzőterem, stb.)

Kaszinószállodák

Elegáns játékkaszinók szívesen települnek jó minőségű szállodákba, alapozva az ott lakó magas diszcrecionális jövedelemmel bíró vendégek játékszenvedélyére. Egyesült Államokban már szervezett formájú kaszinóturizmus is kialakult. A vendégek gyakran olcsón vagy akár ingyen is megszállhatnak, annak fejében, ha rendszeres, minimumösszeggel játszik a szálloda kaszinó részlegében.

Szállodák fogyatékosoknak

Korábban csak néhány szállodai szobát alakítottak át mozgássérültek részére, addig ilyen típusú szállodákban a szobák felét fogyatékosok részére építették ki. A fogyatékosok a szálloda speciális

módú átalakításával bizonyos fokú segítséggel akár normális, emberi életet tudnak élni. Ehhez szükség van arra is, hogy fogyatékosok kísérőinek is megfelelő ellátást tudjanak biztosítani. Mivel ezen szálloda típus fejlesztési és fenntartási költsége magas, ezért általában alapítványi vagy szociális támogatásokból tartják fent magukat.

Örömtanyák

Nem csak ott bukkannak fel ahol a prostitúció engedélyezett vagy megtűrt. Magyarországon is található szép számmal olyan szálloda vagy panzió, amelynek az egyik jó bevételi forrás a „szobáztatás”, a néhány órára történő szobakiadás.

Apartmanházak

Az apartmanház attól lesz szállodaszerű, hogy több-kevesebb, de minimális szállodai szolgáltatást nyújtanak. Általában a következő szolgáltatásokat nyújtja: takarítás, recepciós szolgálat, biztonsági szolgálat, őrzött garázs valamint reggeli-szolgáltatás, drink bár.

7.7. FALUSI TURIZMUS: FALUSI SZÁLLÁSHELYEK ÉS SZOLGÁLTATÁSAI

A falun, vidéken való nyaralás régi-új jelenség Magyarországon. Mint turisztikai termék az 1800-as években jelent meg, ám akkor még csak a gazdagok kiváltsága volt a nyarat egy-egy monarchiabeli (vagy távolabbi, külföldi, mint például Abbázián ma Horvátország) üdülőhelyen tölteni. A falusi turizmus az I. világháborút követően, az urbanizáció térhódításával kezdett elterjedni, elsőként főleg a városiak körében, s hamarosan igen népszerűvé vált: az 1930-as években az ország akkori üdülési igényének mintegy 30-35%-át falvak elégítették ki (Kovács, 1993, Kiss, 1999). A falusi turizmus 1940-es évekre mintaszerűen kialakított rendszere a háború utáni időszakban szinte teljesen felszámolódott, s a falun való nyaralás az 1980-as évek végéig, 1990-es évek elejéig főként a rokonlátogatásokra korlátozódott. Ekkor a falusi turizmus új lendületet kapott, egyre többen kezdtek falusi vendéglátásba. Sokan és sokat vártak tőle. Az elmúlt évtizedet jellemző spontán fejlődési szakasz mára többé-kevésbé befejeződött ugyan, a hazai falusi turizmus azonban még mindig számos gyengeséggel küzd. Szervezetten csak 1990-től datálható a falusi és vidéki turizmus fellendülése, a falvakban rejlő kincsek, a helyi értékek turisztikai célú feltárása, a hazai falvak turizmusának fellendítése. Az egyre szaporodó panziók mellett több magán szálláshely nyitotta meg kapuját, az ünnepi alkalmakra fenntartott „tisztá szobából” vendégszoba lett. A hazai és külföldi igényeihez alkalmazkodva szépülő, korszerűsödő porták a hagyományokat megőrizve fogadják a vendégeiket. Egyre több elhagyott alföldi tanyát, korábban pusztulásra ítélt népi építészeti remeket varázsolnak ismét lakhatóvá, hasznosítják a messze földön ismert borvidégeink termelői a pincéjük borházát.

7.7.1. A falusi turizmus vonzerejét növelő nemzetközi trendek

A falusi turizmus kialakulását, népszerűségének növekedését a turizmusban más, az elmúlt évtizedekben tapasztalható trendek is elősegítették (elősegítik):

1. A legtöbb fejlett országban a szabadidő növekedése a rövid utazások számának és a második, harmadik, stb. üdülések népszerűségének növekedését okozta (okozza).
2. Az 1980-as évektől kezdve egyre nagyobb az érdeklődés az „örökség” iránt. A vidékies területek örökségét sok országban tekintik „igazi”, valódi örökségnek.
3. Nő az érdeklődés az egészséges életmód iránt.

4. A technikai fejlődés egyre több ember számára teszi lehetővé és vonzóvá a vidéken való üdülést – gondoljunk például a közlekedési eszközök fejlődésére vagy akár az egyre jobb minőségű és egyre divatosabb, szinte státuszsimbólummá avanzsált sportruházatra és sportfelszerelésekre (Sharpley – Sharpley, 1997).
5. Nő az igény az aktív időtöltés,
6. illetve a természet és a természetközeli elfoglaltságok iránt (Antal, 1994).
7. Általában véve nő az emberek környezettudatossága, és egyre több vendég akar az üdülés alatt is környezettudatosan viselkedni.
8. Egyre több vendég akarja megismerni az üdülőhely kultúráját, szokásait, életkörülményeit és hétköznapijait.
9. Növekszik a vendégek érdeklődése a „házi” termékek, így a házi ételek, italok, kézimunka, művészet, stb. iránt (Reiner-Taurer, 1999).
10. Az emberek egyre inkább egyéni bánásmódot, személyre szabott szolgáltatásokat és választási lehetőségeket igényelnek (Antal, 1994).

A falusi turizmus, mint turisztikai termék többnyire megfelel ezeknek az elvárásoknak, amit növekvő népszerűsége is jól szemléltet.

„Napjainkban a falvak és a vidék hanyatlása Európa-szerte ismert jelenség. A mezőgazdaság modernizációja a vidéki gazdálkodás hanyatlását okozza: az emberek a vidéken fő megélhetést biztosító mezőgazdasági tevékenység feladására kényszerülnek. A vidéki gazdasági diverzitás hiánya miatt a jövedelmek amúgy is alacsonyak, csakúgy, mint az életszínvonal. Az egyre nehezebb megélhetés, életkörülmények és a városi életmód, a kényelem növekvő vonzereje a vidék elnéptelenedéséhez vezet. Az alacsony kereslet miatt eltűnnek a vidéki szolgáltatások, amely a város vonzerejét tovább növeli. A központi fekvésű területeken a városok gyorsan terjeszkednek, az ipari tevékenység egyre nagyobb területeket foglal el és mindenfajta építési tevékenység (például utak) erőteljesen bővül. A folyamat gyakran olyan gyorsan zajlik, hogy a vidéki közösségek képtelenek a változásokhoz alkalmazkodni: a fejlődés elnyomja a falusi jelleget és kultúrát, megsemmisíti a természeti és kulturális örökséget. Hatalmas méreteket ölt a környezetszennyezés, a talaj-, a víz- és a légszennyezés, amely tovább rombolja a vidék erőforrásait. Általános tendencia a kereskedelmi hálózat, az ipari tevékenység és a közigazgatás központosítása és a kultúra szabványosítása is, ami jelentősen csökkenti a vidéki Európa regionális kultúrájában meglévő diverzitást és a vidéki emberek képességét saját életmódjuk meghatározására és befolyásolására.” (Az ECOVAST stratégiája alapján Márczis, 1999).

Ma a vidék és az elmaradott térségek megmentése egyetlen eszközének sok helyen a falusi turizmust tartják. Több helyen olyan is olvasható, hogy a falusi turizmus képes bizonyos hátrányos helyzetű régiók mezőgazdasági eltartó-képességének helyettesítésére (Halász, 1992, Kiss 1999). Az ilyen kijelentések azonban inkább csak szépen hangzó teóriák, valóságalapjuk igen csekély. A falusi turizmus játszhat jelentős szerepet egy-egy térség lakosságának foglalkoztatásában és jövedelem-kiegészítésben, de az a régió életben maradásának vagy fellendülésének csak egy lehetséges módja, s a falufejlesztési programoknak általában egy részét képezheti csupán. A falusi turizmus ugyanis elsősorban a jövedelemkiegészítő tevékenység funkcióját töltheti be, pótlólagos jövedelmet és foglalkoztatást biztosítva a mezőgazdaságban dolgozó vidéki emberek számára.

7.7.2. A falusi turizmus kínálata

A falusi turizmus színterei olyan – gyakran elmaradott vagy hátrányos helyzetben levő – vidéki térségek lehetnek, amelyek környezeti szempontból érdekesek és értékesek. A felkínált vonzerők általában az alábbiak (Wallendums, 1999 és Council of Europe, 1988 alapján):

A vendéglátó portáján:

- a falusi életmód bemutatása,
- a mezőgazdasági munka bemutatása, részvétel a mezőgazdasági, illetve a ház körüli munkákban,
- falusi hagyományok, népszokások megismertetése,
- hagyományos házi ételek, italok készítése és megismertetése (főként saját termelésű alapanyagokból);

A vendéglátó portáján vagy a tágabb környezetben:

- a természet szépsége, a tiszta levegő, a csend és nyugalom,
- természeti szépségek bemutatása, túrák és kirándulások, speciális állat- és növényfajták megismertetése,
- erdei gyümölcsszedés, gombagyűjtés,
- népi hagyományok, szokások, népművészet bemutatása, falusi ünnepek,
- kézműves mesterségek megismertetése,
- történelmi emlékek megismertetése,
- lovaglás, kocsikáztatás,
- vadászat, horgászás, halászat,
- a természethez közelálló sportok (például úszás, kerékpározás, kajak/kenuzás, vitorlázás, barlangászat, sziklamászás, stb.),
- egyéb, egészséggel kapcsolatos tevékenységek,
- bortúrák, borkóstolók, pincelátogatások,
- saját termelésű vagy egyedi termékek értékesítése,
- biotermelés, gyógynövények megismertetése,
- kulturális, gasztronómiai vagy más témára szervezett tematikus utak, stb.

A falusi turizmus kínálata rendkívül összetett: jóval több, mint egyszerű szállásadás, néhány programlehetőséggel összekötve. A falusias hangulat, a helyiekkel és a vendéglátóval való viszonylag szoros kapcsolat, a különböző programlehetőségek és szolgáltatások éppúgy részét képezik a fentiek mellett, mint az ár, a megközelíthetőség vagy az időjárás, stb. (Middleton alapján Sharpley-Sharpley, 1997, Kiss 1999). A tiszta környezet, rendezett porták, igényesen kialakított vendéghegyek, valamint a kényelem szintén alapvető kínálati elemek, kell, hogy legyenek, mert a várostól elforduló turista bármennyire is vágyik a falu varázsára, a megszokott kényelemről nem szívesen mond le, s általában ragaszkodik az alapvető szolgáltatásokhoz (például posta, telefon, gyógyszertár, orvos, stb.) is. A falusi turizmus, mint turisztikai termék tehát egy „csomag”, amely megfogható és megfoghatatlan elemeket egyaránt tartalmaz. (Kiss, 1999)

Az előkerült régi használati eszközök igényes megmunkálása, szépsége gerjesztője lett a kézműves termékek újbóli térhódításának, s az idős mesterek szívesen adják át szakmájuk fortélyait a falura látogató vendégeiknek. Különösen a szövés és a korongozás tanulása népszerű, de a fafaragás, illetve a sokszínű, gazdagon díszített népviseletek készítése iránt is nagy az érdeklődés. A magyar lovas nemzetnek tartják szerte a világon. Ezt bizonyítja, hogy mára a híres lótenyésztő telepeken túl a magángazdaságokban sem ritka szolgáltatás a lovaglás lehetősége, a lovaglás tanítása, a gazdák lehetővé teszik, hogy vendégeik lóhátról ismerhessék meg a természet szépségeit.

A turisták legnagyobb szabadságát a magánszálláshely biztosítja, hiszen itt kell legkevésbé alkalmazkodnia másokhoz. A falura látogatót a szállásadó család szívélyesen fogadja. A portán kényelmes elhelyezést, pihenőteret biztosít, bepillantást enged gazdaságába, a családja mindennapi életébe. Vendégével megízlelteti a „magyaros” ételkülönlegességeket, bemutatja faluját, szűkebb és tágabb környezetét. Vendégszeretetét jelzi, hogy a kemencéjében kenyeret süt, előkerül a házi kolbász, sonka, esti közös borozgatásra, bográcsozásra invitál, vagy – ha a helyzet úgy kívánja – csak a vendége nyugodt pihenéséről gondoskodik. Sokszínű a magyar falusi vendégfogadás, amit meghatároz a település földrajzi helyzete, és egyedivé tesz a helyben élők kultúrája, szokása, hagyományőrzése.

Az Alföld falusi turizmusára az élővé tett tanyákon a „puszta” romantikája, a Tisza és Tisza-tó, valamint a Körösök mentén kiépült üdülőfalvak vízi-turizmusa és a holtágak, tavak horgászpáradicsoma a jellemző. Kiemelt jelentőségű a Felső-Tisza mentén található települések érintetlen természeti környezete, a nemzeti parkjaink közül a legrégebbi, az egyik a legnagyobb, az Európában páratlan értékeket őrző Kiskunsági-, valamint a világörökségi címmel büszkélkedhető 82.000 hektáros Hortobágyi Nemzeti Park. Az alföldi gyógyfürdők iránt is hatalmas az érdeklődés.

A magyar falvak turizmusának dinamikus fejlődésére jellemző, hogy az ország 3200 településének mintegy 1500 falujában található már több mint 7000 magánszálláshely. A falusi szállásadók munkáját a helyi-, a regionális egyesületek és az önkormányzatok segítik. A vendégházak címei a katalógusokban megtalálhatók, illetve a vidéki lehetőségekről az országos Tourinform hálózaton és a regionális egyesületeknél, valamint a magánszállások közvetítésére szakosodott irodáknál, vagy az interneten lehet érdeklődni, s hála a technika rohamos fejlődésének: on-line szállást foglalni. A szállásadó családok általában közvetlenül is fogadnak vendéget és egyre több az interneten elérhető magánszállás honlap.

A falusi vendéglátók napraforgós minősítést a következők alapján határozzák meg:

- Négy napraforgós minősítés az összkomfortos ellátást jelenti.
- Három napraforgós minősítés a komfortos ellátást jelenti.
- Két napraforgós minősítés a félkomfortos ellátást jelenti.
- Az egy napraforgós minősítés egyedül a sátorozó helyek esetében maradt meg.

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

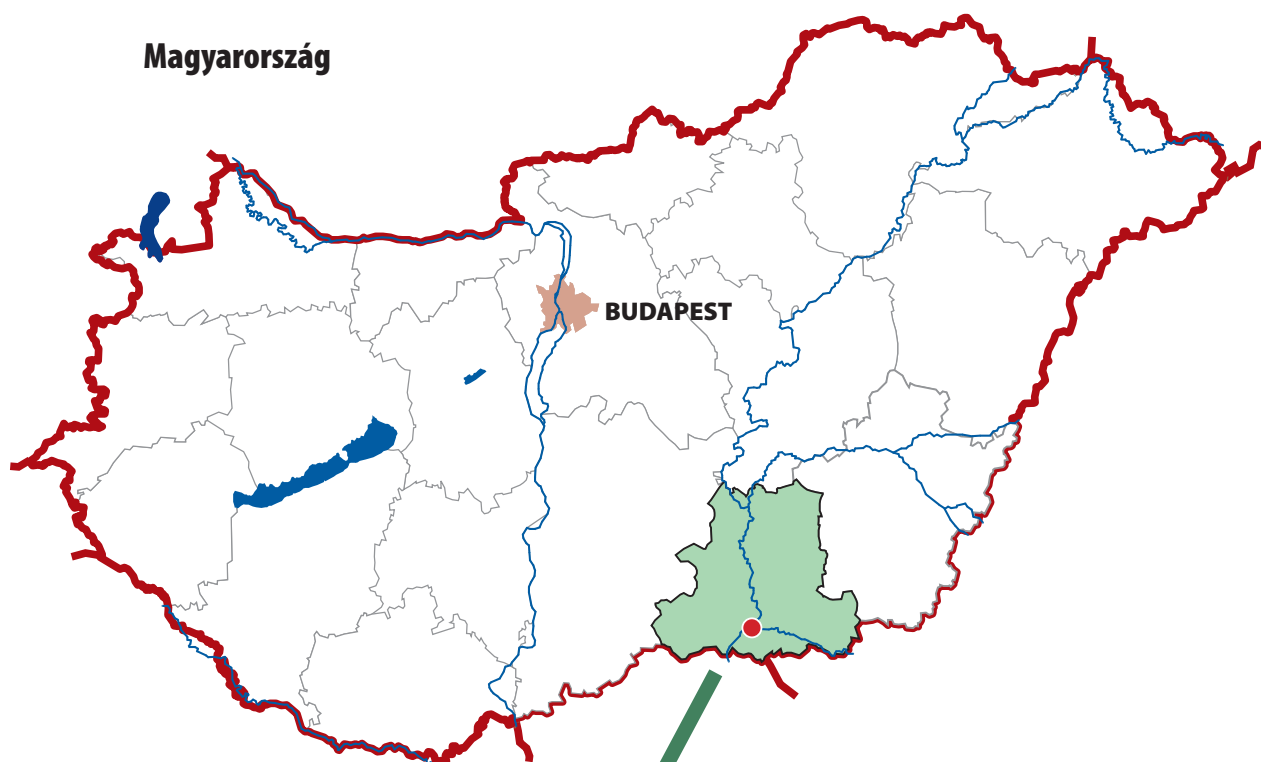
1. Andrési Pál (szerk.): Az ásatthalmi Tanulmányi erdő, Kiadó Andrésiné dr. Ambrus Ildikó, Szeged Színes Nyomda Kft. 2006.
2. Bálint Sándor: A Szögedi nemzet /A szegedi nagytáj népelete/ I-II-III. rész Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged 1974/75-2, 1976/77-2, 1978/79-2.
3. Boldogné Fodor Erzsébet (szerk.): Zákányszék és Borszék épített és természeti értékei Az „Ezerarcú sömlyéken” innen és a Kranga-tetőn túl Kiadó Zákányszék Jövőjéért Alapítvány és Zákányszék Község Önkormányzata, Zákányszék, 2008.
4. Bordányi Receptkönyv (tájjellegű ételek gyűjteménye) Bordány, 2012.
5. Duró Annamária (szerk.): Zákányszék földje és népe az ezredfordulón Kiadó: Zákányszék Község Önkormányzata, Zákányszék 2001.
6. Hutiray Judit: Turisztikai alapismeretek KIT Kiadó Budapest, 2000.
7. Juhász Antal (szerk.) Mórahalom: a település földje és népe, Mórahalom város Önkormányzata, 1992.
8. Juhász Antal (szerk.): Öttömös évszázada /1908-2008/, Kiadó Öttömös Község Önkormányzata, Öttömös 2008.
9. Juhász Antal (szerk.): Öttömös /A település földje és népe/ (monográfia) Kiadó: Öttömös Község Önkormányzata, Öttömös, 1998-2008.
10. Magyar Istvánné (szerk.): Móraalmi Krónika (kötetei 2000-től) Kiadja a Községi Ház Mórahalom 2001-től.
11. Marjanucz László (szerk.): Ruzsa története és népelete, Juhász Nyomda Kft, Szeged 2001.
12. Mihály Péter: Déli véderőrendszer Szeged folyóirat 2012. 1. szám.
13. Molnár György: Messzi utak, távoli harangok, Bába Kiadó Szeged 2009.
14. Ortutay Gyula (főszerk.) Magyar Néprajzi Lexikon /A-Zs-ig/ 5 kötet Akadémia Kiadó Budapest, 1977.
15. Szabó Attila: Művészettörténet vázlatokban (I. kötet), Művészettörténet képekben (II. kötet) / Kezdetektől napjainkig/ Győr, 2000.
16. Tóth Ferenc (szerk.) Csongrád megye építészeti emlékei Kiadó: Csongrád Megyei Önkormányzat Szeged, 2000.
17. Vadas Gábor: Szállodai alapismeretek KIT. Budapest 2000.

Web oldalak:

www.itthon.hu

http://hu.wikipedia.org/wiki/Falusi_turizmus

<http://www.fesztival.hu>

 Túraútvonalak területi elhelyezkedése a Homokháton

